T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANI I. ALÂEDDİN KEYKUBÂD'IN HÂREZMŞAHLAR DEVLETİ İLE İLİŞKİLERİ VE HÂREZMLİLER SORUNU

Esra GÜLTEKİN DEMİRMEN
2501150518

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Muharrem KESİK

İSTANBUL– 2019

ÖZ

SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBÂD'IN HÂREZMŞAHLAR DEVLETİ İLE İLİŞKİLERİ VE HÂREZMLİLER SORUNU

ESRA GÜLTEKİN DEMİRMEN

617-634/1220-1237 yıllarında hüküm süren Sultan I. Alâeddin Keykubâd ülke güvenliğini, topraklarının bütünlüğünü ve menfaatini alâkadar eden bütün meselelerde son derece zeki, gerçekçi ve ihtiyatlı davranmıştır. Gerek iç gerek dış politikada etkin bir idareci olduğu için Sultan I. Alâeddin Keykubâd dönemi Türkiye Selçuklu Devleti'nin en parlak ve en zengin dönemi olmuştur.

XIII. yüzyılda Moğolların Anadolu topraklarını işgal etme hadisesi hem İslâm dünyası hem de Türk dünyası açısından bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdarı olan I. Alâeddin Keykubâd ileri görüşlü bir siyaset güderek Anadolu'ya da sirayet edecek olan bu tehlikeye karşı İslâm dünyasının iki önemli Türk devleti olan Eyyûbîler ve Hârezmşahlarla ittifak kurma yoluna gitmiştir.

Moğolların Anadolu topraklarını istilâsı dışında bu dönemin diğer bir mühim hadisesi de I. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Hârezmşah (617-629/1220-1231) arasındaki münasebetlerdir. Başlangıçta dostane başlayan ve gelişen ilişkiler daha sonra Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat'ı işgal etmesiyle sekteye uğramıştır. Neticede iki devlet arasında 628/1230 yılında Yassı Çimen Savaşı meydana gelmiş ve Hârezmşahlar Devleti (491-629/1097-1231) yıkılmıştır. Bölgede tampon görevi gören Hârezmşahlar Devleti'nin yıkılmasıyla Türkiye Selçuklu Devleti Moğollarla karşı karşıya kalmıştır. 629/1231 yılında Celâleddin Hârezmşah'ın öldürülmesiyle dağılma sürecine giren Hârezmliler ise zamanla Eyyûbî Devleti (567-866/1171-1462) ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin (468-708/1075-1308) hizmetine girmişlerdir. Hârezmlilerin taşkınlıklarını önlemek için de Sultan I. Alâeddin Keykubâd çeşitli önlemler almış ancak hükümdarın ölmesi, hem Hârezmliler hem de Türkiye Selçuklu Devleti için sonun başlangıcı olmuştur.

Bu araştırmada I. Alâeddin Keykubâd'ın hüküm sürdüğü dönemde yürüttüğü iç ve dış siyaseti incelenerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu dönemdeki durumuna ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, I. Alâeddin Keykubâd, Hârezmşahlar Devleti, Celâleddin Hârezmşah, Yassı Çimen Savaşı.

ABSTRACT

THE SULTAN OF SELJUKS OF TURKEY ALA AD-DIN I. KAYQUBAD'S RELATIONS WITH KHWARAZMIANS STATE AND KHWARAZMIANS ISSUE

ESRA GÜLTEKİN DEMİRMEN

Sultan Ala ad-Din I. Kayqubad who reigned between 617-634/1220-1237 acted rather clever, realist and prudent concerning all the matters of the country's security, its territorial integrity, and its interests. As an active administrator about both the domestic and foreign policy, his reign was the most glorious and richest era of the Seljuks of Turkey.

The Mongol Invasion in the XIII. century is a breaking point for Islamic and Turkic worlds. As the sultan of this time, Ala ad-Din I. Kayqubad foresightedly made an alliance with the Ayyubids and Khwarazmians that are two important powers of the Islamic world against the danger that'd affect Anatolia.

Besides the Mongol invasion, another important issue of this era is the relations between Ala ad-Din I. Kayqubad and (616-634/1220-1237). These relations which started friendly were interrupted after the occupy of Ahlat by Djalal al-Din Mengubirdi. Consequently, Yassı Çimen Battle took place between the two-state and Khwarazmian State collapsed. After the fell down of Khwarazmian which was a buffer zone, Seljuks of Turkey came face to face with Mongols. In time, the Khwarazmians (490-628/1097-1231) who fell apart after the death of Djalal al-Din in 629/1231 came into the service of Ayyubîds (567-866/1171-1462) and Seljuks of Turkey (468-708/1075-1308). Sultan Ala ad-Din I. Kayqubad took some precautions for outbursts that Khwarazmians made but his death became the end of both Khwarazmians and Seljuks of Turkey.

In this study, the domestic and foreign policy of Ala ad-Din I. Kayqubad's reign is analyzed and state of Seljuks of Turkey is tried to enlightened.

Key Words: Seljuks of Turkey, Ala ad-Din I. Kayqubad, Khwarazmians, Djalal al-Din Mengubirdi, Battle of Yassı Çimen.

ÖNSÖZ

XI. yüzyılın başından itibaren Anadolu'ya yurt edinmek amacıyla gelen Selçuklular kısa süre içinde bu toprakları mamur ederek bir vatan haline getirmişlerdir. Kurdukları Türkiye Selçuklu Devleti (468-707/1075-1308), Sultan I. Alâeddin Keykubâd (617-634/1220-1237) zamanında her anlamda zirve noktasına ulaşmıştır. Bu çalışmada Sultan I. Alâeddin Keykubâd zamanında ülkenin doğu sınırında ortaya çıkan Moğol tehlikesine karşı takip edilen siyaset ve yıkılan Hârezmşahlar Devleti'nin (491-629/1097-1231) bakiyesi olan Hârezmliler politikası incelenmiştir.

"Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Hârezmşahlar Devleti İle İlişkileri ve Hârezmliler Sorunu" adlı bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın ilk safhasında bu konu incelenirken istifade edilen kaynaklar ve araştırmalar tanıtılmıştır.

Araştırmanın giriş bölümünde I. Alâeddin Keykubâd dönemine kadar Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî tarihi genel çerçevesi ile aktarılmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde I. Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıkışı ve dönemin siyasî olayları ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Hârezmşahlar Devleti'nin kuruluşundan itibaren siyasî tarihi ve Celâleddin Hârezmşah'ın I. Alâeddin Keykubâd ile siyasî münasebetleri incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise 628/1230 yılında vukû bulan Yassı Çimen Savaşı'ndan sonra Celâleddin Hârezmşah'ın ertesi yıl ölümü ile dağılan Hârezmlilerin âkıbeti ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca I. Alâeddin Keykubâd'ın Hârezmlilere karşı yürüttüğü siyasetin oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (634-643/1237-1246) dönemine etkilerine de yer verilmiştir.

Türk tarihi açısından oldukça önem arz eden bu dönem incelenirken şahsıma yardımcı olan kişi ve kurumları burada zikretmek isterim. İlk olarak aileme, her zaman bana inanan babama ve bu süreçteki anlayışı için eşime sonsuz teşekkür

ederim. Ayrıca bu çalışmanın meydana gelmesi için araştırmacılara uygun ortam sağlayan Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) çalışanlarına ve her zaman desteğini gördüğüm dostlarım Fırat Umanç, Nabi Semizoğlu, Ömer Faruk Uyanık ve Suat Kaymak'a teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu çalışmada emeği geçen Arş. Gör. Mahmut Olgaç, Arş. Gör. Serdar Sevmezler ve Arş. Gör. Yasin Karakuş'a yardımları için oldukça minnettarım.

Lisans sürecimde yardımlarını gördüğüm Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün kıymetli hocalarına ve lisans sürecinden beri daima bana güvenen kıymetli hocam Prof. Dr. Eyüp Sarıtaş'a teşekkürlerimi sunmak isterim. Yüksek lisans sürecimde her zaman desteklerini gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Osman Gazi Özgüdenli, Prof. Dr. Ebru Altan ve Dr. Öğr. Üyesi Murat Öztürk'e ve tez konumu seçerek başladığımız bu yolda bana yol gösteren pek kıymetli hocam Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a ve tez danışmanım Prof. Dr. Muharrem Kesik'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Esra Gültekin Demirmen

İstanbul 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....iii
ABSTRACT..... v
ÖNSÖZ..... vi
KISALTMALAR……...xi
GİRİŞ 1
A. Kaynaklar ve Araştırma Eserleri..... 1
1. Kaynaklar 1
1.1. Arapça Kaynaklar..... 1
1.2. Farsça Kaynaklar..... 5
1.3. Gürcü, Ermeni ve Süryani Kaynakları……..…...11
2. Araştırma Eserleri……....14
B. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a Kadar Türkiye Selçukluları 16

BİRİNCİ BÖLÜM
SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBÂD DÖNEMİ

A. Alâeddin Keykubâd'ın Saltanat Dönemine Kadar Hayatı 28
1. Alâeddin Keykubâd'ın Çocukluk Dönemi 28
2. Alâeddin Keykubâd'ın Meliklik Dönemi 29
2.1. Alâeddin Keykubâd'ın Tokat Meliki Tayin Edilişi 29
2. 2. Alâeddin Keykubâd'ın Kardeşi I. İzzeddin Keykâvus İle Olan Taht Mücadelesi ve Esareti 30
3. Alâeddin Keykubâd'ın Tahta Cülûsu 33
B. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Saltanat Dönemi..... 35
1. Alâiye (Alanya) ve Alara Kalesi'nin Fethi..... 35
2. Sultanın Devlet Erkânından Bazılarını Cezalandırması 37
3. Ermeni Krallığı İle Mücadele 39
4. Suğdak Seferi..... 42
5. Artuklular İle İlişkiler..... 43

5.1. Hısn-ı Keyfâ (Hasankeyf) Artukluları (1102-1232) 44
6. Erzincan Mengücek Beyliği'nin Yıkılışı 46
7. Trabzon Seferi 49
8. Erzurum'un Alınması 50
9. Ahlat'ın Alınması 51
10. Gürcistan Seferi 53
11. I. Alâeddîn Keykubâd'ın Eyyûbîlerle Olan Münâsebetleri 54
12. Abbasî Hilâfetiyle Olan İlişkileri 60

İKİNCİ BÖLÜM

HÂREZMŞAHLAR DEVLETİ

A. Hârezm (Hârizm, Hârzem) Bölgesi 63
B. Sultan Alâeddin Muhammed'e Kadar Hârezmşahlar Devleti 65
1. Kutbüddin Muhammed Dönemi (1097-1127) 66
2. Atsız (1128-1156) 67
3. İl Arslan (1156-1172) 70
4. Sultanşah Mahmud (567-589/1172-1193) 71
5. Alâeddin Tekiş (1172-1200) 73
C. Alâeddin Muhammed'in Moğollarla Mücadelesi (1200-1220) 75
1. Otrar Hadisesi 78
D. Celâleddin Hârezmşah'ın Tahta Cülûsu 82
1. Celâleddin Hârezmşah'ın Hindistan'a Geçişi 83
2. Celâleddin Hârezmşah'ın Azerbaycan'a Geçişi 85
3. Gürcistan Seferi 88
4. Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat'a Saldırması 89
E. Türkiye Selçuklu Devleti ile İlk İlişkiler 91
1. Sultan I. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Hârezmşah Arasındaki Mektuplaşmalar 91
2. Celâleddin Hârezmşah ile I. Alâeddin Keykubâd'ın İlişkilerinin Bozulması. 94
3. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Celâleddin Hârezmşah'ı Moğollar Konusunda Uyarması…….. 97
F. Hârezmşahlara Karşı Selçuklu-Eyyûbî İttifakı 100

G. Yassı Çimen Savaşı ve Sonuçları (10 Ağustos 1230) 102
H. Sultan Celâleddin Hârezmşah'ın Ölümü, Şahsiyeti ve Türk-İslâm Tarihindeki Yeri……106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HÂREZMLİLERİN ÂKIBETİ

A. Yassı Çimen Savaşı'ndan Sonra Hârezmli Beyler ve Askerler 110
B. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Hârezmlilere Karşı Takip Ettiği Siyaset ... 110
1. Hârezmlilerin Anadolu Selçuklu Devleti Hizmetine Alınmaları 110
C. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Şahsiyeti, Ölümü ve Türk-İslâm Tarihindeki Yeri……113
D. II. Gıyâseddin Keyhüsrev Döneminde Hârezmlilerin Durumu 115
1. II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) 115
a. Hârezmli Beylerin Öldürülmesi.....**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
1. Kayır Han'ın Hapsedilmesi. 117
2. Şemseddin Altunaba'nın Öldürülmesi 118
3. Tâceddin Pervâne'nin Öldürülmesi..... 118
4. Hüsameddin Kaymaz ve Kemâleddin Kâmyâr'ın Katledilmesi 119
b. Hârezmlilerin Selçuklu Hizmetinden Çıkmaları……...119
E. Sâdeddin Köpek'in Öldürülmesi ve Selçuklu Devleti Politikasındaki Değişim……121
F. Urfa'daki Harezmlilerin Tekrar Anadolu Selçuklu Devleti Hizmetine Girmeleri..... 122
G. Hârezmlilerin Suriye'deki Faaliyetleri..... 123
1. Hârezmlilerin Eyyûbî Hizmetine Girmeleri 123
2. Hârezmlilerin Kudüs ve Dımaşk'taki Rolleri..... 128
H Babaî İsyanı..... 130
I Kösedağ Savaşı 132
1.Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Ölümünden Sonra Hârezmliler..... 135
SONUÇ..... 137
BİBLİYOGRAFYA 140
EKLER……157

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

a.mlf . : Aynı müellif

b. : Bin

bkz. : Bakınız

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

DTCFD : Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi

ed. : Editör

enst. : Enstitü

haz. : Hazırlayan

İA : İslâm Ansiklopedisi

İ.Ü.E.F. : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

krş. : Karşılaştırınız

s. : Sayfa

trc. : Tercüme

yay. : Yayınlayan

GİRİŞ

A. Kaynaklar ve Araştırma Eserleri

1. Kaynaklar

1.1. Arapça Kaynaklar

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddin Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233)

Ortaçağ'ın en önemli ve güvenilir kaynaklarından biri olan **el-Kâmil fi't-Târîh**'in müellifi İbnü'l-Esîr (Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî) 6 Cemâziyelevvel 555/12 Mayıs 1160 yılında Cizre'de doğmuştur. Halep, Şâm, Hicaz bölgelerine seyahat etme imkânı bulan müellif eseri **el-Kâmil fi't-Târîh**'i Musul'da kaleme almıştır. Gezdiği yerlerdeki tecrübelerini ve oralarda görüştüğü âlimlerin bilgilerini derleyen İbnü'l-Esîr'in bu eseri yaratılıştan 1231 yılına kadar gelen olayları ihtiva etmektedir. Müellif 25 Şâban 630/6 Haziran 1233 yılında Musul'da vefat etmiştir. Eserin XII. cildinden I. Alâeddin Keykubâd'ın Eyyûbîler ile ilişkileri, Celâleddin Hârezmşah ile yapılan Yassı Çimen Savaşı hakkında istifade edilmiştir. Yapıtın Prof. Dr. Ahmet Ağırakça ve Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın tarafından yapılan tercümesinden istifade edilmiştir.[1]

Nesevî, Şihabüddin Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hurendizî ez-Zeyderî en-Nesevî (ö. 647/1249-1250)

Diğer önemli kaynağımız ise Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hurendizî ez-Zeyderî en-Nesevî (ö.647/1249-1250) tarafından kaleme alınan **Celâlüttin Harezemşah** adlı eserdir. Horasan'ın Nesâ şehrinde doğmuş olan müellif

[1] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târih**, yay. J.C. Tornberg, I-XIII, Selçuklularla ile ilgili bölümlerin trc. Abdülkerim Özaydın X-XI,-Ahmet Ağırakça XIII, İstanbul 1987; M. Şemseddin Günaltay, **İslâm Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler**, İstanbul 1991, s. 151-163; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr", **DİA**, XXI, 26-27.

1225 yılında Meraga'yı ele geçiren Sultan Celâleddin Hârezmşah'ın yanında idi. Sultanın başkâtipliğini yapan müellifin, Celâleddin Hârezmşah hakkında verdiği bilgiler oldukça kıymetlidir. Eser Celâleddin Hârezmşah'ın Moğollarla mücadelesini, Eyyûbî ve Türkiye Selçukluları ile ilişkileri ele almaktadır. Celâleddin Hârezmşah'ın Moğollardan kaçtığını haber alan müellif yola çıktığında ve Meyyâfarikin'de olduğu sırada sultanın öldürüldüğünü haber almıştır. Daha sonra Kuzey Suriye'ye giden Nesevî burada Hârezmli Bereke Han'ın hizmetine girmiştir. Bereke Han'ın ölümü üzerine Halep'e tevcih eden müellif el-Melikü'l-Nâsır Yusuf'un hizmetine girmiştir. Son dönemlerini Halep'te geçirmiş ve bu şehirde vefat etmiştir.[2]

Çalışmada Sultan Celâleddin Hârezmşah'ın, Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. Alâeddin Keykubâd ile başlayan dostluğunun nasıl hazin sona dönüştüğüne dair mektupları ihtiva eden bu çalışmanın Necip Asım tarafından yapılan tercümesi kullanılmıştır.[3]

İbn Vâsıl, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh et-Temîmî el-Hamevî el-Şâfiî (ö. 697/1298)

Çalışmada eserinden istifade edilen diğer müellif ise İbn Vâsıl'dır. 2 Şevval 604/20 Nisan 1208 tarihinde Hama'da doğan İbn Vâsıl burada iyi bir eğitim görmüştür. Eyyûbîlerden Dımaşk hâkimi el-Melikü'l-Muazzam İsâ'nın davetiyle babasıyla beraber 622/1225 yılında Kudüs'e gitmiş ve 629/1232 yılında ise Muazzam İsâ'nın oğlu el-Melikü'n Nâsır Dâvûd'un hizmetine girmişlerdir.

641/1243 yılında Kahire'ye seyahat eden müellif el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un hizmetine girdi ve daha sonra Selâhaddin Eyyûbî tarafından Kahire'deki Akmet Camii'ne müderris olarak görevlendirildi. İbn Vâsıl, 663/1264-1265 yılında Hama'ya Kadılkudatlık görevini ifâ etmek için gönderilmiş ve ömrünün geri kalanını bu şehirde geçirmiştir.

---

[2] Günaltay, **a.g.e**., s. 172-178; Abdülkerim Özaydın, "Nesevî", **DİA**, XXXII, 577-578; C. Brockelmann, "Nesevî", **İA**, IX, 200-201.
[3] Şehabeddin Ahmedünnesevî, **Celâlüttin Harezemşah**, trc. Necip Asım, İstanbul 1934.

Dımaşk, Kudüs, Halep ve Bağdat gibi birçok şehirde bulunan İbn Vâsıl, VII. Haçlı Seferi'ne tanıklık etmiştir. Abbâsî Hilâfeti'nin yıkılışı ve Moğol istilası gibi birçok olayı gördüğü için eserlerindeki bilgiler çok kıymetlidir. Tarih, edebiyat, mantık, fıkıh ve astronomi gibi birçok alanda bilgisi olan müellif 697/1298 Hama'da vefat etmiştir.

İbn Vâsıl'ın **Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Beni Eyyûb** isimli eseri Eyyûbîler tarihi açısından büyük önem arz etmektedir. Atabegler döneminden başlayan eser 661/1262-1263 yılına kadar gelmektedir. Aslı üç cilt olan eserin Cemâleddin eş-Şeyyâl 645/1247 yılına kadar olan kısmını (I-III Kahire 1953-1960), Haseneyn Muhammed Rebî de devamını neşretmiştir (IV-V Kahire 1972-1977). 615-628/1218-1231 yıllarını içeren neşrin IV. Cildi Perviz Atabekî tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir (Tahran 1369).[4] Çalışmada IV. ve V. ciltlerinden faydalanılan eser, hem I. Alâeddin Keykubâd ile alâkalı hem de Celâleddin Hârezmşah ve Yassı Çimen Savaşı hakkında önemli bilgiler içerdiği için başvurulan ana eserlerden biri olmuştur.

El-Ömerî, Şihabeddin b. Fazlillah el-Ömerî (ö. 749/1349)

El-Ömerî, 3 Şevval 700/11 Haziran 1301 tarihinde Dımaşk'ta dünyaya geldi. Kirman kökenli Beni Fazlullah ailesinden geldiği için İbni Fazlullah; soyunun Halife Ömer b. Hattab'a dayanmasından dolayı el-Ömerî nisbesi ile bilinir. Kadı, fakih, edebiyatçı ve sır kâtibi olan el-Ömerî'nin **Mesâlikü'l-ebsar ve fî memâlikü'l-emsar** adlı eserinden bu çalışmada istifade edilmiştir. H. VIII. yüzyılda Memlükler döneminde kaleme alınan bu eser tarih, coğrafya, edebiyat, astronomi, tıp gibi konular içeren büyük bir ansiklopedik eserdir. 27 cilt halinde Kahire'de basılan eserin 3 cildinin büyük bir kısmı Türklerle ilgilidir. Bu çalışma Ahsen Batur tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.[5]

[4] İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb**, Arapçadan Farsçaya tercüme eden Perviz Atabekî, IV, Tahran 1369; Cengiz Tomar, "İbn Vâsıl", **DİA**, XX, 438-440.

[5] Şihabeddin b. Fazllullah el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, trc. Ahsen Batur, İstanbul 2014, s. 7-11; Abdülaziz el-Alevî," İbn Fazllulah el-Ömerî", **DİA**, XVIII, 483-484.

İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. mer el-Kekrî el-Kureşî el-Maarrî (ö. 749/1349)

Zeynüddin İbnü'l-Verdî'nin **Temimmetü'l-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer** isimli yapıtı da kullanılan kaynaklar arasındadır. Halep kadısı olarak görev yapan müellifin şairlik yönü de mevcuttur. Gördüğü bir rüyanın etkisinde kalarak kadılığı bırakmış ve tasavvufa yönelerek Şâfiî medreselerinde hocalık yapmıştır. Müellif veba salgınında 28 Zilhicce 749/13 Mart 1349 yılında hayatını kaybetmiştir. Eserinde Ebü'l-Fidâ'nın el-Muhtasar Ahbari'l-Beşer adlı eserini özetlemiş, 729-749/1329-1349 yıllarındaki olayları ise kendisi te'lif etmiştir.[6]

Yapıtta hadiseler yıl yıl ele alınırken Celâleddin Hârezmşah'tan önceki sultanlar ve Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd dönemi için bu kaynağa müracaat edilmiştir.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b.Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşki eş-Şâfiî (ö. 774/1373)

İbn Kesîr, 701/1301-1302 yılında Busra'nın Müceydillülkarye Köyü'nde doğmuştur. Fıkıh ve kelâm dersleri alan İbn Kesîr, 11 Cemâziyelevvel 736/19 Mayıs 1343 yılında Dımaşk'ta Şâfiîlere tahsis edilmiş Necîbiyye Medresesi'nde ve daha sonra Sâlihiyye Medresesi'nde ders vermiş ve vefatına kadar da müderrislik görevini ifâ etmiştir. İbn Kesîr'in 14 ciltten oluşan eseri **el-Bidaye ve'n-Nihaye** başlangıçtan 767/1365-1366 yılları arasındaki olayları ihtiva etmektedir. Eserden Eyyûbî hükümdarları hakkında ve Yassı Çimen Savaşı ile alâkalı faydalanılmıştır.[7]

Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/1702)

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah 1041/1631 yılında Selânik'te doğmuştur. Ailesi aslen Konya'lıdır. Baba mesleği olan çulhacılığı bırakıp Mevlevîliğe yönelmiştir. 23-24 yaşında İstanbul'a gelen müellif Galata Mevlevîhanesi'nde birçok

[6] İbnü'l-Verdî, **Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular (İbnü'l-Verdî'nin Tarihinde Bulunan Selçuklular ile İlgili Kayıtlar)** trc. ve haz. Mustafa Alican, İstanbul 2014, s. 13-19; Ali Şakir Ergin-İsmail Durmuş, "İbnü'l-Verdî", **DİA**, XXI, 239-240.
[7] İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, trc Mehmet Keskin, XIII, İstanbul 2000; Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr", **DİA**, XX, 132-134.

ders almıştır. 1668 yılında Müneccimbaşı olmuştur. IV. Mehmet döneminde (1648-1687) maharetlerinden dolayı Edremit'ten (bugünkü Burhaniye) ona arpalık verilmiş ancak IV. Mehmet'in tahttan indirilip II. Süleyman'ın geçmesiyle Ahmed, Kahire'ye gönderilmiştir. Daha sonra ise Mekke'de Mevlevî şeyhliği yapmıştır. Ahmed Dede, 29 Ramazan 1113/27 Şubat 1702 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazdığı bilinen Ahmed Dede **Camiu'd-Düvel** adlı eserinin Arapça kaleme almıştır. Eser yaratılıştan 1083/1672-73 yılına kadar gelmektedir. Eserin Selçuklular ile ilgili kısımları Ali Öngül tarafından neşredilmiştir. Sultan I. Alâeddin Keykubâd dönemi öncesini ve sultanın dönemini ayrıntılı bir şekilde veren kaynaktan tafsilâtlı olarak istifade edilmiştir.[8]

el-Hüseynî, Sadruddîn Ebu'l-Hasan Ali ibn Nâsır ibn Ali el-Hüseynî

Diğer bir kaynak ise el-Hüseynî'nin **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye** adlı eseridir. Kitabın müellifi ile alâkalı varsayımlar olsa da el-Hüseynî'ye nisbet edilmiştir. Eser, Selçukluların atası Dukak ile başlamış Irak Selçuklu Sultanı Rükneddin Tuğrul ile sona ermiştir. Çalışmada Hârezmşah Alâeddin dönemine kadar Hârezmşah sultanları ile ilgili kısım için esere başvurulmuştur.[9]

1.2.Farsça Kaynaklar

Râvendî, Muhammed b. Ali (ö. 1207)

Kaşan yakınlarındaki Râvend kasabasında doğan Râvendî eserini 599/1202-1203 yılında kaleme almaya başlamış birkaç yıl içerisinde bitirmiştir. Müellif, Tuğrul Bey'den başlayarak 1194 yılına kadar getirdiği **Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr** adlı eserini Gıyâseddin Keyhüsrev'e sunmuştur. Ahmet Ateş tarafından iki cilt halinde Türkçeye tercüme edilmiştir. Tezin Hârezmşahlar kısmı için istifade edilmiştir.[10]

---

[8] Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Camiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, yay. Ali Öngül, İzmir 2001; Ahmet Ağırakça, "Müneccimbaşı, Ahmet Dede", **DİA**, XXXII, 4-6.

[9] el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, trc. Necati Lügal, Ankara 1943.

[10] Râvendî, **Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr**, trc. Ahmet Ateş, Ankara 1957; Abdülkerim Özaydın, "Râvendî Muhammed b. Ali", **DİA**, XXXIV, 471.

Cüveynî, Ebü'l-Muzaffer Alaüddin Atâ' Melik b. Bahâidîin Muhammed el-Cüveynî (ö. 681/1283)

İlhanlılar (İran Moğolları) döneminde yetişmiş bir devlet adamı olan Ata Melik Cüveynî'nin (1226-1283) **Târîh-i Cihângüşâ** adlı eseri de faydalanılan kaynaklar arasındadır. 1258 yılında Hülâgû Han tarafından Irak eyaletinin idare görevi verilmiştir ve vefatına kadar Bağdat'ta kalmıştır. 3 ciltten oluşan eserde birinci cilt Cengiz Han ve Moğollar hakkında önemli bilgiler içermektedir. İkinci cildi Hârezmşahlar Devleti ile alâkalı, üçüncü cildi ise Mengü Kağan ve Hülâgû Han dönemleri hakkındadır.

Konumuzu yakınen ilgilendiren ise eserin ikinci cildidir. Hârezmşahlar Devleti'nin sultanları hakkında önemli bilgiler içeren eserden özellikle Sultan Celâleddin Hârezmşah'ın, I. Alâeddin Keykubâd ile kurduğu münasebetler, Yassı Çimen Savaşı ve Celâleddin Hârezmşah'ın ölümü hususunda Mürsel Öztürk tarafından yapılan tercümesinden yararlanılmıştır.[11]

İbn Bîbî, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugadî (ö. 684/1285)

Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli kaynaklarından biri şüphesiz İbn Bîbî'nin **el-Evâmirü'l-Alâ'iye fi'l-Umûri'l-Alâ'iye** adlı eseridir. Müellif, İran'ın Mâzenderan bölgesinde Rugad şehrinde doğmuştur. Babası Mecdüddin Muhammed Tercüman, annesi ise Bîbî Müneccime'dir. Annesi müneccimlik konusunda nam salmıştır. Eser İbn Bîbî (ö. 684/1285'ten sonra) adı ile bilinen el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugadî tarafından kaleme alınmıştır. 1192-1280 yıllarında meydana gelen olayları ihtiva eden eserin büyük bir bölümü I. Alâeddin Keykubâd dönemine ayrılmıştır. I. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Hârezmşah arasında vukû bulan Yassı Çimen Savaşı'ndan (1230) sonra Bîbî Müneccime ve ailesi Türkiye Selçuklu Devleti hizmetine girmiştir.

[11] Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihangüşa**, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1988; Orhan Bilgin, "Cüveynî", **DİA**, VIII, 140-141.

İlhanlı tarihçisi Ata Melik Cüveynî'nin isteği üzerine yazılan eser I. Gıyâseddin Keyhüsrev devri ile başlar ve II. İzzeddin Keykâvus'un 1280 yılında Anadolu'ya gelişi ile son bulur. Eser çok geniş ve mühim bilgiler içermesinin yanı sıra yapıtta olumsuz olarak görülecek tek yön ise bazı hadiselerde tarih verilmemesidir.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın Hârezmşahlar Devleti İle İlişkileri ve Hârezmliler Sorunu adlı çalışma da müellifin eserinden ziyadesiyle istifade edilmiştir. Bilhassa I. Alâeddin Keykubâd'ın Ermenilerle ilişkisi, Eyyûbîler ile olan münasebeti ve Hârezmşahlar Devleti Sultanı Celâleddin Hârezmşah ile kurulan dostluğun akıbetini içeren mektuplar hususunda bu eserden faydalanılmıştır. Bu çalışmada **el-Evâmirü'l-Alâ'iye fi'l-Umûri'l-Alâiye** adlı eserin Farsçadan Türkçeye Prof. Dr. Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türk Tarih Kurumu'nun 2014 yılında yayınladığı tercümesinden istifade edilmiştir.[12]

İbnü't-Tıktaka, Ebû Ca'fer Safiyyüddîn (Celâlüddîn) Muhammed b. Alî b. Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî (ö. 709-1309)

Kullanılan diğer bir kaynak eser İbnü't-Tıktaka'nın **el-Fahrî** adlı eseridir. 660/1262 yılında Bağdat'ta doğan müellif Hz. Ali soyundandır. İbnü't-Tıktaka lâkabının nasıl verildiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Müellif eseri Musul Valisi Fahreddin İsa'ya ithaf ettiği için esere Kitâbü'l-Fahrî (el-Fahrî) ismini vermiştir. Yapıtın birinci bölümünde devlet adamları ve yöneticiler için yol gösterici ilkeler bulunmaktadır. İkinci bölümünde ise Hz. Ebubekir'in halife seçilmesinden Hülagu'nun Bağdat'ı işgaline kadar olan kısım anlatılmaktadır. Bu bölümde ayrıca Emevîler, Abbâsiler ve Selçuklulardan bahsetmektedir.[13] Eserden özellikle Abbâsî Halifeleri hususunda fayda sağlandı.

[12] İbn Bîbî, **el-Evâmirü'l-Alâ'iye fi'l-Umûri'l-Alâ'iye**, trc. Mürsel Öztürk, II, Ankara 2014; Abdülkerim Özaydın, "İbn Bîbî", **DİA**, XVIIII, 379-382.
[13] İbnü't-Tıktaka, **el-Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi: 632-1258)**, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul 2016; Sabri Hizmetli, "İbnü't-Tıktaka", **DİA**, XXI, 232-233.

Vassaf, Şerefüddin Abdullah b. İzziddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî (ö. 730/1329-1330)

Diğer bir önemli kaynak ise tam adı Şerefüddîn Abdullâh b. İzziddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî (ö. 730/1329-1330) olan müellifin **Tecziyetü'l-Emsar ve Tecziyetü'l-Asâr (Tarih-i Vassâf)** adlı eseridir. İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han tarafından kendisine verilen "Vassâfü'l-Hazret" isminin "Vassâf" olarak kısaltılmış hâli ile bilinmektedir. Vassâf 655/1257 Şiraz doğumludur. 656/1258 yılından başlayan eser beş ciltten oluşmaktadır. Eserin birinci cildi Mengü Kağan'ın ölümü, Hülâgû'nun Bağdat'ı işgali, Abaka ve Ahmed Teküder'in saltanat dönemlerini; ikinci cildi Salgurlu Atabeglerini; üçüncü cildi Geyhatu ve Baydu'nun hükümdar olduğu dönemleri ve Gâzân Han'ın 700/1300-1301 yılına kadar olan saltanatını; dördüncü cildi Gâzân Han'ın son dönemlerini, Olcaytu Han'ın tahta çıkışını, Hârezmşahları ve İsmâilîleri; beşinci cildi ise Olcaytu Han'ın saltanatının sonunu anlatmaktadır. Çalışmada eserin orijinal dili olan Farsçası kullanılarak IV. cildinden Hârezmşah sultanları ile ilgili bölümlerde istifade edildi.[14]

Mahmûd b. Muhammed el-Aksarayî (ö. 733/1333)

Türkiye Selçuklu Devleti için önemli başka bir kaynak ise Kerîmüddin Mahmud Aksarâyî'nin (ö. 733/1333), **Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr** veya **Tezkire-i Aksarâyî** adı ile bilinen Farsça olarak kaleme aldığı eseridir. Aksarâyî nisbesinden Aksaraylı bir aileden geldiği anlaşılmaktadır. Eserinden iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. 1323 yılında müellif tarafından tamamlanan eser İbn Bîbî'nin bıraktığı 1280 yılından sonraki olayları ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin durumunu içerdiği için çok önemli bir kaynaktır. İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş'a ithaf edilen eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Rûmî, Yezdicerd ve Celâlî takvimi, ikinci bölüm Hz. Peygamber, Hulefâ-yi Râşidin, Emevîler ve Abbâsîler, üçüncü bölüm Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve

[14] Vassâf, **Târîh-i Vassâf**, nşr. Abdülmuhammed Ayeti, İran 1346; Osman Gazi Özgüdenli, "Vassâf", **DİA**, XXXXII, 558-559.

yıkılışı, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi hakkındadır. Son bölüm ise XIII. ve XIV. yüzyıl hadiselerine ayrılmıştır.[15]

Çalışmada I. Alâeddin Keykubâd'ın ağabeyi İzzedin Keykâvus'a karşı giriştiği taht mücadelesi ve sonraki yedi yıllık hapis hayatı hususunda Prof. Dr. Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe tercümesinden faydalanılmıştır.

Niğdeli Kadı Ahmed (ö. 734/1334)

685/1286 yılında doğan müellif kendi eserinde Türkistan asıllı Hoten Türkmenlerinden olduğunu söylemektedir. Ailesi 600/1203-1204 yılında Niğde'ye yerleşmiş ve Negîdî (Nigîdî, Nekîdî) nisbesini almıştır. Dedesi Kadı Cemâleddin Muhammed b. Hasan'ın II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Kılıç Arslan arasında çıkan savaşta öldüğü bilinmektedir. Amcası Bedreddin'in 675/1276 yılında Ermenek Emîri olduğu bilinmektedir. Babası Zeyneddin Nûşî'nin 69871298 yılında vefatı kaydedilmektedir. Mevlânâ Bahâeddin aracılığıyla kadılığa tayin edilmiş 733/1333 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Günümüze ulaşan tek eseri **el-Veledüş-şefik** Arapça bir mukaddime ile başlamış eseri ise Farsça yazmıştır. Yapıtını İlhanlı Sultanı Ebû Said Bahadır Han ile veziri Gıyâseddin'e ithaf etmiştir.[16]

Eser beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 40 peygamberin hayatı, 30 Yunan filozofu ve 17 İslâm filozofundan bahsedilir. İkinci bölümde Hz. Peygamber'in hicretinden itibaren İslâm tarihi anlatılır. Üçüncü bölümde coğrafya, kıyamet ve ahiret konuları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde peygamberin sireti, şemaili ve ahlâkı ele alınmıştır. Son bölüm olan beşinci bölümde ise kelâm konuları Sünnî görüş çerçevesinde incelenmiştir.[17] Eserde ikinci bölümde Türkiye Selçuklu Devleti'ne ayrılan kısımdan çalışmada istifade edilmiştir.

[15] Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsameretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr**, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2000; İsmail Aka, "Aksarâyî, Kerîmüddin", **DİA**, II, 293.
[16] Niğdeli Kadı Ahmed, **el-Veledü'ş-şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk**, trc. Ali Ertuğrul, I-II, Ankara 2015.
[17] Ali Ertuğrul," Niğdeli Kadı Ahmed", **DİA**, EK-2, 359-360.

Kazvinî, Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî (ö. 740/1340)

İstifade edilen diğer bir mühim kaynak ise Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî'nin **Târih-i Güzide** adlı eseridir. Eser bir mukaddime ve altı bölümden mürekkeptir. Birinci bölümde peygamberler tarihi ve filozoflardan; ikinci bölümde İslâm öncesi İran tarihinden; üçüncü bölümde Hz. Peygamber dönemi, Emevîler ve Abbâsîlerden; dördüncü bölümde Samaniler, Gazneliler, Gurlular, Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Türkiye Selçukluları ve Hârezmşahlardan bahsedilmektedir. Beşinci bölümde mezhep imamları ve şeyhlerden; son bölümde ise Kazvin'in tarih ve coğrafyasından bahsedilmektedir.[18] Yer yer tarih hataları mevcut olsa da Sultan I. Alâeddin Keykubâd dönemine kadar ve onun sultanlığı döneminde bilhassa Hârezmşah sultanları hususunda esere müracaat edilmiştir.

Anonim Selçukname

Müellifi belli olmayan Farsça yazılmış bir başka çalışma ise **Anonim Selçuknâme** adlı eserdir. Yapıt Selçukluların kuruluşundan 1363 yılına kadar gelen olayları kapsamaktadır. Eserden Celâleddin Hârezmşah dönemi, I. Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıkışı ve akabinde gelişen olaylar ile oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışı hususunda istifade edilmiştir.[19] Eserin Feridun Nafız Uzluk tarafından tercümesi de vardır. Çalışma da Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner tarafından yapılan tercümeden faydalanılmıştır.

Mîrhând, Muhammed Mîrhând b. Burhânü'd-dîn Hâvendşâh b. Kemâlü'd-dîn Mahmûd-i Herevî (ö. 903/1498)

Çalışmada istifade edilen diğer kaynak müellifi Mîrhând olan **Ravzatu's-Safâ fî Sîretü'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ** eseridir. Mîrhând 837/1433-1434 Belh'te doğdu. Timurlular dönemi müelliflerinden Mîrhând eserini hocası Ali Şîr Nevaî'ye ithafen yazmıştır. Eser yedi ciltten oluşmaktadır. Birinci ciltte tarihin faydaları, yaratılıştan itibaren İslâm öncesi İran tarihi anlatılmıştır; ikinci ciltte Hz.

[18] Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2018; Abdülkerim Özaydın, "Târîh-i Güzide", **DİA**, XXXX, 82-83.
[19] Anonim, **Anonim Selçukname**, trc. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Ankara 2014; Erdoğan Merçil, "Selçuknâme", **DİA**, XXXVI, 397-398.

Peygamber ve dört halife dönemi; üçüncü ciltte 12 imam, Emevî, Abbâsîlerden; dördüncü ciltte Selçuklular ve Hârezmşahlar, beşinci ciltte Cengiz Han döneminden; altıncı ciltte Timur döneminden bahsedilmektedir. 929/1523 yılında yazılmış olan yedinci cildi Özbek Hanı Şeybani Han ve Bedîü'z-Zamân Mirza dönemlerinden bahsedilmektedir.

Selçukluların kuruluşu ile başlayan eser, Irak, Kirman ve Türkiye Selçukluları'nın siyasî tarihinden bahsetmektedir. Çalışmada Sultan I. Alâeddin Keykubâd dönemi için Erkan Göksu'nun tercümesinden yararlanılmıştır.[20]

Ahmed b. Mahmud (ö. 977-1569-1570)

Çalışma ile ilgili olarak Ahmed b. Mahmud'un Osmanlı Padişahı II. Selim'e (1566-1570) sunduğu **Selçukname** adlı eserinde büyük ölçüde Büyük Selçuklulara yer verilmiştir. Irak ve Kirman Selçuklularından bahsedilen eserde son bölüm Türkiye Selçuklularına ayrılmış ve araştırmada bu kısımdan istifade edilmiştir.[21]

1.3.Gürcü, Ermeni ve Süryânî Kaynakları

Anonim Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 yılına kadar)

Çalışmada kullanılan **Anonim Gürcistan Tarihi** eseri, Marie Félicité Brosset tarafından Gürcüceden Fransızcaya tercüme edilmiştir. 1849 yılında iki cilt halinde basılan esere 1851 yılında bir cilt daha eklenmiştir. Bu şekilde eser XIX. yüzyıla kadar gelmektedir. Hrant d. Andreasyan tarafından yapılan Türkçe tercümesi ise 1212 yılına kadar meydana gelen olayları ihiva etmektedir. Eserden I. Alâeddin Keykubâd'ın Gürcistan seferi kısmında faydalanıldı.[22]

[20] Mîrhând, **Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)**, trc. ve notlar Erkan Göksu, Ankara 2015, s. 1-4; İsmail Aka, "Mîrhând", **DİA**, XXX, 156.
[21] Ahmed b. Mahmud, **Selçukname**, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 2018.
[22] Anonim, **Gürcistan Tarihi**, Gürcüceden Fransızcaya trc. Marie Félicite Brosset, Türkçeye trc. Hrant D. Andreasyan, yayına haz. Erdoğan Merçil, Ankara 2003.

Urfalı Mateos Vekayinamesi

Ermeni müellifi Urfalı Mateos'un doğum ve ölüm yılı bilinmemektedir. Eserinden Urfa'da bir manastırda başrahip olduğunu öğrenilmektedir. Eseri 952-1136 yılları arasındaki hadiseleri aktarmaktadır. Papaz Grigor bu esere bir zeyl yazmış ve olayları 1162 yılına kadar getirmiştir. Bu kaynak eserden I. Alâeddin Keykubâd öncesi döneminde faydalanıldı. Yapıt Türkçeye Hrant D. Andreasyan tarafından çevirilmiştir.[23]

Simbat (ö. 674/1275)

Çalışmada kullanılan Simbat'ın **Başkumandan Simbat Vekayinamesi** bir Ermeni kaynağıdır. 1203 yılında dünyaya gelen müellif asil bir soydan gelmektedir. Eserinde katıldığı seferlerden çalışılan döneme denk gelen Türkiye Selçuklu Devleti Sultan I. Alâeddin Keykubâd ve oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'den de bahsetmiştir. Simbat, Mısır seferi sırasında 1275 yılında vefat etmiştir. Eserin 1152 yılına kadar olan kısmı Urfalı Mateos ve Papaz Grigor'un zeylinin muhtasarı niteliğindedir. Bundan sonrası 1274 yılına kadar kendi gözlemlerini yazmıştır. 1274 yılından sonrası ise ismi bilinmeyen bir zat tarafından zeyl olarak kaleme alınmıştır.[24]

Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî (ö. 685/1286)

Gregory Abû'l-Farac İbnü'l İbrî (ö. 685/1286) tarafından Süryânîce kaleme alınan **Abû'l-Farac Tarihi** adlı eser kullanılan en önemli kaynaklardan biridir. 622/1225 yılında Malatya'nın İbrâ kentinde doğmuştur. Süryaniler kendisine Bar İbrâyâ Batılılar ise Bar Hebraeus demektedir. Ebü'l-Ferec künyesinin nereden geldiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. 622/1225 yılında Malatya da doğan müellif Süryanice dışında İbranice, Grekçe ve Arapça da bilmektedir. Müellif 30 Temmuz 1286 yılında Meraga'da ölmüştür. **Abû'l-Farac Tarihi** adlı eser iki ciltten oluşmaktadır. Çalışmayı ilgilendiren ikinci cilt ise Abbâsîler, Hârezmşahlar ve Selçuklular hakkındadır.

---

[23] Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli**, trc. Hrant D. Andreasyan, Ankara 1962, xxı-xxıı.

[24] Simbat, **Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334**), trc. Hrant D. Andreasyan, 1946, (TTK Kütüphanesi Basılı Olmayan Nüsha); Hrant D. Andreasyan, "Türk Tarihinin Ermeni Kaynakları", **İ.Ü.E.F Tarih Dergisi**, İstanbul 1950, II/411.

Araştırmada Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıkışı, Celâleddin Hârezmşah ile olan ilişkileri, Yassı Çimen Savaşı ve Moğollarla olan mücadelesi hususunda eserden yararlanılmıştır. Yapıt Süryânîceden İngilizceye Ernest A. Wallis Budge tarafından tercüme edilmiş ve daha sonra da bu dilden Türkçeye Ömer Rıza Doğrul tarafından tercüme edilmiştir.[25]

Süryani Mihail

Çalışmada kullanılan diğer kaynak ise Süryanî Patrik Mihail'in **Vekâyiname** adlı eseridir. XII. Yüzyılda yaşamış olan müellifin eseri Hz. Âdem'den başlayarak 1195 yılına kadar gelmektedir. Şanlıurfa'daki Yakûbî kilisesinde bulunan eserin orijinal metnini J.B. Chabot Fransızcaya tercüme ederek üç cilt halinde yayınlamıştır. Daha sonra Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum'un isteği üzerine metin Ermeniceye tercüme edilmiştir. 1248-1272 yılları da tercümeye eklenmiştir. Hrant D. Andreasyan Türkçeye tercüme etmiştir.[26]

Müverrih Vardan Vardapet (1271-1272)

Müverrih Vardan'ın doğum tarihi ve yeri bilinmemekle beraber kaleme aldığı **Türk Fütuhatı Tarihi** eseri önemli bir Ermeni kaynağıdır. 1271-1272 yılında vefat eden müellif Hağbat Manastırı'na gömülmüştür. Eserinde Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile alâkalı Büyük Selçuklu Sultanları, Moğollar ve Celâleddin Hârezmşah hakkında bilgiler sunmaktadır. Özellikle de Celâleddin Hârezmşah ile ilgili bilgiler için çalışmada kullanmak uygun bulunmuştur.[27]

---

[25] Gregory Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-İbrî", **DİA**, XXI, 92-94.

[26] Süryanî Mihail, **Vekâyiname**, trc. Hrant D. Andreasyan, Basılmamış Tercüme (TTK Kütüphanesi'ndeki Yayımlanmamış Nüsha) Ankara 1944.

[27] Vardan Vardapet, **Türk Fütuhatı Tarihi**, trc. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 1937; Hrant D. Andreasyan, "Türk Tarihinin Ermeni Kaynakları", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, II, s. 401.

Yazıcızâde Ali

Müellifin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte XIV-XV. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Yazıcızâde Ali, II. Murad (1421-1451)'ın isteği üzerine eseri **Tevârih-i Âl-i Selçuk**'a başlamış ve 827/1424 veya 840/1436-1437 yılında tamamlamıştır. İbn Bîbî'nin **el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umuri'l-Alâ'iyye** adlı Farsça eserini Türkçeye tercüme ederek kendi eserine başlamış ancak daha sonra bu eser farklı bir kimliğe bürünmüş ve yeni eser halini almıştır.[28]

Yukarıda belirtilen Arapça ve Farsça eserlere ek olarak çalışmada İslâm kaynaklarından Azimî'nin **Azimî Tarihi**[29] ve Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin **Mir'atü'z-Zaman**[30] adlı eserinden; Bizans kaynaklarından ise Niketas Khoniates'in **Historia**'sından[31], Anna Komnena'nın **Alexiad** adlı eserinden istifade edilmiştir.[32] Georgios Akropolites'in **Historia**'sından ise[33] giriş bölümünde Sultan I. Alâeddin Keykubâd dönemi öncesi için faydalanılmıştır.

2. Araştırma Eserleri

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın Hârezmşahlar Devleti İle İlişkileri ve Hârezmliler Sorunu adlı bu çalışmada İbrahim Kafesoğlu'nun **Harezmşahlar Devleti Tarihi**,[34] Aydın Taneri'nin **Harezmşahlar,**[35] Hasan Geyikoğlu**, "Harzemşahlar ve Doğu Anadolu,"**[36] **Harezmlilerin Anadolu Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları,"**[37] **"Harezmşah Celâleddin**

---

[28] Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009, s. XXV-XXXVIII; Osman Gazi Özgüdenli, Târih-i Âl-i Selçuk, **DİA**, XXXX, 72-73.
[29] Azimî, **Azimî Tarihi**, trc. ve notlar Ali Sevim, Ankara 1988.
[30] Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'atü'z-Zaman fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, trc. Ali Sevim, Ankara 2011.
[31] Niketas Khoniates, **Historia: Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri**, trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995.
[32] Anna Komnena, **Alexiad**, trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.
[33] Georgios Akropolites, **Vekâyiname**, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008.
[34] İbrahim Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, Ankara 1984.
[35] Aydın Taneri, **Harezmşahlar**, Ankara 1993.
[36] Hasan Geyikoğlu, **Harzemşahlar ve Doğu Anadolu**, Atatürk Üni. Sosyal Bilimler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1992.
[37] Hasan Geyikoğlu, "Harezmliler'in Anadolu Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları", **Türk Kültürü,** XXXII/369,Ankara 1994, s. 275-285.

Mengüberti'nin Şahsiyeti,"[38] **"Anadolu'da Kalan Harezmliler (Horzumlular),"**[39] **"Harzemşah Celâleddin Mengüberti ve Ahlat,"**[40] **"Sivas'ın Maruz Kaldığı Saldırı ve İşgaller"**[41] adlı eserleri ile bu dönem hakkında müstakil bir çalışma yapmış olan Emine Uyumaz'ın **I. Alâeddîn Keykubad Devri Siyasi Tarihi (1220-1237)**[42]**, Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler**[43]**,** "**Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Tebaası ile Olan İlişkilerine Dair**",[44] eserlerinden ziyadesiyle istifade edilmiştir. Salim Koca'nın "**Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alaeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı"**[45] ile **"Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi"**[46] bunun dışında Osman Turan'ın **Selçuklular Zamanında Türkiye**[47] ile **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**[48] eserleri, Nejat Kaymaz'ın **Anadolu Selçuklularının İntihatında İdare Mekanizmasının Rolü**[49] ile **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsüd'dîn Keyhüsrev ve Devri**[50] eserlerinden istifade edilmiştir.

[38] Hasan Geyikoğlu, "Harezmşah Celâleddin Mengüberti'nin Şahsiyeti", **Türk Kültürü**, XXXIV/393, Ankara 1996, s. 229-237.
[39] Hasan Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan Harezmliler (Horzumlular)", **Türk Kültürü**, XXXV/405, Ankara 1997, s. 371-380.
[40] Hasan Geyikoğlu, "Harzemşah Celâleddin Mengüberti ve Ahlat", **Güzel Sanatlar Ens. Dergisi**, VI, Erzurum 2000, s. 29-33.
[41] Hasan Geyikoğlu, "Sivas'ın Maruz Kaldığı Saldırı ve İşgaller", **Atatürk Üni**. **Türkiyat Araştırmaları Enst**., Erzurum 2018, s. 243-268.
[42] Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Siyasi Tarihi (1220-1237)**, Ankara 2003.
[43] Emine Uyumaz, **Selçuklular Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler**, İstanbul 2011.
[44] Emine Uyumaz, "Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Tebaası ile Olan İlişkilerine Dair", **II. Ulusal I. Alaeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyum Bildirileri**, Konya 2008, s. 45-50.
[45] Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alaeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", **Türkiyat Arş. Dergisi**, Konya 2009, XXV.
[46] Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2010, XXVII/347-369.
[47] Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 2011.
[48] Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, Ankara 2014.
[49] Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklu İntihatında İdare Mekanizmasının Rolü**, Ankara 2011.
[50] Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Dönemi**, Ankara 2009.

B. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a Kadar Türkiye Selçukluları

Oğuzların Kınık boyuna mensup olan Selçuklular, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren planlı bir fetih siyâseti kapsamında bölgeyi yurt edinmek üzere Anadolu'ya yönelmiştir. Selçuklular, 1071 Malazgirt Zaferi ile yaşadığımız toprakları yurt edinmeye başlamış ve bundan birkaç yıl sonra Kutalmışoğlu Süleymanşah İznik'i fethederek burada Türkiye Selçuklu Devleti'nin temellerini atmış ve Anadolu'da medenî bir hamle başlatmıştır.[51] Selçuklu devletleri arasında en uzun ömürlü olanı Türkiye Selçuklu Devleti'dir (1075-1308).[52]

Kutalmışoğlu Süleymanşah (1075-1086) İznik'i başkent yaptıktan sonra devletin sınırlarını Marmara sahillerine kadar genişletmiştir. Diğer yandan 1071 yılındaki hezimetin enkazından çıkmaya çalışan Bizans İmparatorluğu'nun tahtına I. Aleksios Komnenos (1081-1118) geçmiştir. I. Aleksios ile Dragos Suyu Anlaşması'nı (1081) yapmış olan Süleymanşah böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin varlığını Bizans'a resmî olarak kabul ettirmiştir.[53]

Süleymanşah, Bizans ile yapılan anlaşmanın ardından Kilikya ve Suriye bölgesine yönelmiş ve 1083 yılında Tarsus'u, 1085 yılında da Antakya'yı hükmü altına alarak buradaki Ermeni idaresine son vermiştir. Süleymanşah'ın Antakya'yı alması ile Büyük Selçuklu Devleti'nin vassalı olan Musul hâkimi Şerefüddevle Müslim'i harekete geçirmiştir. Müslim'in, Süleymanşah'tan vergi istemesi üzerine ilişkiler gerginleşmiştir. Müslümanın Müslümana vergi vermesini doğru bulmayan

---

[51] Süleymanşah'ın Anadolu'ya gelişi ile alâkalı mâlûmat için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e**., s. 201; Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1991, s. 103; Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 1; Gülay Öğün Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferi'nin Bunun Üzerindeki Etkileri", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2002, XII, s. 80 ve 103.

[52] Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi ile alâkalı detaylı bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?", **İ.Ü.E.F Tarih Dergisi**, İstanbul 1979-1980, X-XI/1-28.

[53] Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Ankara 1995, s. 423; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 91; Ali Sevim, **Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah**, Ankara 2018, s. 31; Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans,** Ankara 2014, s. 73; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", **Türkler**, Ankara 2002, VI, 504; Öğün Bezer, **a.g.m**., s. 82.

Süleymanşah Kurzâhil tarafında Müslim ile savaşmıştır (20 Haziran 1085).[54] Muharebe sonucunda Müslim yenilgiye uğratılmış ve öldürülmüştür.[55] Akabinde Süleymanşah, Halep'e yönelmiş ve Halep halkının reisi İbnü'l-Huteyti'ye haber göndererek şehrin teslim edilmesini istemiştir.[56] Süleymanşah'ın bu durumunu kabullenemeyen Türkmen Emîri Artuk Bey ve Şam Meliki Tutuş, Halep yakınındaki Ayn Seylem mevkiinde onunla savaşmış ve Süleymanşah bu savaşta hayatını kaybetmiştir (18 Safer 479/5 Haziran 1086).[57] Daha sonra Kuzey Suriye'ye gelen Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı başkent İsfahan'a göndermiş ve onları burada tutsak etmiştir. Anadolu'nun kontrolü için ise önce Emîr Porsuk'u daha sonra da Emîr Bozan'ı görevlendirmiştir. Suriye seferine çıkmadan önce Süleymanşah tarafından İznik'e vekil olarak bırakılan Ebu'l Kasım (1085-1092) ve ardından kardeşi Ebu'l Gazi ise ülkeyi kontrol altında tutmaya çalışmışlardır.[58]

Ebu'l Kasım, 1081 yılında Süleymanşah ile I. Aleksios arasında yapılan Dragos Suyu Anlaşması'nı bozarak Gemlik'e taarruz etti. Gemlik ve İzmit'i ele geçiren Ebu'l Kasım sınırları başarı ile korumaktaydı. İzmit'i alma hususunda Bizans imparatorundan yardım istemesinin Melikşah tarafından anlaşılması üzerine sultandan af dilemeye karar veren Ebu'l Kasım, İsfahan'a gitmiş ancak huzura kabul edilmemiştir. Geri dönerken Emîr Bozan'ın gönderdiği birlik tarafından yakalanmış ve yayının kirişi ile boğdurulmuştur.[59]

---

[54] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, s. 7; İbnü'l-Azimi, **a.g.e.,** s. 24-25; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 38.
[55] Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e**., s. 268; Arslan Tekin, **Selçuklu Tarihi**, İstanbul 2012, s. 314; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 38; Öğün Bezer, **a.g.m**., s. 85.
[56] İbnü'l-Verdî**, a.g.e**., s. 41; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 425-426; Ebru Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098), **Işın Demirkent Anısına**, İstanbul 2008, s. 313.
[57] Azimi, **a.g.e**., s. 25; İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., X, 135; Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e**., s. 271; Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 7; Urfalı Mateos**, a.g.e.,** s. 168; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 426; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 104; Salim Koca, "Türkiye Selçukluları", **Türkler**, Ankara 2002, VI, 505; Emine Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", **Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı**, İstanbul 2005, s. 149.
[58] Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 41-42; Ayönü**, a.g.e**., s. 85; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 505.
[59] Anna Komnena, **a.g.e.,** s. 203; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s 427; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 506; Koca, "Türkiye Selçukluları", s. 507.

1092 yılında Melikşah'ın ölmesiyle tutsak olan Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan ise kaçarak İznik'e geldiler. I. Kılıç Arslan, babasından sonra tahtı devraldı ve duraklama dönemindeki Türkiye Selçuklu Devleti'ni şahlandırdı. Sultan, daha sonra İzmir bölgesinin hâkimi olan Çaka Bey'in kızı ile evlendi. Bubunla birlikte Bizans imparatorunun kışkırtması ve Marmara sahillerinin tek hâkimi olma arzusu ile kayınpederini öldürttü. Bundan sonra Doğu'ya yönelen I. Kılıç Arslan Malatya'yı kuşattı (1096) ise de Haçlıların İznik'e geldiğini öğrenince kuşatmayı kaldırarak geri döndü (1097).[60]

Sultan I. Kılıç Arslan İznik'e[61] dönmeyi başardı ise de şehrini koruyamadı ve Haçlı kuvvetleri karşısında direncini yitiren Selçuklular şehri Bizans'a teslim etmek durumunda kaldılar (19 Haziran 1097). Yine de mücadelesinden vazgeçmeyen sultan kendisine müttefik arayışına girdi. Dânişmendli Gümüştekin Gazi ve Kayseri hâkimi Hasan Bey ile anlaşarak Dorylaion (bugün: Eskişehir) civarında Haçlılar ile mücadele etse de muvaffak olamadı. I. Haçlı Seferi ile Türkiye Selçuklu Devleti sarsılmış ve İznik elden gidince Konya başkent yapılmıştır. 1101 yılında tekrar Haçlılarla mücadele etmek zorunda kalan sultan, bu kez galip gelmiştir. Sultan diğer Türk beylerinin de yardımını alarak 1101 yılında Merzifon, Konya ve Ereğli'de üç Haçlı ordusunu mağlubiyete uğratmıştır. 1103 yılında Dânişmendli Gümüştekin Gazi'nin Malatya'yı alması ve esir olan Haçlı Prinkepsi Bohemund'u serbest bırakması iki tarafın arasını açmıştır. Bir yıl sonra Gümüştekin Gazi'nin ölmesiyle sultan Malatya'yı ele geçirmiştir. Sultan, sorunları hallettikten sonra Musul'a tevcih etmiş ve burayı ele geçirmiştir (1107).[62] Ancak Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın (1105-1118) Musul'a gönderdiği Emîr Çavlı komutasındaki ordu ile Habur Nehri'nde savaşan Sultan I. Kılıç Arslan burada boğularak hayatını kaybetti (20 Zilkade 500/13 Temmuz 1107).[63]

---

[60] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s. 130; Selim Kaya**, I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211**), Ankara 2006, s. 4; Tekin, **a.g.e.,** s. 318; Koca, "Türkiye Selçukluları", s. 508.

[61] İznik'in Bizanslılar tarafından alınması ile alâkalı bkz. Anna Komnena, **Alexiad**, s. 325-330; İsmet Burak Batır, **Selçuklu Başkenti İznik**, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 92-97.

[62] İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 64; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 432.

[63] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 11; Urfalı Mateos, **a.g.e**., s. 231; İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 64; el-Ömerî, **Mesâliku'l Ebsâr: Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, trc. Ahsen Batur, İstanbul

Emîr Çavlı tarafından Musul'da esir alınan I. Kılıç Arslan'ın oğlu Melikşah (Şahinşah) ise 1110 yılında Selçuklu tahtına geçebildi. Nitekim Melikşah, sultan olana kadar geçen üç yılda Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarsız kalmıştır.[64] Melikşah, Bizans ile mücadeleye girişmişerek Marmara ve Ege bölgesine akınlar düzenlemiştir. Bu esnada kardeşi Mesud'un, Dânişmend Emir Gazi'den yardım isteyerek kendisine saldıracağını öğrenen sultan, İmparator I. Aleksios ile Afyon'da bir anlaşma imzalamıştır. Nitekim Melikşah'ın önce gözlerine mil çekilmiş ancak kör olmadığı anlaşılınca taht iddiasına girişmesine mani olmak için yayının kirişi ile boğdurulmuştur (1116).[65]

Sultan I. Mesud (1116-1155),[66] Dânişmendli Emir Gazi'nin kızı ile evlenerek tahta çıkarken onun desteğini almıştır. Kardeşleri Tuğrul ve Arap'a karşı da kayınpederinden destek alan sultan, Malatya'yı ele geçirmesi konusunda kayınpederine yardım etmiştir. Diğer yandan Sultan Mesud, kayınpederinin 1134 yılında ölümüne kadar onun gölgesinde kalmıştır. Emir Gazi ölünce yerine oğlu Melik Muhammed (1134-1143) geçtiğinde ise Dânişmendli hükümdarı ile eşit konuma gelmiştir. O, Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'u (1118-1143), Niksar'da bozguna uğratmış (1140) arından Uluborlu'ya kadar ilerlemiştir.[67] Ancak

---

2014, s. 243; İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, İstanbul 1972, s. 91; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî eserinde I. Kılıç Arslan'ın Habur Nehri'nde boğulduğunu belirtmiş ancak tarih olarak kabul edilen 1107 yerine 539/1144 yılını kaydetmektedir. Kazvinî, **a.g.e.**, s. 379; Osman Turan ise 19 Şevval 500/14 Haziran 1107 tarihini kaydetmiştir. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 138; Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", s. 151; 9 Şevval 500/3 Haziran 1107 tarihi de mevcuttur. Öğün Bezer, **a.g.m**., s. 94; Koca, "Türkiye Selçukluları", s. 508.

[64] Bu üç yıllık boşluk farklı bir yönden de incelenmiştir. Detaylı malumat için bkz. Müneccimbaşı, **a.g.e.**, II, 16, ayrıca bkz. Muharrem Kesik, "Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Tahtına Kim Geçti?", **Türkiye Selçukluları: Makaleler**, İstanbul 2015, s. 15; Hamit Pehlivanlı, "Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri (1000-1300)", **Tarih El Kitabı Selçuklulardan Bugüne**, ed. Ahmet Nezihi Turan, Ankara 2004, s. 39.

[65] Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 436; Ayönü, **a.g.e**., s. 109; Songül Mecit, The Rum Seljuqs: Evolution of a Dynasty, New York 2016, s. 42; a.mlf., **Anadolu Selçukluları: Bir Hanedanın Evrimi**, trc. Özkan Akpınar, İstanbul 2017, s. 118; Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", s. 151.

[66] Detaylı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, Ankara 2003.

[67] Niketas Khoniates, **a.g.e**., s. 24; Kesik, **I. Mesud Dönemi**, s. 59.

Mesud, İmparator Ioannes'in Antalya'yı ele geçirmek için kuvvet topladığını öğrenince Uluborlu'ya giremeden dönmüştür.

Dânişmendliler, 1143 yılında Melik Muhammed'in ölmesiyle Nizameddin Yağıbasan (Sivas), Aynüddevle (Malatya) ve Zünnun (Kayseri) olmak üzere üçe ayrılmalarını fırsat bilen Mesud, Ceyhan ve Elbistan'ı alarak topraklarını genişletme yoluna gitmiş ve Elbistan'ı da oğlu Kılıç Arslan'ın idaresine vermiştir. [68]

1144 yılında Mesud, Malatya'yı ikinci kez kuşatmış ancak bu sırada Bizans İmparatoru Ioannes ölmüş ve yerine oğlu Manuel Komnenos (1143-1180) geçmiştir. İmparatorun Anadolu'ya yönelmesiyle Mesud, Malatya kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldırmıştır. İmparator Manuel, Türkleri Anadolu'dan çıkarmak amacıyla Konya'yı ele geçirmek istemiştir. Fakat bu esnada Avrupa'da yeni bir Haçlı Seferi'nin başladığını öğrenmiş ve kuşatmayı kaldırmıştır (1147). Bu durum neticesinde Sultan Mesud ile İmparator Manuel arasında bir barış anlaşma imzalandı. Sultan Mesud, 1147 yılında Alman İmparatoru III. Konrad önderliğinde İstanbul'dan Anadolu'ya geçen Haçlı ordusunu Dorylaion mevkiinde yenilgiye uğratmış daha sonra VII. Louis önderliğindeki diğer ordunun da Bizans'a ait kıyı yolundan ilerlemesine engel olarak Haçlılara karşı ülkesinin güvenliğini muhafaza altına almıştır. Sultan, saltanatının son demlerinde Kilikya seferine çıkmıştır (1154). Selçuklu ordusunun şiddetli kış şartları ve veba salgını yüzünden harap olması sebebiyle sultan Konya'ya dönmek zorunda kalmış ve 551/1155-1156 yılında vefat etmiştir.[69]

Babasının ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti tahtına II. Kılıç Arslan (1155-1192)[70] geçince Dânişmendli Yağıbasan, Dânişmendli Zünnun ve Mesud'un

---

[68] el-Ömeri, **a.g.e**., s. 269; Kesik, **Türkiye Selçukluları,** s. 47.

[69] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 281; Hamdullah Müstevfî Kazvini Sultan Mesud için 558/1162 ölüm yılı olarak zikredilmiştir. Kazvinî, **Târîh-'i Güzide,** s. 379; Urfalı Mateos, **a.g.e**., s. 312; Vardan Vardapet, **a.g.e**., s. 204; Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara 1983, s. 30; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 440-441; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 217; Kesik, **I. Mesud Dönemi,** s. 114; John Freely, **At Üstünde Fırtına: Anadolu Selçukluları**, trc. Neşenur Domaniç, İstanbul 2012, s. 57; Koca, "Türkiye Selçukluları", s. 510.

[70] Sultan Mesud, veliaht olarak oğlu Kılıç Arslan'ı seçmiş diğer oğluna Ankara, Çankırı ve Kastamonu şehirlerini vermiştir. Diğer oğlu Dolât'a (Devlet) nereleri münasip gördüğünü

diğer oğlu Şahinşah sultana karşı ittifak kurmuşlardır. Bu ittifak ve II. Kılıç Arslan'ın orduları savaşma niyetinde olsalar da din adamları araya girip tarafları barıştırmıştır. Bu barışın asıl sebebi Ermeni Kralı II. Toros'un kardeşi Stefane'nin 1156 yılında Maraş'a yani Selçuklu topraklarına saldırmasıdır.[71] II. Kılıç Arslan hem Dânişmendliler hem de Ermeniler sorununu hallettikten sonra Zengîlerin hükümdarı Nuredddin Mahmud ile mücadeleye girişmiştir. Nureddin Mahmud Ayıntâb, Ra'ban ve Mezrubân'ı işgal etmişsede 1157 yılında Haçlıların topraklarına saldırması üzerine aldığı yerleri sultana vererek af dilemiş ve Halep'e dönmüştür. İmparator Manuel, Suriye'yi hedef alan seferinden dönerken Ermeniler üzerine sefere çıkmıştır (1159). Aslında sultanın yanında gibi davranan imparator, Nureddin Mahmud'u kullanarak II. Kılıç Arslan'ın gücünü azaltmak istemekteydi. Manuel'in ordusu Çukurova'dan dönerken Selçuklular tarafından bozguna uğratılması imparatorun ertesi yıl yeniden sefere çıkmasına sebep olmuştur (1160).[72]

Sultan 1160 yılında elçi göndererek barış teklif etse de imparator bu teklifi kabul etmemiş hatta ittifak arayışına girmiştir. Nitekim sultanın kardeşi Şahinşah, eniştesi Dânişmendli Yağıbasan ve Nureddin Mahmud Zengî ile istediği ittifakı kurmuştur. Her taraftan saldırıya uğrayan II. Kılıç Arslan, İmparator Manuel'e tekrar barış teklif etmişse de yine müsbet bir cevap alamamış ve Manuel'in sultanı zayıflatmak için Müslüman hükümdarları birbirine düşürme politikası işe yaramıştır. Bunun üzerine sultan, Müslüman hükümdarlar ile mücadele etmeden önce İstanbul'a gidip Manuel'in dostluğunu kazanmaya karar vermiş burada 80 gün kaldıktan sonra imparator ile barış imzalanmıştır (1162).[73] Bu anlaşma gereği II. Kılıç Arslan, İmparator Manuel'in topraklarına saldırmayacak ve onun dostu ile dost düşmanı ile düşman olacaktır. Şartları sultanın aleyhine olan bu anlaşma 11 yıl sürmüştür. Bu

bilmemekteyiz. Oğlu Kılıç Arslan'a tâbi olmak şartı ile damadı Dânişmendli Zünnun'a Kayseri'yi diğer damadı Yağıbasan'a ise Sivas ve Amasya'nın idaresini bırakmıştır. Simbat, **a.g.e**., s. 56; Süryani Mihail, **a.g.m**., s. 176; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 218.

[71] Süryani Mihail, **a.g.e.,** s. 179; Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, s. 31.

[72] Süryani Mihail, **a.g.e**., s. 184; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 443.

[73] Süryani Mihail, **a.g.e.**, s. 188; Merçil, "Türkiye Selçukluları, s. 511.

süreçte II. Kılıç Arslan Bizans'tan gelecek saldırıları engellemeyi başarmış ve rakiplerine karşı üstünlük elde etmiştir.[74]

II. Kılıç Arslan, Bizans İmparatoru Manuel ile barış sağladıktan sonra ilk iş olarak Sivas'a hareket etti ve Yağıbasan'ı yenilgiye uğrattı (1163). Daha sonra Ankara ve Çankırı'yı ele geçirerek kardeşi Şahinşah'ın kaçmasına sebep oldu (1164). Kayseri'yi de topraklarına katarak Dânişmendlilerin bu koluna son verdi. 1174 yılında ise Nureddin Mahmud'un ölmesiyle Sivas, Niksar ve Tokat'ı sınırlarına katarak Dânişmendlilerin hâkimiyetine son vermiştir (1175). [75]

Sultan II. Kılıç Arslan, düşmanlarına karşı akıllıca mücadele etmiştir. 1162 yılında barış anlaşması imzaladığı İmparator Manuel, sultanın bu derece güçlenmesini kabullenemeyerek Türkleri Anadolu'dan atmak için yeniden sefer hazırlıklarına başladı ve Konya üzerine yürüdü. Sultan, İmparator Manuel'e elçi göndererek barışın devam etmesini talep etmişse de imparator, Türkmen kitlelerinin Bizans'a yaptığı akınların durdurulmasını ve Dânişmendli Emîr'i Zünnun ile şehzade Şahimşah'ın Bizans'a verilmesi şartıyla barışı devam ettireceğini bildirmiştir. Ancak bu şartı kabul etmeyen sultan, Denizli'ye kadar olan Bizans topraklarına saldırıda bulundu. İmparator da Sırp, Macar ve Peçeneklerden oluşan ordusuyla Denizli'ye ilerledi. Nihayetinde 17 Eylül 1176 tarihinde Miryakefalon'da karşılaşan Bizans ve Selçuklu orduları büyük bir mücadeleye girişti. Savaşın sonunda Selçuklu ordusu Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı.[76]

Türkler 1040 yılında Gazneliler ile yapılan Dandanakan Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun kapılarını aralamıştır. Bunu takip eden Bizans'a karşı kazanılan 1071 yılı Malazgirt Zaferi ile Anadolu Türk yurdu haline gelmiştir. Son olarak 1176

---

[74] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s. 228; Abdülhaluk Çay, **Anadolunun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myrıokefalon) Zaferi (17 Eylül 1176)**, İstanbul 1984, s. 54.

[75] Abû'l-Farac, **a.g.e**., II, 418; Süryani Mihail, **a.g.e.**, s. 233; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 444.

[76] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 21; Niketas Khoniates, **a.g.e**., s. 123; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 234; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 95; Ebru Altan, "Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri", **Türkler**, Ankara 2002, VI, 630-634.

yılında Miryakefalon Zaferi ile Türklerin Anadolu'dan atılamayacağı kesinlik kazanmıştır.

Miryakefalon Savaşı'nda Anadolu'daki siyasî üstünlük Selçuklulara geçmiş ve İmparator Manuel'in teklifi ile barış yapılmıştır. Sultan ise 1182 yılında Uluborlu, Kütahya, Eskişehir çevresinin feth ederek sınırlarını genişletmiştir.[77]

1186 yılında II. Kılıç Arslan, ülkesini 11 oğlu arasında paylaştırmıştır.[78] Tokat'ı Rükneddin Süleyman'a, Konya'yı oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'e, Ankara'yı oğlu Muhyiddin'e, Malatya'yı Muizzeddin Kayserşah'a, Elbistan'ı Mugîseddin'e, Kayseri'yi Nureddin Mahmud'a, Sivas ve Aksaray'ı Kutbeddin'e, Niksar'ı ismi zikredilmeyen diğer oğluna ve Amasya'yı da yeğenine bırakmıştır, II. Kılıç Arslan Konya'da Şaban 588/26 Ağustos 1192 tarihinde vefat etmiştir.[79]

II. Kılıç Arslan tahta çıktığında 40 yaşlarında olup vefat ettiğinde ise 80 yaşına yaklaşmıştı. Uzun ve zor bir saltanat dönemi geçiren sultan, Bizanslılar, Haçlılar ve Ermeniler ile başarılı bir şekilde mücadele etmiştir. Hatası olarak görünen kararı ise ülkeyi oğulları arasında paylaştırmasıdır. Zira kendisi daha ölmeden taht kavgaları baş göstermiştir.

Babasının ölümünden sonra I. Gıyâseddin Keyhüsrev (588-593/1192-1196) tahta geçmiştir. Sultan, Konya ve Uluborlu'ya hükmetmiştir. Menderes Irmağı'na kadar Bizans topraklarını ele geçiren I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanat dönemi

---

[77] Ali Sevim, **Anadolunun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara 2014, s. 131.

[78] İbn Bîbî, **a.g.e.,** II, 14; Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklularının İntihatında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 29.

*Kazvini, Sultanın çocuklarının sayısının 10 olduğunu zikretmiştir. Kazvinî, **a.g.e**., s. 380.; Mîrhând, 12, **Ravzatu's- Safâ**, s. 269. İbn Bîbî 11 derken Müneccimbaşı on iki olduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e**., s. 14; Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 25; Süryani Mihail 12 oğluna kaldı demiştir. A.mlf., **Vekâyiname**, s. 292.

[79] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, s. 82; Niğdeli Kadı Ahmed, **a.g.e**., I, 439; İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 101; Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 25; Süryani Mihail, **a.g.e.**, s. 290; Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, s. 32-33; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 446; Freely, **a.g.e.**, s. 69; Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", s. 154.

*Kazvini farklı bir tarih olarak sultanın ölümü için 578/1182 yılını kaydetmiştir. A.mlf., **Târîh-î Güzide**, s. 380.

1196 yılında Rükneddin Süleymanşah'ın Konya'yı ele geçirip tahta oturmasının ardından dönemi son buldu.[80]

II. Rükneddin Süleymanşah (1196-1204), ilk olarak kardeşleri Argunşah'tan Amasya'yı, Behramşah'tan Niksar'ı alarak icraatlarına başlamıştır. Daha sonra Ermeni Prensi II. Leon (1187-1219) üzerine yürümüştür. Bunun üzerine II. Leon sultanı metbû tanımak durumunda kalmıştır (1199). Ermeni tehdidini hallettikten sonra Gürcüler üzerine giderek Erzurum'u ele geçirmiş ve buradaki Saltuklulara son vermiştir (1202). Kardeşi Mugiseddin Tuğrul Şah'a Erzurum'un idaresini vererek Gürcistan'a geçmiştir. 598/1201-1202 yılında Gürcü ve Abhâzlarla savaşmak için harekete geçen sultan onlarla Micingerd[81] Kalesi'nin yakınında savaştı. Yolda Kraliçe Thamara'nın baskınına uğrayan Sultan II. Rükneddin Süleymanşah yenilerek Erzurum'a çekildi.[82] Bu yenilgiden sonra Ankara'yı almak için kardeşi Muhyiddin Mesud'un üzerine yürüdü. Muhyiddin Mesud ise uç bölgelerdeki kaleye gitmeye razı olmuş ve Ankara'yı II. Rükneddin Süleymanşah'a bırakmıştır. Bu olaydan sonra sözünde durmayan sultan kardeşi Muhyiddin'i ve iki oğlunu öldürmüştür. Kendisi de yakalandığı bağırsak hastalığı sonucunda vefat etmiştir (6 Zilkade 600/6 Temmuz 1204).[83]

II. Rükneddin Süleymanşah'ın vefatından sonra yerine oğlu III. Kılıç Arslan[84] geçmiştir. Nuh Alp, Emîr Mende ve Tüz Beğ gibi devlet beyleri III. Kılıç Arslan'a sadakatle bağlı olacaklarını bildirdiler ancak sultan henüz buluğ çağına bile ulaşmamıştı. Nitekim Dânişmenli beylerinden Muzaferüddin Mahmud, Zâhireddin İli ve Bedreddin Yusuf'un çabaları ile I. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta oturması için

---

[80] Yazıcızâde Ali, **Tevârîhi Âl-i Selçuk**, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009, s. 181; ,Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 448; Sevim, **a.g.e**., s. 134; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 513.

[81] Erzurum-Kars arasında bulunmaktadır. Bkz. Müneccimbaşı, **a.g.e.**,, II, 31.

[82] Müellif İbn Kesîr sultanın Gürcistan seferinde yolda mağlup olduktan sonra Erzurum'a döndüğünü söyler ancak diğer müellif Müneccimbaşı Konya'yı işaret etmektedir. İbn Kesîr**,** **a.g.e**., XIII, 121; Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 31; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 513.

[83] İbn Kesîr, **a.g.e**., XIII, 121; Müneccimbaşı, **a.g.e**., XIII, 30; Niğdeli Kadı Ahmed Rükneddin Süleymanşah'ın ölümü ile ilgili olarak 598 tarihini vermiştir. A.mlf, **el-Veledü'ş-şefik**, I, 441.
Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s. 285; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 514; Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", s. 155-156.

[84] Mîrhând, III. Kılıç Arslan'ın tahta geçiş yılını 602/1205-1206 olarak vermektedir. Mîrhând, **a.g.e**., s. 270; III. Kılıç Arslan sekiz ay hüküm sürebilmiştir. Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 451; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 514.

Konya'ya davet edildi. III. Kılıç Arslan ve Konya halkı her ne kadar şehri I. Gıyâseddin'e karşı savunmaya çalışmış ise de başarılı olamamıştır.[85]

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1205-1211) ikinci kez saltanata geçtiği zaman ilk olarak yeğeni III. Kılıç Arslan'ı Gâvele Kalesi'ne göndermiş ve orada katlettirmiştir.[86] Daha sonra Trabzon Rum Devleti hükümdarı III. Aleksios Komnenos'u mağlup ederek onun Samsun'u alma isteğini engellemiş ve Karadeniz ticaret yolunun güvenliğini sağlamıştır (1206). Daha sonra Aldo Brandini adlı bir İtalyanın elinde olan Antalya'yı[87] kuşattı ve burayı ele geçirdi (1206).[88] Bu zaferden sonra Maraş'a saldıran II. Leon'u terkar mağlup etmeyi başardı (1208).[89]

Haçlılar 1203 yılında işgal ettikleri İstanbul'u 1204 yılında almışlar ve burada bir Latin İmparatorluğu kurmuşlardır (1204).[90] Bizans'ın uğradığı bu felaket üzerine İmparator I. Theodoros Laskaris (1204-1222) İznik'e kaçmış ve 1206 yılında orada imparatorluğunu ilan etmiştir.[91] Böylece İznik İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin batı komşusu olmuştur. Her iki tarafın da menfaatleri gereği iki devlet arasındaki barış 1211 yılına kadar devam etmiştir.[92] Ancak bu yıl içinde İmparator III. Aleksios, İznik tahtını elde etmek için I. Thedoros Laskaris'e karşı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'ten yardım istemiştir. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddîn Keyhüsrev ve I. Theodoros Laskaris arasında Alaşehir Savaşı[93] meydana gelmiş ve İznik İmparatorluğu askerleri savaşta yenilirken I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in savaş

[85] Aksarayî, **a.g.e**., s. 25; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 451.
[86] Aksarayî, **a.g.e.,** s. 25.
[87] Antalya'nın feth edilişi ile alâkalı bkz. Muharrem Kesik, "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi, **Türkiye Selçukluları –Makaleler-**, s. 125-134.
[88] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 338.
[89] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 107; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 239-240; İbnü'l-Verdî, **a.g.e.**, s. 105; Claude Cahen, **Pre-Ottoman Turkey**, Paris 1968, s. 119; **Osmanlılardan Önce Anadolu**, trc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000, s. 66-67; Osman Turan, **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**, Ankara 2014, s. 206; Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 137; Tuncer Baykara, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, Ankara 1997, s. 39; Mehmet Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığının Türkiye Selçuklularına Tâbiyeti Meselesi", **İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, s. 308.
[90] İbnü'l-Kesîr, **a.g.e**., XIII, 120; Latinlerin İstanbul'u zapt etmesi ile alakalı bkz. Georgios Akropolites, **a.g.e**., s. 21.
[91] Uzunçarşılı, **a.g.e.,** I, 6; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 300.
[92] Akropolites, **a.g.e**., s. 24.
[93] Savaş hakkında detaylı bilgi için bkz. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 310-315. Selim Kaya, **a.g.e**., s. 137-157,

meydanında ölmesi üzerine seferin seyri değişmiş ve Türkiye Selçuklu ordusu son anda yenilmiştir (608/1211).[94]

Sultan I. Gıyâseddin'in ölümünden sonra büyük oğlu Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus 6 Safer 608/20 Temmuz 1211 tarihinde tahta geçmiştir. Sultan, öncelikle kardeşi Alâeddin Keykubâd'ın isyan etmesini engellemek için onun üzerine yürümüş ve onu Malatya'daki Minşar Kalesi'ne hapsetmiştir.[95] Daha sonra Karadeniz'deki ticaretin gelişmesi için Sinop'u Selçuklu topraklarına kattı (1214).[96] Antalya Rumlarının, Kıbrıs Franklarının yardımı ile Antalya'yı işgal ederek buradaki Türkleri öldürmüş olmaları ve buraya yerleşme çabaları I. İzzeddin Keykâvus'u bu şehrin almaya sevk etmiştir. Antalya şehrini 1216 yılında alan sultan, buranın idaresini Mübârizeddin Ertokuş'a[97] bırakmıştır. Sultanın Sinop'u ele geçirmek için mücadele ettiği esnada Ermeni Kralı II. Leon Ulukışla, Ereğli, Larende (Karaman) gibi yerleri işgal etmiştir.[98] Bunun üzerine sultan derhal harekete geçerek buraları kurtarmıştır. Daha sonra yapılan görüşmeler sonucunda ise Ermenilerle barış sağlanmıştır (1218).[99] Bundan sonra devletin merkezi olan Sivas'a giden sultan burada 1218 yılında Erzincan Meliki Fahreddin Behramşah'ın kızı Selçuk Hatun ile evlenmiştir. Daha sonra Eyyûbîlerin iç çekişmelerinden faydalanmak isteyen sultan Halep üzerine hareket etmiştir. Ancak Eyyûbîler tarafından bozguna uğratılmıştır.[100]

---

[94] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 39-40; s İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 140; Mîrhând, **a.g.e**., s. 271; İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 105; Cahen, **Pre-Ottoman Turkey**, s. 119-120, trc. s. 68-69; Baykara, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev**, s. 43; Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, II, Ankara 2015, s. 18; Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, Ankara 2015, s. 33; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 454; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 515; Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", s. 159.
*Ayrıca Alaşehir Savaşı hakkında bkz. İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 130-141. Krş., Georgios Akropolites, **a.g.e.**, s. 27-30.

[95] Aksarayî, **Müsameretü'l-Ahbâr**, s. 25; Turan, **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**, s. 212; Yinanç, **a.g.e**., s. 18.

[96] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 47; İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 98; Yinanç, **a.g.e**., s. 19.

[97] Bu zat I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubâd olmak üzere üç sultanın döneminde Antalya sübaşılığını yapmıştır. Turan, **Makaleler**, haz. Altan Çetin-Bilal Koç, Ankara 2010, s. 169.
Turan, **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**, s. 333-345; a.mlf. "Mübarizeddin er-Tokuş ve Vakfiyesi", **Belleten**, XI/43, Ankara 1947, ss. 415-430.

[98] Simbat, **a.g.e.**, s. 78; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 457.

[99] Mihail, **Vekâyiname**, s. 296-297; Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, s. 36; Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara 2007, s. 172-173.

[100] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XIII, 184.

Seyfeddin Ayaba[101] ile Mübârizeddin Behramşah arasında çıkan husumet yüzünden sultan Sivas'a çekilmiştir.[102] Sultan, Eyyûbîler tarafından yenilmeyi kaldıramamış ve emîrlerinin bu sefere gönüllü olmamalarını kendisine ihanet olarak değerlendirerek onları bir kulübeye kapattırarak yaktırmıştır. Daha sonra pişman olan sultan Elbistan'da bir mescid inşa ettirmiştir. Bu mescide Yanıklar Mescid (Mescid-i Suhtegan) denmiştir.[103]

Emîrlerini öldürdüğü için üzülen sultan kötü rüyalar görmeye başlamıştır. Fırat suyunun iyi geleceği düşünülerek sultan, Sivas'tan Malatya tarafındaki Viranşehir'e götürülerek nehir suyundan verilmiş ancak o da fayda etmemiştir.[104] Sultan I. İzzeddin Keykâvus hastalığa yenik düşmüş ve Şevval 616/Ocak 1220 tarihinde vefat etmiştir.[105] Kendisinin çocuğu olmadığı için kardeşi I. Alâeddin Keykubâd tahta geçmiştir.

---

[101] I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubâd döneminde önemli görevlerde yer almış bir devlet adamıdır. Bkz., Mustafa Özmen, **Türkiye Selçuklu Devleti'nde Atabeglik**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2007, s. 50.

[102] Freely, **a.g.e**., s. 84.

[103] Müneccimbaşı, **a.g.e.,** II, 56; Anonim, **Tarîh-i Âli Selçuk (Anonim Selçukname**), s. 40; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 339; Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, İstanbul 2011, s. 56.

[104] İbn Bîbî, **a.g.e.,** II, 223; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 339.

[105] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 308; Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 504; İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 107; Süryani Mihail, eserinde 672/1223 yılını yazmıştır ancak bu tarih kabul gören bir tarih olmamıştır. A.mlf, **Vekâyiname**, s. 298. Sultanın ölümü ile alakalı Sivas'ta gömülü olduğu türbede 616 yazmaktadır. Buda Miladi 1219 yılına tekabül eder. Ebû'l-Ferec, **a.g.e.**, II, s. 504; Mezar kitabesinde 617 ve bu kitabenin yazılış tarihi de olabilir. Bkz. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s. 340; İbrahim Kafesoğlu ise 1220 yılını uygun bulmuştur. A.mlf. **Selçuklu Tarihi**, s. 99; Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", s. 160.

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBÂD DÖNEMİ

A. Alâeddin Keykubâd'ın Saltanat Dönemine Kadar Hayatı

1. Alâeddin Keykubâd'ın Çocukluk Dönemi

Alâeddin Keykubâd, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (588-594/1192-1197 ve 602-608/1205-1211) ortanca oğlu olarak muhtemelen 586/1190[106] yılında Konya'da dünyaya gelmiştir. Annesinin kim olduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.[107]

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1196 yılında Konya'yı kuşatan kardeşi Rükneddin Süleymanşah tarafından tahtan indirilmiştir. Çocukları ile Elbistan'da yaşaması için kardeşi Rükneddin Süleymanşah ile anlaşma sağlamıştır. Ancak yine de korkuya kapılan I. Gıyâseddin Keyhüsrev anlaşma yaptığı gece Konya'yı terkedip Akşehir'den İstanbul'a gitmek için yola çıkmıştır. Bu sırada çocukları Alâeddin Keykubâd ve İzzeddin Keykâvus amcaları Rükneddin Süleymanşah'ın yanında kalmışlardır. Ancak daha sonra Rükneddin Süleymanşah hem çocukların isteğiyle hem de yeğenlerinin durumuna üzüldüğü için onları babalarının yanına göndermiştir.[108] I. Gıyâseddin Keyhüsrev İstanbul'a gitmek için Konya'dan ayrılmışsa da çocukları gelince bir süre Elbistan'da kalmış daha sonra da Şam, Âmid

---

[106] I. Alâeddin Keykubâd'ın doğum tarihi ile ilgili kesin bir tarih zikredilmese de babalarının yanına gönderileceği zaman Rükneddin Süleymanşah onları dizine oturtmuş ve onlara yanında kalmak mı yoksa babalarının yanına gitmek mi sualini yöneltmiştir. Buradan dize oturacak kadar küçük ancak cevap verecek yaşta ve zihinde olduğunu çıkarılır. Buradan hareketle I. Alâeddin Keykubâd'ın 1190-1991 yılında doğmuş olabileceği kanaatine varılmaktadır. İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 66; Faruk Sümer, "Keykubâd I", **DİA**, XXV, 358-359. Farklı bir tarih olarak 1192 yılı da zikredilmektedir. Enver Behnan Şapolyo, **Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Ankara 1972, s. 164.

[107] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. ; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 12.

[108] İbn Bîbî, **a.g.e.**, II, 14; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 181-182; I. Gıyâseddin Keyhüsrev 9 yıl gurbet hayatı yaşamıştır. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 291; ayrıca bkz. Ali Sevim "Keyhüsrev I", **DİA**, XXV.

ve Samsun vilâyetlerini geçtikten sonra İstanbul'a gitmiştir.[109] Burada Komnenos ailesinden Manuel Mavrozemos'a sığınmışlardır. Zira I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Manuel Mavrozemos'un kızı ile evlenmiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev 1205 yılında Konya'ya dönünceye kadar kayınpederi Mavrozemos'un yanında kalmıştır.[110]

Alâeddin Keykubâd'ın eğitimi ile küçük yaştan itibaren Çaşnigîr[111] Seyfeddin Ayaba ve Dizdar[112] Emîr Bedreddin Gevhertaş alâkadar olmuşlardır.[113] Alâeddin Keykubâd, Farsça bilmesinin yanında Bizans İmparatorluğu'nda yaşadıkları sürgün döneminde Rumca da öğrenmiştir.[114]

2. Alâeddin Keykubâd'ın Meliklik Dönemi

2.1. Alâeddin Keykubâd'ın Tokat Meliki Tayin Edilişi

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd ile Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde sürgünde iken Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleymanşah 6 Zilkade 600/6 Temuuz 1204 tarihinde kulunç (omuz ve sırt ağrısı) hastalığından vefat etmiştir. Ardından yerine oğlu III. Kılıç Arslan (600-601/1204-1205)[115] tahta geçmiştir. [116]

Dânişmendli Nizâmeddin Yağıbasan'ın oğullarından Muzafereddin Mahmûd, Zâhîreddin İli ve Bedreddin Yusuf, III. Kılıç Arslan'ın çocuk yaşta olmasından

[109] Aksarayî, **a.g.e**., s. 24.
[110] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 336; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 293; Kaya, **a.g.e**., s. 108 Mikail Bayram, "Alâeddin Keykubâd'ın İlmi Şahsiyeti", **I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, ed. Yusuf Küçükdağ-Mustafa Çıpan, Konya 2008, s. 3.
[111] Farsça çeşnî (lezzet) ve gîr (tutan) kelimelerinden mürekkeptir. Eskiden bazı İslâm devletlerinde hükümdar sofralarına nezaret edip yemekleri kontrol eden saray görevlisine verilen bu isim mutfak için erzak temin etmekten sorumlu hânsâlar ile karıştırılmamalıdır. İlhanlılar'da ise bu vazife bugavul adlı saray görevlisi tarafından yürütülürdü. Aydın Taneri, "Çaşnigir", **DİA**, VIII, 232.
[112] Bu kelime Farsça "Kale, hisar" anlamına gelen diz kelimesinden türemiştir, Türk-İslam Devletlerinde kale muhafızı ve idaresinden sorumlu görevlidir. Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", **DİA**, VIIII, 480-481.
[113] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 347; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 12.
[114] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 12.
[115] İbnü'l-Esîr birkaç ay tahtta kaldığını söylemektedir. İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 162; İbn Kesîr bir sene tahta kaldığını söylüyor İbn Kesîr, **a.g.e**., XII, 37; Ali Sevim, "Kılıçarslan III", **DİA**, XXV; takriben sekiz ay tahtta kalmıştır. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 290.
[116] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 285.

mütevellit tahta tekrar geçmesi için Türkiye Selçuklu Devleti'nin Antalya Valisi Mübârizeddin Er-Tokuş ve uç beyleri ile de mutabık kalarak Hâcib[117] Zekeriya vasıtasıyla I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Konya'ya davet ettiler.[118]

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev 602/1205 tarihinde ikinci defa Türkiye Selçukluları tahtına geçmesinin ardından Malatya'ya İzzeddin Keykâvus'u, Tokat'a Alâeddin Keykubâd'ı tayin etti.[119] Böylece Alâeddin Keykubâd, 601-607/1205-1211 yıllarını Tokat Melikliği yaparak idarecilik yeteneği kazandı.[120]

2. 2. Alâeddin Keykubâd'ın Kardeşi I. İzzeddin Keykâvus İle Taht Mücadelesi ve Esareti

İznik İmparatoru I. Theodoros Laskaris (601-619/1204-1222)[121] ile Alaşehir'de yaptığı muharebede hayatını kaybeden I. Gıyâseddin Keyhüsrev, arkasında İzzeddin Keykâvus, Alâeddin Keykubâd ve Celâleddin Keyferîdûn'u bırakmıştır (608/ 1211).[122]

Maraş Meliki Nusretüddin'in bu oğullardan Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus'u tahta geçirme fikri devletin ileri gelenleri tarafından kabul görmüştür.

---

[117] Sarayın iç hizmetler yöneticisi. Aydın Taneri, "Hâcib", **DİA**, XIV, 508-511.
[118] Aksarayî, **a.g.e**., s. 24; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 216-217.
[119] I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in en küçük oğlu olan Celâleddin Keyferîdûn ise daha sonra Koyluhisar Meliki olacaktır. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 298.
[120] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 36; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri,** s. 13.
*"Alâeddin Keykubâd'ın meliklik devrine ait üç sikkesi mevcuttur. Bakır olan ilk sikkede yer ve tarih yoktur. Yalnız, "el-Melikü'l-Mansur Keykubâd b. Keyhüsrev Nâsıru Emirü'l-Mü'minîn" ibaresi bulunmaktadır. İkinci sikke ise gümüş olup 608/1212 tarihinde Tokat'ta kesilmiştir. "el-Melikü'l-Mansur Alâüddevle ve'd-din Ebû'l-Muzaffer Keykubâd b. Keyhüsrev Nâsıru Emirü'l-Mü'minin" ibaresi bulunmaktadır. 609/1213 yılını taşıyan üçüncü sikke de gümüş olup Tokat'ta kesilmiştir. Sikkede yine "el-Melikü'l-Mansur Alâüddevle ve'd-dn Ebû'l-Muzaffer Keykubâd b. Keyhüsrev Nâsıru Emirü'l-Mü'mininîn" ibaresi vardır." Osman Turan, Sultan II. Kılıç Arslan'ın akabinde melik olan şehzadelerin artık para basmadıkları için bakır olan ilk sikkenin I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra olduğu kanaatindedir. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 347; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 13-14, Halit Erkiletlioğlu, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Adına, Metbu Meliklerce Bastırılan Müşterek Sikkeler", **Selçuk Dergisi**, Konya 1988, III, 89-96.
[121] Işın Demirkent, "Bizans", **DİA**, VI, 239; İsmail Koçuk, **İznik Bizans Devleti Tarihi Kuruluş Devri (1204-1214)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.
[122] Cahen, **Pre-Ottoman Turkey**, s. 120, trc. s. 69; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 315; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 14.

608 / 1211 yılında Kayseri'de tahta geçen İzzeddin Keykâvus daha sonra başkent Konya'ya gitmeyi plânlıyordu. Babasının vefatını öğrenen Alâeddin Keykubâd ise kendisine taht mücadelesinde destek olmaları için Erzurum hâkimi ve amcası olan Mugîseddin Tuğrul Şah ve Ermeni Kralı II. Leon (583-616/ 1187-1219) ile anlaştı. Nitekim uç beyi Zâhîreddin İli de bu mücadelede ona destek verecekti zira babasının ikinci defa tahtı almasında da önemli rol oynamıştı. Alâeddin Keykubâd ve müttefikleri, Sultan İzzeddin Keykâvus tedbir alamadan Kayseri'yi kuşatmıştı (608 / 1211).[123]

Eyyûbîlerden Melik Eşref'e (597-635/ 1200-1237)[124] haber yollayan Sultan İzzeddin Keykâvus beklediği cevap gecikince umutsuzluk içinde Malatya'daki hizmetlilerinden Çaşnigîr Mübarizeddin Çavlı, Emir-i Âhûr Zeyneddin Başara ve Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'a Konya'ya kaçmak istediğini bildirdi. Bu düşünceyi sakıncalı gören emîrlere rağmen Kayseri Şıhnesi Celâleddin Kayser, sultan ile görüşerek ittifakı bozmanın mümkün olacağını ancak bunun için sultanın değerli mücevherlerinden getirmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine sultan, kız kardeşinin 12.000 Mısır altını değerindeki mücevherlerle süslü bir nevi başlık olan destarçesini[125] getirtti.[126]

Celâleddin Kayser, Ermeni Kralı II. Leon'a, bu ittifakta herkesin bir çıkarı olduğunu yani Tuğrul Şah'ın kardeşi Gıyâseddin'in malını, Alâeddin Keykubâd'ın ise babasının kalan saltanatın idaresini istediğini ancak kendisinin lehine bir durum olmadığını söyledi. Tüm bunlara binâen Celâleddin Kayser, ittifaktan çekilmesi durumunda Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un Kilikya'ya 12.000 müd[127] tahıl göndereceğini ve II. Leon'un topraklarına mütecaviz bir tutum sergilenmeyeceğini

[123] Cahen, **Pre-Ottoman Turkey**, s. 120-121, trc. s. 69-70; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 348; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 14.
[124] Önder Kaya, "el-Melikü'l-Eşref", **DİA**, XXVIIII, 63.
[125] "Destarçe" kelime anlamı mendil, sarık, tülbenttir. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 348; Erdoğan Merçil, "Selçuklu Devletlerinde Hâkimiyet Anlayışı", **İslam Târihi ve Medeniyeti: Selçuklular**, X, ed. Yusuf Ayönü-Mehmet Ersan, İstanbul 2018, 517.
[126] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 43. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 317; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 15; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 112.
[127] Tahıl ölçüsü birimidir. 72.5-135 litre hakim ölçüsü. Bkz. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 112; Cengiz Kallek, "Müd", **DİA**, XXXI, 458.

iletti. Bu ahdi yazılı bir şekilde talep eden Kral II. Leon, sultanın ahidnâmesini eline alır almaz ülkesi Sis'e (Kozan) gizlice kaçtı. Tuğrul Şah da iki kardeşin ittifak yapıp kendisine saldırı yapacağı düşüncesiyle şehri terk etti.[128]

Sultan İzzeddîn Keykâvus, şehri Celâleddin Kayser'in plânı sayesinde kurtarmıştır. Ertesi sabah Alâeddin Keykubâd kuvvet toplamak için Ankara'ya giderken, yanında kalan sâdık adamı Zâhireddin İli de Niğde'ye gitmiş ancak burada halkın kendisine olan tepkisini görünce önce Lülüe'ye (Ulukışla) sonra da Sis'e geçmiştir. Şâm bölgesine ulaşan Zâhireddin, Halep yakınlarındaki Tel-bâşir'de vefat etti.[129]

Alâeddin Keykubâd, Ankara Kalesi için kuvvet toplarken kardeşi İzzeddin Keykâvus ordusunu Konya'da hazırladıktan sonra Kayseri'ye sefere çıktı. Başlangıçta kısa süreli çatışmalar yaşanmış ilerleyen günlerde kesin bir sonuç elde edilememiştir. İzzeddin Keykâvus kış şartları için tedbir alarak barakalar yaptırmış böylece kaleye ulaşımı engellemişti. Alâeddin Keykubâd ise eldeki iaşe ile idare etmeye çalışıyordu. Şehir halkı kuşatmanın uzadığını Alâeddin Keykubâd'a iletince o da kendisine ve halka zarar verilmemesi koşuluyla teslim olabileceğin bildirmiştir. Ankara muhasarasında muvaffakiyet kazanamayan Alâeddin Keykubâd nihayetinde Sultan I. İzzeddin Keykâvus tarafından önce Malatya'nın Minşar Kalesi'ne daha sonra da yine aynı şehirdeki Kezirpert Kalesi'ne gönderilmiştir.[130] Alâeddin Keykubâd her an ağabeyi tarafından öldürülme korkusu ile tahta çıkacağı 1220 yılına kadar hapsedildiği kalede kalmıştır.[131] İzzeddin Keykâvus, Alâeddin Keykubâd'ı hapise gönderip saltanat için etkisiz hale getirdikten sonra kardeşi Celâleddin Keyrefîdûn ile uğraşmıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra ayaklanan Antalya halkı ile hareket eden Celâleddin Keyferîdûn Kıbrıslı askerlerden yardım

---

[128] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 15.
[129] Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 70; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 318; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 16; ayrıca bkz. Faruk Sümer, "Keykavus I", **DİA**, XXV, 352-353.
[130] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 228; Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 46; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 266-269; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 70.
[131] Aksarayî, **a.g.e**., s. 25; Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Ankara 1997, s. 25-27.

bulmaya çalışmıştır. Ancak bu sırada İzzeddin Keykâvus Antalya'yı zaptetmiş ve kardeşine uc bölgeden bir iktâ vererek uzaklaştırmıştır.[132]

3. Alâeddin Keykubâd'ın Tahta Cülûsu

Alâeddin Keykubâd, Türkiye Selçuklu Sultanı olarak 616/1220 yılında tahta oturmuştur.[133] Onun tahta cülûsu ile alâkalı görüşlerden birincisi I. İzzeddin Keykâvus'un 616/1220 yılında vereme yakalandığında tahtı bırakacağı halefi olmaması,[134] ikinci ise I. İzzeddin Keykâvus'un hastalığının şiddetlenmesi üzerine tahtı kardeşine bıraktığı yönündedir.[135]

Bazı emîrler Erzurum Meliki Mugîseddin Tuğrul Şah'ı diğerleri ise Koyluhisar Meliki küçük kardeş olan Celâleddin Keyferîdûn'u desteklerken Mübârizeddin Behramşah ve Seyfeddin Çaşnigîr, Alâeddin Keykubâd'ı destekliyorlardı. Sahip Mecdüddin ile Şerefeddin Muhammed Pervâne başta İzzeddin Keykâvus'u destekledikleri için Alâeddin Keykubâd'ın gazabından korksalar da sonunda aynı fikirde mutabık kaldılar.[136] Çaşnigîr Seyfeddin Ayaba, Ankara mağlubiyetinden sonra Alâeddin Keykubâd'ı Minşar Kalesi'ne götürmüştü. Ayaba, sultanı tekrar saltanata çağırarak kendisini affettirmek istedi.[137]

---

[132] Cahen, **Pre-Ottoman Turkey**, s. 121, trc. s. 70.
[133] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 349; Anonim **Selçukname**'de bu tarih 19 Zilhicce 615 Salı/8 Mart 1219 Cuma olarak verilmiştir. **A.g.e**., s. 41.
[134] I. İzzeddin Keykâvus'un Malatya'da Melik iken gerçekleştiği tahmin edilen ilk evliliği Dânişmendli Nizameddin Yağıbasan'ın oğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızı ile olmuştur. İkinci evliliği ise Mengücek beyi Fahreddin Behramşah'ın kızı Selçuk Hatun ile olmuştur. İkisinden de çocuğu olmadığı kaydedilmektedir. Mehmet Ali Hacı Gökmen, **Selçuklu Hanımları: Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun**, İstanbul 2017, s. 33-34; Faruk Sümer, "Keykâvus I", **DİA**, s. 352-353; I. İzzeddin Keykâvus öldüğünde Tuğrul Şah ve Kayserşâh adında iki amcası; Alâeddin Keykubâd ve Celâleddin Keyferîdun adında iki kardeşi bulunmaktaydı. Kaynaklarda isimleri geçmediği için erkek çocuğunun olmadığı düşünülmektedir. Ahmed b. Mahmud, **Selçukname, s.** 151; Muharrem Kesik, "Cenâbî'ye göre Türkiye Selçukluları", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, XXXVI, s. 250.
[135] İbnü'l-Esîr, I. İzzeddin Keykâvus öldüğünde çocuklarının küçük yaşta olduğunu ifade etmiştir. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târih,** XII, 308-313; Abu'l-Farac ise sultanın tahta geçmek için lâyık bir oğlu olmadığını kaydetmiştir. Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 505; Yinanç, **a.g.e**., s. 45.
[136] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 57.
[137] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 19; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, İstanbul 2017, s. 161.

Halkı telaşa vermemek ve karışıklık yaratmamak için Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un vefat ettiği saklanmıştı. Alâeddin Keykubâd Sivas'ta tahta oturunca durum herkese bir davetle bildirildi. Yaşanan bu gelişmeler üzerine üç gün yas tutulduktan sonra şehirde eğlenceler yapıldı ve yeni saltanat sahibi kutlamaları kabul etti. Daha sonra ise Sivas'tan Konya'ya geçen I. Alâeddin Keykubâd'a, Behramşah tarafından Gedük'te görkemli bir kutlama yemeği düzenlendi. Ertesi gün Kayseri'ye geçen sultan, burada büyük coşkuyla karşılandı ve cülûs bahşişi dağıttı.[138]

Sultanın adaletli bir padişah olduğu ve halkı hoşnut tuttuğu Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'a (1180-1225)[139] iletilince halife, saltanat menşurunu, Rum ülkesi yönetim naibliğini, padişahlık hil'atı ve sultanlık kılıcını Ebu Abdullah Ömer b. Muhammed es-Sühreverdi ile Alâeddin Keykubâd'a gönderdi. Halifenin Aksaray iline geldiğini duyan sultan emîrlerini karşılamaya gönderdi ve bezm[140] meclisi düzenlenmesini istedi.[141]

Sultan birkaç gün Aksaray'da dinlendikten sonra Konya'ya hareket etti. Konya halkı 300 köşk hazırlatmış ve bununla kalmayıp onları özenle süslemişlerdi. 500 serheng ki bunlar Kazvinli, Deylemli, Frenk, Rum, Rus ve kılıçlarla 120 candar[142] sultanı çepeçevre sarmış halde şehre girdiler. Şehre girildiğinde emîrler atlarından indiler. Bu gösterişli durumu Konyalı kadınlar pencerelerinden merakla izlediler. Nihayetinde Sultan I. Alâeddin Keykubâd 616/1220 yılının başında başkent Konya'da tahta oturdu. Eğlenceler bir müddet devam etti, kendisine çeşitli hediyeler sunuldu ve sonrasında sultan istirahat etmek için meclisinden ayrıldı.[143]

---

[138] Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 332-333; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri,** s. 20; Yinanç, **a.g.e**., s. 46-47; Kemal Göde, "Alâeddin Keykubâd ve Kayseri", **Selçuk Dergisi**, Konya 1988, 3, s. 62.

[139] Ebü'l-Abbâs en-Nâsır-Lidînillah Ahmed b. el-Müstazî- Biemrillâh el-Hasen el-Abbâsî, Abbâsi halifesi. Angelika Hartman, "Nâsır-Lidînillâh", **DİA**, XXXII, 399.

[140] Eğlence. Bkz. Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri", **İ.Ü.E.F Tarih Dergisi**, İstanbul 2006, 43/37-51.

[141] İbn Bîbî, **a.g.e.,** II, 254; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 459; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 516.

[142] Asli görevi hükümdarı ve sarayını korumak olan muhafızlardır. Aydın Taneri, "Candar", **DİA**, VII, 145.

[143] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, s. 237. Krş. Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 21-22; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 350; Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Çıkışı", XXV, s. 14.

Genel hatlarıyla Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıkış sürecine bakıldığı zaman Ermenistan, Trabzon İmparatorluğu[144] ve Doğudaki Türk Beylikleri vassal statüsünde oldukları için Selçuklu Devleti için henüz bir sorun teşkil etmiyorlardı.

Anadolu'nun batısına sahip olan İznik İmparatorluğuyla Selçuklu Devleti arasında da bir husumet yoktu. I. İzzeddin Keykâvus'un Halep bölgesine girip Eyyûbîlere (1171-1252)[145] yenilmesi Türkiye Selçukluları-Eyyûbî ilişkilerinin bozulmasına sebebiyet vermişti.[146] Bu sırada Orta Asya ve Doğu-Avrupa'da vukû bulan Moğol tehlikesi henüz Selçuklulara uzanmamış olsa da Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın tehlikeyi öngörerek 1221 yılında Kayseri, Konya ve Sivas gibi şehir kalelerini güçlendirmek ve dönemin güçlü devletlerinden olan Eyyûbîler ile dostluk kurmak gibi muhtelif önlemler almıştır.[147]

B. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Saltanat Dönemi

1. Alâiye (Alanya) ve Alara Kalesi'nin Fethi

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın babası ve kardeşi Sinop ve Antalya gibi ticaret noktalarını alarak ülke sınırlarını genişletmişlerdi. Anadolu; doğu ile batı, kuzey ile güneyi bağladığı için bu topraklar ticaret kervanların uğrak yeriydi. Bu durumun farkında olan Alâeddin Keykubâd, Anadolu'nun güneyinde hâkimiyet kurmak için ilk seferini Kalonoros (Alanya'nın eski adı) üzerine yaptı (618/1221-1222)[148] İki ay süren çarpışmalar sonucunda kale hâkimi Kir Fard[149] fazla direnç

[144] Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Keçiş, **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404),** Ankara 2013.
[145] Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", **DİA**, XXII, 20.
[146] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 22.
[147] Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 162; Jansky, **a.g.m**., s. 120.
[148] Simbat, **a.g.e**., s. 80; Niğdeli Kadı Ahmed**, a.g.e**., II, 442; farklı bir tarih olarak 620/1223 yılı da zikredilmiştir. Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, II, 519; Müneccimbaşı eserinde ise 618/1221-1222 yılını kaydetmiştir. A.mlf., **a.g.e**., s. 60-62; Osman Turan ise kronolojik sırayı dikkate alınınca 1221 yılının isabetli olacağı kanısındadır. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 358; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 163.
[149] Rumca "efendi, bey" mânâsını taşır. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s. 357; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 163; ayrıca bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, "I. Alaeddin Keykubat'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma", **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, (2012), II/I, ss. 121-130.

gösteremeyeceğini anladı ve Antalya sübaşısı Mübârizeddin Er-Tokuş'a bir elçi göndererek aman (*eman*) diledi. Bir mektup yazarak şehri teslim edeceğini ancak bir bölgenin (Akşehir) kendisine tahsis edilmesini istediğini belirtti.[150]

Sultan, Kir Fard'ın talebini geri çevirmediği gibi aklındaki şüphelerin giderilmesi adına akrabalık ilişkisi kurulması gerektiğini bildirmiştir. Gelen yanıt üzerine Kir Fard kızlarından birini harem dairesi için gönderdi.[151]

Alâeddîn Keykubâd ise buna karşılık Konya'nın Akşehir Beyliği'nin yönetimi ile birlikte birkaç köyün mülkiyetini verdiğine dair ferman gönderdi[152]. Ertesi gün Kir Fard, kaledeki âlimlerin kötü düşünmemesi için sultanı çetr[153] sancağıyla beraber şehre davet etti. Sultan da bunu uygun bularak davete icabet etti.[154] Sultan, kalenin kendi ismi ile anılmasını münasip bulduğu için buranın adını Alâiye olarak değiştirdi.[155]

Sultan Antalya'ya doğru giderken yolda dünyalık işlerden kendini soyutlamış olan Kir Fard'ın kardeşine ait olan Alara Kalesi'ni gördü. Bu kaleyi almak isteyen sultan kaleye birini gönderdi. Ancak kale sahibi cevap veremeden vefat edince kaleyi

---

[150] İbn Bîbî, **a.g.e**., s. 267-268; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 460; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s.24; Salim Koca, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Ankara 2012, s. 69; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 75.

[151] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 270; Yinanç, **a.g.e**., s. 49; Daha sonra Mahperi adını alacak olan bu zat Huand Hatundur. Rüstem Şükürov, **Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme Süreci**, İstanbul 2016, s.137.

[152] Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 377.

[153] Farsçadan Türkçeye geçen "şemsiye, çadır*"* anlamına gelen aslı Sanskritçe "çhattra" (gölgelik, siper) olan kelimedir. Bazı İslâm ve Türk devletlerinde hükümdarlık alâmetidir. Aydın Taneri, "Çetr", **DİA**, VIII, 293.

[154] Koca, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, s. 69.

[155] Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 41; Abu'l-Ferec eserinde Alâiye'nin alınması ile alâkalı 620/1223 yılını kaydetmektedir. A.mlf, **Abu'l Farac Tarihi**, II, 516. "Alâiye kalesinin surlarında, burçlarında, kulelerde ve kapılarda Alâeddîn Keykubâd adına konmuş birçok kitabe vardır. Mevcut en eski kitabe Alâiye'nin doğu kısmında bulunan kızıl kule de yer almaktadır. Bu kitabe de inşaatın 623/ 1226 tarihinde yapıldığı, mimarlarının Visak-başı, Yakut, Karaca ve Ebû Ali Kettânî el-Halepî olduğu yazılır. Kaledeki Alâeddin Keykubâd ile ilgili en eski kitabe ise 629/ 1231 tarihine aittir. Alâiye'de inşa edilen en önemli binalardan biri de 625/1228 tarihli tersanedir. Bunların dışında devlet erkânının ikameti için çeşitli köşkler, konaklar, medreseler yapılmıştır. Ayrıca Alâiye ve Antalya yolu üzerinde "Şerefzah Hanı" inşa edilmiştir. Yine 1232 yılında tamamlanan ve bugün Antalya'dan yüz beş kilometre uzaklıkta Alara çayının yakınında okurcular köyünde yer alan "Alara Han" da I. Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılmıştır. Alâeddin Keykubâd tarafından imar edilip Alâiye adı verilen bu tarihi beldenin adı Cumhuriyet Devrinde 1143 sayılı bir kararname ile Alanya olarak değiştirilmiştir."[155] Uyumaz**, I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 25.

savaş yapmadan elde ettikleri için sultan şölenler tertip ettirdi. Sultan böylelikle Alâiye'yi de alarak ticaret yollarındaki amacına ulaşmış oldu. Sultan, görüldüğü üzere hem bölgenin imarı hem de Türkleşmesinde büyük çabalar göstermiştir.[156]

2. Sultanın Devlet Erkânından Bazılarını Cezalandırması

Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın tahta çıkışını Çaşnigîr Seyfeddin Ayaba, Emîr-i Meclis Mübârizeddin Behramşah, Emîr-i Bahaeddin Kutluca ve Emir-i Âhûr Zeyneddin Başara gibi emîrler desteklemişlerdir. Ancak emîrler başarıları ve kıdemleri artıkça bunu kötüye kullanmış hatta sultanı tahttan indirmek için gizli bir suikast düzenlemişlerdir. Zira emîrler hem I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (ikinci kez) hem de İzzeddin Keykâvus'un tahta geçirilmesinde rol oynamışlardı. Her şeyi yapabileceklerini düşünen emîrler, I. Alâeddin Keykubâd'ı da tahttan indireceklerini düşünüyorlardı. Bunların farkında olan Emîr Hokkabaz oğlu Seyfeddîn, bazı emîrlerin bir suikast planladığını sultana bildirdi. Durumun ehemmiyetinin farkında olan sultan plânlar yapıyor ancak onların elindeki gücü ve imkânları bildiği için hızlı hareket edemiyordu. Sultan öncelikle Konya ve Sivas surlarının inşasında emîrleri zorla dâhil ederek onları maddî açıdan zor duruma sokmayı düşündü. Bu doğrultuda sultanın isteği üzerine Sivas'ta sağlam bir kale inşa edildi.[157]

Sultan her emîrin kendi yaptığı kısma adlarını işlemesine izin verdi. Emîrler bu durumdan hoşnut olsalar da sultana karşı daha çok kin besler hale gelmişlerdi. Çünkü surları kendi paraları ile yapmak zorunda kalmışlardı. Nitekim onlar akıllarınca sultanın küçük kardeşi Celâleddin Keyferîdûn'u tahta geçirmeyi plânlıyorlardı. Bu planları konuştukları sırada aralarından bir gulâm[158] sarhoş iken Hokkabaz oğlu Seyfeddîn'e giderek emîrlerin niyetlerini anlatmıştı. Antalya'da olduğu esnada durumu öğrenen sultan, sorunun külliyen çözülmesini istediği için güvenilir adamları Hokkabaz oğlu Seyfeddîn ile Emîr Komnenos'a durumu

---

[156] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 25.
[157] Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 460-461; Uyumaz**, I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 26.
[158] Eski İslâm devletlerinde orduda, idarede ve sarayda çalıştırılmış köle ve esirlerdir. Büyük Selçuklu Devletinden itibaren ücretli asker statüsüne geçirilmişlerdir. Mustafa Zeki Terzi, "Gulâm: Emevîler ve Abbâsîler", **DİA**, XIV, 178; Erdoğan Merçil, "Gulâm: İran, Hindistan ve Anadolu", **DİA**, XIV, 182.

anlatmıştı. Bu iki emîr, sorunun çözülmesi için sultanın yanına silâh ve gulâmlarla girilmesini engelledi. Plân doğrultusunda sultan, sarayda eğlence düzenletecek emîrler de sultanın saltanatı için tehlikeli olan bu kişileri tutuklayacaklardı. Eğlence başlayınca Seyfeddîn Çaşnigîr, Mübârizeddin İsa, Emîr-i Âhûr Zeyneddin Başara, Bahaeddin Kutluca ve Emîr-i Meclis yakalanarak hapse gönderildiler. Emîrlerin evleri mühürlendi, mallarına el konuldu ve yakınlarının evleri de yağma edildi. Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Seyfeddin Ayaba'nın kendisine karşı küstahça bir tavır sergilemesine tahammül edemedi ve sebebini merak ettiği için yanına Kayseri Valisi Mecdeddin İsmail'i gönderdi. Seyfeddin Çaşnigîr bu davranışının sebebi olarak, sultanı hapisten çıkarıp tahta oturmasını sağladığı zaman sultanın ona güzel sözler söylediğini ve hatta bunları el yazısı ile yazmış olduğunu daha sonra ise kendisine karşı tutumunun değiştiğini gerekçe gösterdi. Sultan bunu duyunca daha çok öfkelendi ve kale burcuna asılmasını emretti. Emîrlerden Zeyneddin Başara bir odaya kapatıldı ve orada açlığa terk edildi. Emîr-i Meclis Mübârizeddin Behramşah ise önce Ruzbe daha sonra Zamantı Kalesi'ne hapsedilmiş Bahaeddin Kutluca da tutuklanarak Tokat'a gönderildi.[159]

Sultan Alâeddin Keykubâd mevcut sorunu lehine çevirdikten sonra kendisine yardımcı olan emîrlerini huzuruna çağırdı. O esnada Sultan Alâeddin Keykubâd, Emir Kemâleddîn Kâmyâr, tercüman Zahireddin Mansur (Tercüman) ve Şemseddin Horasanî gibi bazı emîrlerin hâlâ kendisine kin beslediklerini gördü. Bunların Türkiye Selçuklu hudutlarının dışına sürülmesi için Emîr-i Dad'a emir verdi. Emîrler önce Harput'a sonra Ahlat'a Melik Eşref'in yanına götürüldüler. Daha sonra Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref'in izniyle Anadolu'ya geldiler fakat sultanın huzuruna çıkamadılar. Anonim Selçukname,[160] sultanın emîrlerin bır kısmını görevlerinden azlederken bir kısmını da Kayseri'de katlettiğini ve bu olayın 4 Cemâziyülevvel 620/5 Haziran 1223 Pazartesi gecesi vukû bulduğunu nakletmiştir. Bu emîrlerden yalnız Kemâleddin Kâmyâr tekrar sultanın emrine girebilmiştir. Sıkıntılı günler

[159] İbn Bîbî, **a.g.e**., s. 287-292; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 403; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 29; emîrlerin cezalandırılması hakkında ayrıca bkz. Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, İstanbul 2011; Mustafa Safran, "Alâattin Keykubat'ın Otorite Anlayışı ve Ümera Katli Meselesi", **Selçuk Dergisi**, Konya 1988, III, 97-103.
[160] Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 41.

geçiren herşeyini kaybeden Kâmyâr son olarak atının da onu yarı yolda bırakıp tökezlemesi üzerine biçare bir şekilde evine döndü. Tesadüf eseri bu atı gören sultan, Kâmyâr'ı yanına çağırtıp Sivas'ın Zara ilçesini ona tahsis etti. Elçi olarak Şam'a gönderilen Kâmyâr bu sayede ziyadesiyle mal elde etti.[161]

Sultan Meşhed Ovası'ndan saraya dönüş yaptığında katledilen emîrlerin yakınlarının da aynı akıbete uğramasını emretti. Bunu duyan Emîr Komnenos sultan ile görüşmek istedi ve sultanın huzuruna gelirken emrindeki adamlarının ona "Eğer senin de yarın idamını icab ettiren bir günahın olursa biz de aynı akıbete uğrayacağız, en iyisi böyle bir felâketle karşılaşmadan evvel başımızın çaresine bakalım" dediğini iletti.[162] Bunu duyan sultan idam kararından vazgeçti. Memlûkların (Gulâmların) erişkin olanları, ceng malzemeleri ellerinden alınarak salıverildiler, ufak yaşta olanlardan Taşt-haneye[163] uygun görülenler ayrıldı ve geride kalanlar Gulam-hanelere gönderilerek "Babalar"[164] aracılığıyla talim ve terbiyeleri verildi.[165]

3. Ermeni Krallığı İle Mücadele

Haçlı Seferleri (1096-1291)[166] ve Türklerin Anadolu'yu fethetmek için Bizanslılarla savaşmaları en çok Ermenilerin işine yaramıştı. Ermeniler daha sonra II. Leon (1187-1219) tarafından krallığa dönüşecek bir prenslik kurmuşlardır. Kısa zaman dilimi içinde İskenderun Körfezi'nden Antalya Körfezi'ne kadar fersah fersah ülkelerini genişletmişlerdi. Nitekim Ermenistan Krallığı hem önemli limanları ellerinde tutuyor hem de Suriye'den gelen kervanların Konya ve İstanbul'a olan

---

[161] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 363; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 30.
[162] Uyumaz, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Tebaası ile Olan İlişkilerine Dair", **I. Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, s. 48.
[163] Taştdâr Farsça taşt (leğen) ve dâr (tutan, sahip olan) oluşmaktadır. Taştdârın görev yaptığı yere taşthane denir ve burası çamaşır yıkanıp kurutulan yerdir. Erdoğan Merçil, "Taştdâr", **DİA**, XXXX, 161.
[164] Bkz. Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, Ankara 2010; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, İstanbul 2011; Gulâmhane denilen askerî okullarda Selçuklu ordusuna asker yetiştirmekle görevli hocalara verilen isimdir. Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", s. 32.
[165] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 30.
[166] Geniş bilgi için bkz. Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, İstanbul 2004.

ticaret yolculuğunda hak sahibi oluyorlardı. Bu sebeple Ermeni Krallığı'nın faaliyetleri Türkiye Selçuklu Devleti'ni yakından ilgilendiriyordu.[167]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Ermeni Kralı II. Leon ile ilk olarak kardeşi I. İzzeddin Keykâvus'a karşı taht mücadelesinde ittifak yapmış; ancak bu ittifak işine yaramamıştı. Zira II. Leon, İzzeddin Keykâvus ile ittifak kurup Melik Alâeddin Keykubâd'ı Kayseri muhasarasında yalnız bırakmıştı. Alâeddin Keykubâd'ın, Ermeni Krallığı ile sınır olan Alâiye Kalesi'ni feth etmesi üzerine iki devlet arasındaki ilişkiler zedelenmişti. Antalya ve Alâiye limanları Selçuklu Devleti'nin himayesine geçince bölgedeki ticaret faaliyetlerinde Ermenilerin etkinliği azalmıştı. Ermenilerin tüccarlara kötü muamele ettiğini öğrenen sultan, tüccarların zararları temin edildikten sonra emîrlerine bir saldırıya geçilmesinin gerekliliğini bildirdi. Sultan, Ermeniler üzerine yapılacak sefer için uygun bir zaman olduğunu düşünüyordu. Çünkü Ermeni Kralı II. Leon 1219 yılında ölmüştü ve yerine tek vârisi olan kızı Elizabeth tahta geçmişti. Kraliçe, Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund'un oğlu Philippe ile evlendi.[168] Philippe, Kraliçe ile evlenmeden Ermeni Kilisesi'ne dahil olmuştu ancak Ermenilerden pek hoşnut olmadığı için bu durum çok uzun sürmedi ayrıca devletin hazinesini de babasına yolladı. Evliliğinin ikinci yılında Ermeni Prensleri onu hapse gönderdiler. Babası Bohemund oğlu için Ermeniler ile savaşmayı göze almışsa da papa aynı dinden oldukları için savaşmayı uygun görmediğini dile getirmiştir. Bununla birlikte Bohemund onun sözüne itibar etmemiş ve Ermenilere karşı Alâeddin Keykubâd ile ittifak kurmak istemiştir. Sultan da teklifi Ermeni siyaseti doğrultusunda uygun buldu. Bunun üzerine Mübarizeddîn Çavlı, Emîr Komnenos ve Mübârizeddin Ertokuş sefer için hazırlandı. Öncelikle Ermenilerin denizden hareket edebilmelerini engellemek için Mübârizeddin Ertokuş ve ordusu Göksu Vadisi'ni geçerek Silifke'ye, Mübârizeddin Çavlı ise karadan Maraş-Ceyhan yolu ile Çukurova'ya ulaşmak için hareket ederek Çinçin Kalesi'ne

[167] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 30-31; ayrıca bkz. Ersan, **a.g.e.,** Muharrem Kesik, "Türk-Ermeni İlişkileri Tarihinin İlk Safhaları", **Çeşitli Yönlerden Türk-Ermeni İlişkileri**, ed. Şafak Ural-Kâzım Yetiş-Feridun Emecen, İstanbul 2006.
[168] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 364; Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, s. 36; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 461; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 170.

vardılar. Şehir halkı Selçuklular karşısında Ermeni Kralı Konstantin'e[169] zor durumda kaldıklarını bildirdiler. Kral Konstantin de Franklara yardım edilmediği takdirde burada Hıristiyan dininden eser kalmayacağını bildirdi. Bunun üzerine Franklar ve Ermeniler Hıristiyanlık için ittifak kurdular ve ağır geçen çarpışmalardan sonra Türkiye Selçuklu Devleti, Franklar ve Ermenilerden birçok esir ve ganimet elde etti.[170] İki taraf Silifke'nin Selçuklulara verilmesi şartı ile anlaştılar.[171]

Ermeniler, Selçuklular karşısında savaşamayacaklarını anlayınca, Hetumlu Konstantin, I. Alâeddin Keykubâd'a barış yapmayı teklif etti. Ermeniler, 1218[172] yılında Türkiye Selçuklu Devleti ile yaptıkları anlaşmadaki 20.000 dinarı iki misline yani 40.000 dinara çıkarmayı, her yıl 1.000 atlı ve 500 çarkçı neferi harp hizmeti için göndermeyi, Ermenilerin keseceği sikkede sultanın adının bulunması şartını kabul ettiler ve böylece Selçukluların vassalı konumuna geçtiler.[173]

1225 yılında Ermeni Krallığı üzerine yapılan bu sefer, Ermenilere ağır bir darbe indirmiş ve onları uzun bir süre durdurmuştur. Bu tehlikeyi ortadan kaldıran Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Moğollara karşı önlemler almakla meşgul olmuştur.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın vefatından sonra yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev de (635-644/ 1237-1246)[174] Moğol tehlikesine karşı önlem almaya devam etmiştir. 1243 yılında Türkiye Selçuklu Devleti-Moğol Devleti arasında yapılmış olan Kösedağ Savaşı'nda Ermeniler Selçuklu ordusunun yanında yer almak için söz vermiş ancak bunu yerine getirmemişlerdir. Çeşitli bahaneler ileri

[169] İbn Bîbî Ermeni Kralı olarak II. Leon'dan bahsetmektedir ancak Leon 1219 yılında ölmüştür ve bu sırada Konstantin hüküm sürmektedir. İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 346.
[170] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 32; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 171-172.
[171] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 346.
[172] 1218 yılında İzzeddin Keykâvus Türkiye Selçuklu Devleti'nin tahtında idi. Sultan İzzedin Keykâvus'a yenilen II. Leon, hediyelerle af dileyen bir mektup göndermiştir. Anlaşmaya göre II. Leon, Sultan'a 20.000 dinar göndermiştir. Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 180.
[173] Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 461; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 367; Mehmet Ersan, **a.g.e**., s.181; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 517; Salim Koca, "Osmanlılardan Önce Çukurova'nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu, **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, Konya 2017, 2, s. 44.
[174] Ayrıntılı bilgi için bkz. Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, Ankara 2014.

sürerek geç hareket etmişler ve hatta Kayseri kuşatma altında iken savaşa girmeden kaçmayı tercih etmişlerdir. Selçuklulardan bağımsız olarak bazı Türkmen toplulukları, Selçuklularının yıkılışına kadar Ermeni sınırlarını yağmalamışlarsa da ancak Selçukluların düzenli bir ordu ile Ermeniler üzerine yaptığı son sefer 1245 yılında vukû bulmuştur. Bu dönemden sonra ise Anadolu'da otorite Moğollara geçmiştir.[175]

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Moğollara her türlü yardımı yapan Çukurova Ermenileri, Ayn Câlut'da Moğollara karşı galip gelen Memlükler[176] ile çok defa karşı karşıya gelmiş ise de Sis'i ele geçiren Memlükler, Kilikya Ermeni Krallığı'na son vermişlerdir (1375).[177]

4. Suğdak Seferi

1223 yılında Moğollar, Kırım'a saldırı düzenlemiş ve burayı yağmalamışlardır. Ticaret için önemli bir merkez olan Suğdak'ta bulunan tâcirler Anadolu'ya gelerek Selçuklu Sultanı'ndan yardım istemişler[178] ve bunun üzerine Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd sefer hazırlıklarını başlatmıştır. Bu sırada Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Suğdak Limanı'nı elde etmeye çalıştığını öğrenen Sultan I. Alâeddin Keykubâd, onların gücünü kırmak için Sinop'ta bir donanma inşa ettirmiştir.[179]

Sultan Kastamonu Emîri Hüsameddin Çoban'ı[180] Karadeniz donanmasıyla Kırım seferine göndererek Rusların yardıma gelmesine fırsat vermeden Kıpçakları

[175] Ersan, **a.g.e**., s.194; Ersan, **a.g.m**., s. 313.
[176] 1250-1517 yıllarında Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Müslüman Türk Devletidir. İsmail Yiğit, "Memlükler", **DİA**, XXIV, 90**.**
[177] Ersan, **a.g.e**., s.202; Işın Demirkent, "Misis", **DİA**, XXX, 180.
[178] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 378-379.
[179] Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 173.
[180] Yaşar Yücel, **XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çoban-Oğulları-Candar-Oğulları Beylikleri**, Ankara 1980; Muharrem Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, İstanbul 2018, s. 160; Aydın Taneri, "Hüsâmeddin Çoban", **DİA**, XXVIII, 513.

yenilgiye uğrattı ve şehri teslim aldı (625/1227)[181]. Bunu öğrenen Rus hükümdarı Selçuklularla savaşmaya cesaret edemedi ve Emîr Çoban'a Rus ketenleri göndererek tâbiyetini gösterdi. Emîr Çoban, şehri aldıktan sonra burada bir cami inşa ettirerek buraya kadı, imam ve müezzinler tayin etti. Şehirden ayrılmadan önce yerine muhafızlar bırakarak önce Sinop'a daha sonrada Kastamonu'ya geçti.[182]

Buradaki Selçuklu hâkimiyetinin kesin olmamakla birlikte 1239 yılına yani Moğollar Suğdak şehrine tekrar gelene dek devam ettiği düşünülmektedir.[183] Osman Turan,[184] Suğdak Seferi ile alâkalı 621/1224 yılını zikrederken Claude Cahen[185] ise 622/1225 yılını kaydetmektedir. Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah[186] bu seferin 625-626/ 1227-1228 yılında olduğunu belirtmektedir. Moğolların 620/1223 yılında Suğdak'ı yağmaladıkları düşünülürse Suğdak Seferi için 621/1224 yılının daha isabetli olacağı kanaatine varılabilir.

5. Artuklular İle İlişkiler

Artuklular Hısnıkeyfâ, Mardin ve Harput olmak üzere üç kol şeklinde uzun yıllar Anadolu'da hüküm sürmüş bir Türkmen hânedanıdır. Hânedanın atası Artuk Bey,[187] Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın kumandanlarından biridir.[188] Anadolu'nun fethine katılmış, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması için emek vermiştir.

Artuk Bey, Sultan Melikşah tarafından önce Karmatîleri itaat altına almak için Bahreyn'e daha sonra da Diyarbakir bölgesine Mervânîler üzerine gönderildi. Bu seferde Irâk-ı Acem Valisi Fahrüddevle ile sorun yaşadığı için Artuk Bey'in Sultan

---

[181] Müneccimbaşı, **a.g.e.,** II, 67; İbn Bîbî, **a.g.e.,** II, 340. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 378-379; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 180.
[182] İbn Bîbî, **a.g.e**., s. 334.
[183] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s. 380; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 518.
[184] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 378.
[185] Cahen, **Pre-Ottoman Turkey,** s. 126, trc. s. 77-78.
[186] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 66; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 463.
[187] Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, **1071 Malazgirt**, İstanbul 2018.
[188] Ali Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları: Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur**, Ankara 1990; Mehmet Azimli, "Artuklular Makalesi", **Artuklu Sempozyumu Bildirileri**, ed. İbrahim Özcoşar, I, Mardin 2007, s. 13; Ali Sevim, "Sökmen b. Aksungur", **DİA**, XXXVII, 392-394.

Melikşah ile arası açıldı ve sultanın kardeşi Suriye Meliki Tutuş'un hizmetine girdi. Tutuş da Artuk Bey'e Kudüs ve çevresinin idaresini verdi.[189] Artuk Bey, Kudüs'ü kısa bir süre yönettikten sonra 1091 yılında vefat etti. Fâtimîler 1098 yılında Kudüs'ü zapt edince Artuk Bey'in oğlu Muînüddin Sökmen, Halep Meliki Rıdvan b. Tutuş'un yanına geldi. Musul Emiri Kürboğa ölünce Musul halkı Emîr Karaca'ya karşı Türkmen Mûsâ'yı vali olması için desteklediler. Bunun üzerine Mûsâ, Hısnıkeyfâ ile 10.000 dinar vermek suretiyle Sökmen'den yardım istedi.[190]

Sökmen'in yardımı ile Mûsâ, Çökürmüş'e karşı bir zafer kazandı ancak kendisi bir müddet sonra öldürüldü. Sökmen de Hısnıkeyfâ'ya giderek şehri aldı ve Artukluların Hısnıkeyfâ kolunu kurdu (1102).[191]

5. 1. Hısn-ı Keyfâ (Hasankeyf) Artukluları (1102-1232)

Sökmen, 1102 yılında Hasankeyf'te gücünü arttırmak için Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın (1105-1118) hizmetine girdi. Haçlılar Mardin ve Harran'a saldırıan Haçlıları 7 Mayıs 1104'te Harran Savaşı'nda hezimete uğrattı ve Tell-Bâşir Senyörü Joscelin ile Urfa Kontu II. Baudoin'i esir aldı.[192] Harran Savaşı'ndaki başarısı ile Haçlı ilerlemesine engel olan Sökmen, bir müddet sonra Dımaşk Atabeği Tuğtekin'e yardıma giderken yolda hastalandı ve vefat etti (1104). Sökmen'den sonra yerine oğlu İbrahim geçmişse de siyaseten babası kadar güçlü biri olmadığı için daha çok amcası İlgazi'ye tâbi oldu. 1108'de İbrahim'in ölümü üzerine yerine kardeşi Rükneddîn Dâvud geçti.[193]

Rükneddîn Dâvud, Musul Atabegi İmâdeddin Zengî ile savaşmak için Mardin hükümdarı Timurtaş ile ittifak yaptı. Dâvud, Türkmenlerden temin ettiği kuvvetlerle

---

[189] Ali Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, Ankara 2000, s. 115; Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi,** s. 243.
[190] İbrahim Artuk, **Artukoğulları Tarihi**, İstanbul 1944, s. 29.
[191] İbnü'l-Ezrak Ahmed b. Yûsuf b. Ali, **Meyyâfarikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı)**, trc. Ahmet Savran, Erzurum 1992, s. 30; Coşkun Alptekin, "Artuklular", **DİA,** III, 415.
[192] Ebru Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)**, Ankara 2018, s. 118; İbrahim Artuk, **Artukoğulları Tarihi**, s. 38.
[193] Bkz. Muharrem Kesik, **Selçukluların Haçlılarla İmtihanı**, İstanbul 2018; Alptekin, "Artuklular", **DİA**, III, 415.

Zengî'ye karşı çıktıysa da yaptıkları Dâra Savaşı'nda başarılı olamadı (1130).[194] Dâvud'un 1144 yılında ölmesi üzerine yerine geçen kardeşi Fahreddin Kara Arslan, İmâdeddîn Zengî'nin Arslandoğmuş'u desteklemesine karşılık Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud ile ittifak yaptı.[195]

Zengî'nin Câber Kalesi'nde katledilmesiyle rahat bir nefes alan Kara Arslan Gerger ve Harput'u ele geçirdi (1150) ve o, Halep hükümdarı Nureddin Mahmud ile ittifak yaparak Haçlılara karşı mücadele etti. 1167 yılında ölen Kara Arslan'dan sonra oğlu Nureddin Muhammed'in devri başladı.[196] Ancak Nureddin Muhammed döneminde Artuklular, Eyyûbîlerin idaresine girdiler. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Âmîd'i ele geçirince burayı hizmetlerine binâen Nureddin Muhammed'e verdi (1183). Nureddin Muhammed'in 1185 yılında vefatı ile yerine oğlu Kutbeddîn II. Sökmen geçti. Sökmen, kendisinden sonrası için eniştesi Ayaz'ı veliaht gösterse de 1220 yılında ölünce kumandanlar Ayaz'ın yerine Sökmen'in kardeşi Nâsırüddin Mahmud'u hükümdar yaptılar. Nâsırüddin Mahmud, Eyyûbîlerden el-Melikü'l-Âdil (1200-1218) ve el-Melikü'l-Kâmil'e sonra da Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'a tâbi oldu. Nasırüddin Mahmud'un 1222 yılında ölmesiyle yerine oğlu Melik Mesud geçti.[197]

Mesud, önce Türkiye Selçuklularına tâbi iken daha sonra Melik Eşref'in ağabeyi Melik Kâmil'e tâbi oldu[198]. Daha sonra da Melik Eşref'e karşı Celâleddin Hârezmşah ile ittifak yaptı. Kendisine karşı ittifak yapıldığını öğrenen Melik Eşref, Âmid hâkimi Mesud'a karşı Alâeddin Keykubâd'tan yardım istedi. Bu yardım talebini kabul eden Sultan I. Alâeddin Keykubâd, 623/1226 yılında Mesud'un ülkesi Âmid'e sefere çıkarak Mübârizeddin Çavlı komutasındaki orduyu Kâhta'ya gönderdi. Bunu öğrenen Melik Mesud, Melik Eşref'ten yardım istedi. İzzeddin bin

[194] Aydın Çelik, "Hısn-ı Keyfâ Artukluları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul 2006, 161, s. 67.
[195] Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155**), s. 105.
[196] Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, İstanbul 2018, s. 131.
[197] Çelik, **a.g.m**., s. 69; Alptekin, "Artuklular", III, **DİA**, 415.
[198] Zencânî, **Sultana Öğütler Alâeddin Keykubâd'a Sunulan Siyasetnâme**, haz. H. Hüseyin Adalıoğlu, İstanbul 2005, s. 35.

Bedr komutasında Arap ve Kürtlerden oluşan 10.000 kişilik orduyu Kâhta'ya gönderdi.[199]

İki ordu karşı karşıya geldi ve yapılan savaşta İzzeddîn b. Bedr esir düştü.[200] Melik Eşref'in mağlup olduğunu anlayan kale halkı Mübarizeddîn Çavlı'dan af diledi. Daha sonra Malatya ordusu kumandanı Esedüddin Kondistabl alınması güç olan Çemişgezek Kalesi'ni aldı. Kâhta ve Çemişgezek Kalelerinin feth edilmesi Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ı sevindirirken, önemli kalelerini kaybeden Mesud, bir elçi ile hediyeler göndererek ve bir daha itaatsizlik etmeyeceği sözünü vererek sultandan affını istedi ve sultan onu affettikten sonra önce Kayseri'ye daha sonra Antalya'ya geçmiştir. [201]

1226'da Kâhta, Çemişgezek ve Adıyaman'ın alınması üzerine Eyyûbîlerle arası açılan Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Melik Âdil'in kızı Melike Âdile (Gaziye) Hatun ile evlenerek arasını düzeltmek için çaba sarf etmiştir (624/1226-1227).[202] Melik Kâmil ise Âmid ve Hısnıkeyfâ'ya sefer düzenleyerek ve Artukluların Hısnıkeyfâ koluna son vermiştir (1232).[203]

6. Erzincan Mengücek Beyliği'nin Yıkılışı

Mengücekliler (1080-1228) Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar'da hüküm sürmüş bir Türk Beyliğidir.[204] Kurucusu Mengücek[205] Gazi'dir. Mengücek Gazi ile alâkalı her zaman âlim, adil, zeki olmasından bahsedilmektedir. Onun

---

[199] İbn Bîbî, **a.g.e.,** II, 296; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.369; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 39; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 175-176; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 101.
[200] Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 414.
[201] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 65; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri,** s. 39-40.
[202] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 65; İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 108.
[203] İbn Kesîr, **a.g.e**., XIII, 269; Çelik, **a.g.m**., s. 69; Alptekin, "Artuklular", III, **DİA**, 417.
[204] Abdülkerim Özaydın, "Mengücüklüler", **İslam Tarihi: Fetihten Sonra Kurulan İlk Türk Devletleri Anadolu Beylikleri**, İstanbul 1994, s. 35.
[205] Türkçe Mengü; ebedi, sonsuz, -cük (-cek) eki ise küçültme veya sevgi anlamına gelmektedir. Muharrem Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, İstanbul 2018, s. 37.

Erzurum, Erzincan, Kemah ile Diyarbakır'ı aldığı bilinmektedir.[206] Mengücek Gazi'den sonra oğlu İshak Bey hükümdar olmuştur (1118). Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra oğlu Tuğrul Arslan adına annesi Ayşe Hatun Malatya'yı idare etmiştir ancak daha sonra Ayşe Hatun Artuklu Belek Gazi ile evlenerek güçlenmiş ve Dersim ve Palu'yu işgal etmiştir. Belek Gazi'nin Haçlılara karşı sefer düzenlemesinden faydalanan İshak Bey, Malatya'ya saldırıya geçti. Ancak Belek Gazi ile tek başına baş edemeyeceğini anlayan İshak Bey, Bizans İmparatorluğu'nun Trabzon Dükası Konstantin Gabras ile ittifak kurdu.[207]

Belek Gazi ve Dânişmendli Emîr Gazi'ye karşı İshak Bey ve Konstantin Gabras mücadeleye giriştiler. Nitekim mücadelenin sonucunda İshak Bey ve Konstantin Gabras esir edildi (1120). Dânişmendli Emîr Gazi, damadı İshak Bey'i serbest bıraktı ve 1142'de İshak Bey'in ölümüyle Mengücek Beyliği Erzincan-Kemah ve Divriği şeklinde iki kola ayrılmış oldu. Oğullarından Davud, Kemah'da; Mahmud Erzincan'da; Süleyman ise Divriği'de kendi beyliğini kurdu.[208]

1141 yılında Dânişmendliler (1085-1178),[209] Kemah'ı ele geçirdiler ve bu tarihte bu kolun merkezinin Kemah'tan Erzincan'a taşındığı tahmin edilmektedir. Davud Bey'in ne zaman ve nerede öldüğü ise bilinmemektedir. Onun ölümünden sonra yerine oğlu Fahreddin Behramşah (1164-1225) geçmiştir. Behramşah, Türkiye Selçuklu Devleti ile her zaman dostane ilişkiler içinde bulunmuş hatta II. Kılıç Arslan'ın kızı ile evlenerek Selçuklu ailesiyle akraba olmuştur.[210]

Behramşah daha sonraki dönemlerde kızı Selçuka Hatun'u, Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus ile evlendirmiştir. Behramşah, 1225 yılında öldüğünde yerine oğlu II. Dâvudşah (1225-1228) geçmiştir. Dâvudşah, babasının aksi bir yol tercih etmiş ve Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ı metbû tanımamıştır. Türkiye Selçuklu

[206] Reşîdü'd-dîn Fazlullah, **Cami'ü't-Tevârih (Selçuklu Devleti)**, Farsçadan Türkçeye trc. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul 2010, s. 120; Necdet Sakaoğlu, **Yitik Bir Anadolu Beyliği Mengücekoğulları**, İstanbul 2017, s. 63.
[207] Özaydın, "Mengücüklüler", s. 37; Faruk Sümer,"Mengücüklüler", **DİA**, XXVIIII, 139.
[208] Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi**, II, İstanbul 2014, s. 290; Özaydın, "Mengücüklüler", s. 37.
[209] Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178): Orta Anadolu'nun Fatihleri,** İstanbul 2017; Öngül, **Selçuklular Tarihi,** II.
[210] Faruk Sümer, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara 1990, s. 5.

Devleti'nin hükmü altında yaşamaktan kurtulmak için Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın aleyhinde işler yapmaya başlamış ve kendisine karşı davranan emîrleri cezalandırmıştır.[211] Bu konuda onu uyaran beylerini de hapse attırmış; kaçabilenler de I. Alâeddin Keykubâd'a sığınmıştır. Sultan, Dâvudşah'ı ikaz eden bir mektup gönderdi. Erzincan beglerini Keykubâdiye Sarayı'nda ağırlayan sultan onlara emîrlik ve iktâ[212] verilmesini buyurdu. Bu durum üzerine Dâvudşah derhal hediyelerle sultanın huzuruna Kayseri'ye geldi. I. Alâeddin Keykubâd onu da Keykubâdiye Sarayı'nda misafir etti. Burada 10 gün kalan Dâvudşah aralarındaki husumeti giderdikten sonra Erzincan'a, sultan da Akdeniz sahillerine geçmiştir. Dâvudşah Erzincan'a döner dönmez Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'a, Celâleddin Hârezmşah'a ve Melik Eşref'e mektup gönderdi ve birlik olmayı talep etti. Ancak girişimlerinden herhangi olumlu bir sonuç alamadı. Sultan, Dâvudşah'ın sözüne sadık kalmadığını duyunca sahillerden Kayseri'ye geçti ve ordusunu hazırlayarak derhal Erzincan'a sefere çıktı. Burayı ele geçirdi ve idaresini Kalonoros'un eski hâkimi Kir Fard'ın kızı Mahperi Hunat Hatun'dan olan büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e verdi ve ona Emîr Mübârizeddin Ertokuş'u atabeg tayin etti.[213]

Erzincan'ın alınması ile alâkalı olarak kaynaklara bakıldığında İbnü'l-Esîr, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın, Dâvudşah'a Erzenirrûm (Erzurum) üzerine sefere çıkacağını bildirdiğini, Dâvudşah'ın da sultana katıldığını ancak hemen tutuklandığını kaydetmiştir.[214] Ayrıca sultanın Erzincan'a bağlı Kemah Kalesi'ni almak istediği için kaledekilere esir aldığı Dâvudşah'ı öldürmek ile tehdit ettiğini ve kaleyi aldığı bilgisini yazmaktadır. Ebû'l Farac,[215] ise konu ile ilgili olarak sadece *"Sultan Alâeddin Erzincan ve Kemah şehirlerine hâkim oldu*" diyerek bir cümle ile bahsetmiştir. 1080 yılında Mengücek Gazi'nin kurduğu Mengüceklilerin 1228

[211] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 353.
[212] İktâ: kimsenin hükmünde bulunmayan toprakların, belirli bir yere ait gelirlerin, hizmet ve maaşlarına karşılık olarak kumandan, asker ve sivile tahsis edilmesidir. Turan, **Makaleler**, s. 373; Mustafa Demirci, "İktâ", **DİA**, XXII, 43-47; ayrıca bkz. Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, Ankara 2010.
[213] İbn Bîbî, **a.g.e.,** II, 360-361; Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 70; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 355; Göde, **a.g.m**., s. 64.
[214] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 441.
[215] Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, II, 525.

yılında Erzincan-Kemah koluna ise Sultan I. Alâeddin Keykubâd 10 Zilhicce 625/ 10 Kasım 1228 yılında son vermiştir.[216]

7. Trabzon Seferi

Komnenos hanedanından I. Andronikos'un (1183-1185) torunları Aleksios (1204-1222) ve David, Bizans İmparatorluğunun içinde bulunduğu karışık durum sebebiyle küçük yaşta Gürcü Krallığı'na götürülmüşlerdi. Bu iki kardeş Haçlıların İstanbul'u işgâli üzerine Gürcü Kraliçesi Thamara'nın (1184-1212) desteğiyle 1204 yılında Trabzon'u ele geçirdiler. Daha sonra David, Karadeniz sahil boyunca ilerleyerek Sinop'u işgal etti ve Batı Karadeniz bölgesinden Karadeniz Ereğlisi ile Amasra'yı 1214 yılında hâkimiyeti altına aldı. Fakat aynı yıl içinde Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus Sinop'u fethedip Aleksios Komnenos'u esir alınca Trabzon İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin vassalı konumuna düşmüşse de onlar bu duruma rıza göstermedi.[217] Moğolların 620/1223 yılında Suğdak şehrini zabtına kadar aslında Selçuklu-Trabzon Devleti ilişkileri iyi idi. Bu olaydan sonra Trabzon-Selçuklu ilişkilerinin bozulduğu görülmektedir. Sultan I. Alâeddîn Keykubâd Erzincan'da iken Trabzon Rumlarının Selçukluların elinde bulunan Samsun ve Sinop'u yağmaladıkları haberini aldı ve oğlu Gıyaseddîn Keyhüsrev'i Trabzon'un fethi için görevlendirdi (1228).[218] Mübârizeddin Ertokuş kumandasındaki Selçuklu ordusu Trabzon'u kuşattı. Günlerce yağan yağmur ve şiddetli rüzgar sebebiyle Selçuklu ordusu dağılmak zorunda kaldı. Gıyâseddin Keyhüsrev ise Rumlar tarafından esir alındı. İmparator Andronikos kendisine saygılı davrandı ve onu fazla yanında tutmadan babasına gönderdi.[219]

İbn Bîbî, Trabzon seferi ile ilgili bilgi vermezken İbnü'l-Esîr, bu savaş günlerce sürdükten sonra Moğolların düşmanlarına karşı büyük bir zafer ve üstünlük elde ettiğini zikreder. Kıpçaklarla Ruslar büyük bir mağlubiyet yaşamış ve birçok

---

[216] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 69; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 57; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 179; Yinanç, **a.g.e**., s. 75.
[217] Murat Keçiş, **a.g.e**., s. 41.
[218] Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 463; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 381; Özaydın, "Mengücüklüler", s. 42.
[219] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 45-46.

kayıp verdikten sonra kaçmaya başlamışlardı. Moğollar bu kaçanları takip ederek onları kılıçtan geçirmeye girişmiş ve kaçanlardan çok azı kurtulabilmişti. Yakalananlar öldürülmüş kurtulanlar da kaçıp İslâm diyarına gitmişlerdi.[220]

8. Erzurum'un Alınması

Mugiseddin Tuğrulşah (1202-1225), saltanat dönemi boyunca Türkiye Selçuklu Devleti'ne itaat eden bir siyaset takip etmiş ancak ondan sonra yerine geçen oğlu Rükneddin Cihanşah aynı doğrultuda ilerlememiştir.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd hem Celâleddin Hârezmşah'ın Azerbaycan'a yerleşip Doğu Anadolu bölgesine karışması hem de Moğol tehlikesine karşı bu bölgeyi sağlama almak için Erzincan'ı aldıktan sonra Erzurum'u almaya karar vermiştir. Bunu haber alan Erzurum hâkimi Rükneddin Cihanşâh,[221] Melik Eşref'ten yardım istemiş, o da Sultan Alâeddin'in Erzurum, Erzincan ve nihayetinde Ahlat'a geleceği endişesiyle Ahlat'taki nâibi Hüsameddin Hâcib Ali'yi askerleri ile Erzurum'a göndermiştir. Melik Eşref'in askerlerinin geldiğini öğrenen Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Eyyûbîler ile dostluğunu bozmak istemediği için Erzurum'a uğramaktan vazgeçmiştir.[222]

İbn Bîbî'ye[223] göre Cihanşâh, Erzincan Meliki'nin düştüğü durumdan ders çıkarmış ve sultana "*ben sizin kölenizim, Erzincanlı yoldan çıkmış ancak başkasının hatası ile yargılanmak istemiyorum*" diyerek af dilemiştir. Sultan da onu yüce gönüllüğüyle affetmiştir. Ebü'l-Ferec'e[224] göre ise Rükneddin Cihanşah önce zincirlenmiş daha sonra da öldürülmüştür.

---

[220] İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, XII, 347.
[221] İbnü'l-Esîr, **a.g.e.,** XII, 384.
[222] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 356; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 64.
[223] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 364.
[224] Ebü'l-Ferec, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 529.

9. Ahlat'ın Alınması

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, tahta cülûsundan itibaren Selçuklu ülkesinin toprak bütünlüğüne ehemmiyet gösteren ve her aldığı yerdeki kaleleri âni istilalara karşı daha korunaklı hale getirmiştir. Celâleddin Hârezmşah, 1229 yılında Ahlat'ı kuşattığı zaman Erzurum hükümdarı Rükneddin Cihanşah durumun ciddiyetini anlamış ve Celâleddin'e tâbiyetini bildirmiştir.[225] Sultan I. Alâeddin Keykubâd bu ittifaktan huzursuz olmuş ve o da Eyyûbî hanedanlığı ile ittifak kurmuştur.

Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat'ı kuşatmasını müteakip Yassı Çimen Savaşı vukû bulmuştur (27 Ramazan 627/10 Ağustos 1230). Yassı Çimen Savaşı'ndan sonra Sultan I. Alâeddin Keykubâd Erzurum ve Ahlat bölgesini Melik Eşref'in idaresine bırakmıştır. Ancak Melik Eşref kısa bir süre Doğu Anadolu bölgesinde kaldıktan sonra Dımaşk'a çekilmiştir. Yenilgiden sonra Celâleddin Hârezmşah'ı takip eden Moğollar, Ahlat üzerinden geçerek gittikleri Dicle kıyılarına kadar katliam yapmışlardır. 1231 yılında Erciş'e gelen Moğollar, Doğu Anadolu'da Eyyûbî ve Artuklu şehirlerini kuşatmışlardır. Celâleddin Hârezmşah'ın ölümü ve arkasından dağılan Hârezmlilerin durumuna bir de Moğol istilası eklenince Ahlat'ta yaşam devam edemez hâle gelmiştir.[226]

Hem Celâleddin Hârezmşah hem de Moğollar tarafından istila edilen Ahlat harabeye dönmüştü. İç ve dış politikada hiçbir zaman tedbiri elden bırakmayan sultan, bu kez istediğini elde edememişti. Çünkü Melik Eşref ona verilen bu şehre yeterince sahip çıkamamıştı.[227] Burayı güçlendirmek için sultan, Kemaleddin Kâmyâr'ı Ahlat'a gönderdi. 1232 yılında Ahlat'a gelen Kemaleddin Kâmyâr, halk tarafından sevinçle karşılandı. Hârezmli askerlerin acziyetlerini öğrenen sultan, buraya Kadı Şeref'in oğlu Tâceddin Pervâne'yi malî işler ile alâkadar olması için gönderdi. Sultanın kalelerin tamir edilmesi, toprak sahiplerinden bir süreliğine vergi

[225] Scott Redford, "Kâğıt, Taş, Makas: Alâeddin Keykubâd, İsmetü't-Dünyâ ve'd-Dîn ve Selçuklu Tarih Yazımı", **Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum**, ed. A.C.S. Peacock- Sara Nur Yıldız, İstanbul 2018, s. 131.
[226] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 73.
[227] Rahmi Tekin, **Ahlat Tarihi**, İstanbul 2000, s. 75.

alınmaması, onlara mal, hayvan ve tohum verilmesi gibi emirlerini yerine getiren Kemaleddin Kâmyâr daha sonra Erzurum'a geçmiştir.[228]

Ahlat sübaşılığına daha sonra Sinâdeddin Kaymaz getirilmiştir. Hârezmşah beylerinden Kayır Han'ın (Kır Han/İnalcık) Tatvan'da konakladığını öğrenen Sinadeddin Kaymaz durumu sultana bildirmiş ve sultandan onların iyi ağırlanmasına ve gönüllerinin kazanılarak hizmete alınmasına dair emir almıştır. Nihayetinde Kayır Han, Bereket Han, Saruhan, Küçlü Han, Keşlü Senküm ve Arslan Togu sultana tâbiyetlerini bildirdiler.[229] Bunun üzerine vezir Ziyâeddîn Kara Arslan tarafından Erzurum şehri Kayır Han ve Hârezm beylerine tahsis edildi. Ertesi gün Hârezm beyleri Erzurum'a gönderildi. Tuğtap mevkiinde Hârezm ordusunu takip eden Selçuklu ordusu, Hârezm hanlarına karşı Moğolların akın yaptığını öğrendi. Kayır Han'ın kayınvalidesinden 700 Moğol[230] askerinin baskın yaptığını ve 4000 Hârezmlinin kaçtığını öğrenen Selçuklu veziri (Sahip) Ziyâeddin öfkelendi ve bu saldırıya Erzurum'dan kuvvet göndermek zor olacağı için askerleri Ahlat'ta bıraktı.[231] Kendisi ise Erzurum'a giderek Hârezmli askerleri topladı ve onlara harçlık verip Kayseri'ye gönderdi. Sultan I. Alâeddin Keykubâd Hârezmli askerlere ihsanlarda bulundu ve bazı bölgeleri beylere iktâ olarak verdi.[232]

Ahlat'ın Celâleddin Hârezmşah tarafından zaptı, şehri harabeye çevirmişti. I. Alâeddin Keykubâd'ın çabaları şehri eski haline çevirebilirdi ancak daha sonra da Moğolların istilası bunu imkânsız hale getirdi.[233]

---

[228] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 398; Tekin, **Ahlat Tarihi**, s. 89-90.
[229] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 73-74; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 398; Rahmi Tekin, **Ahlat Tarihi**, İstanbul 2000, s. 90; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 63.
[230] 700 Moğol askeri olarak kaydedilen rakam Tevârîh-i Âl-i Selçuk eserinde 100 Moğol olarak kaydedilmiştir. Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 591.
[231] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 399; Tekin, **Ahlat Tarihi**, s. 97-98.
[232] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 74.
[233] Faruk Sümer, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, s. 56; Tekin, **a.g.e.**, s. 90.

10. Gürcistan Seferi

Yassı Çimen Savaşı'ndan sonra Erzurum'u da alan Sultan I. Alâeddin Keykubâd Kayseri'ye döndü ancak burada fazla kalmadan Antalya'ya geçerek Kubâdâbâd[234] Sarayı'na gelen elçileri kabul etti. 628/1231 yılında Yassı Çimen Savaşı'nda Celâleddin Hârezmşah'ın yenildiğini öğrenen Moğollar, Doğu Anadolu'yu istila ederek Âmid'e saldırdılar ancak Celâleddin Hârezmşah ise buradan kaçmayı başardı. Moğollar Âmid, Erzen ve Meyyafarikin şehirlerine girip her şeyi yakıp yıktılar.[235] 1232 yılında Cormagon Noyan'ın yönettiği bir Moğol birliği de Sivas'a girdi.[236] Moğollar Doğu Anadolu'da Erciş, Ahlat ve Harput bölgelerini yağmaladıktan sonra bir akın da Sivas'a yapmışlardı.[237] Bu istila Selçuklular için büyük tehlike arz ediyordu.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Moğolların Sivas'ı istila etmesinin üzerine Kemaleddin Kâmyâr'ı buraya göndermiştir. Sivas'ta Moğolları bulamayan Kâmyâr Erzurum'a kadar onları izlemişse de yurtlarına geri döndüklerini öğrenince Moğolları istilaya kışkırtan Gürcü Kraliçesi Rosudan'nın[238] üzerine yürümüştür. Kâmyâr, Mübârizeddin Çavlı ile görüşerek Moğolların arkasından casus göndermiş ve kendisi de Gürcülere savaş açmıştır. Selçuklular bir hafta Gürcistan'ı ateşe verdiler. Hâh (Gag) kalesi Selçuklular tarafından kuşatılınca Gürcü Kraliçesi Rosudan, Kemâleddin Kâmyâr'dan aman diledi ve sonrasında yapılan anlaşmaya göre Kraliçe, kızı Thamara'yı[239] sultanın oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evlendirecekti.[240]

---

[234] Kâmil Uğurlu, "Kubâdâbâd", **DİA**, XXVI, 299-300.
[235] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 67.
[236] Geyikoğlu, "Sivas'ın Maruz Kaldığı ve İşgaller (1232-1402)", s. 247.
[237] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 410; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 395.
[238] Rosudan veya Ruzudan, Gürcistan Kralı Bagratlı Dimitri'nin (1125-1154) kızıdır. Anonim, **Gürcistan Tarihi**, s. 339.
[239] Gürcü Kraliçesi Rosudan, Mugîseddin Tuğrul Şah'ın oğlu ile evlenmiş ve bu evlilikten Thamara adında bir kızı olmuştur. Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 2001, s. 41.
[240] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 413. II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evlenecek kişinin Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın kızı Thamara olduğunu kaydetmiştik. Ancak Osman Turan, Ali Öngül, Emine Uyumaz gibi tarihçilerimiz bunu doğrularken Thamara Talbot Rice **Anadolu Selçuklu Tarihi** eserinde tam tersini iddia etmiş yani Thamara'nın kızı Rosudan ile evlenmesinden bahsetmiştir. Anonim, **Gürcistan tarihi**, s. 375; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 434; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 214; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 69; Yinanç, **a.g.e**., s. 101; Thamara Talbot Rice, **Anadolu Selçuklu Tarihi**, İstanbul 2015, s. 73.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd Kemâleddin Kâmyâr'ın bu başarılarını öğrenince çok memnun oldu[241] ve Gürcü Kraliçesinin akraba olma isteğini de öğrenince Kemâleddin Kâmyâr'a Gürcü ülkesinden ayrılmasını emretti. Askerlere müsaade verdikten sonra sultanın yanına Antalya'ya gelen Kemaleddin Kâmyâr burada kimsenin tasavvur edemeyeceği izzet ve ikramla karşılaştı.[242]

11. I. Alâeddîn Keykubâd'ın Eyyûbîler ile Münâsebetleri

Sultan I. Alâeddin Keykubâd tahta çıktığında sınırlarında bazı tehlikeler mevcuttur: bir yanda Eyyûbî melikleri diğer yanda Moğollardan kaçan Celâleddin Hârezmşah'ın Azerbaycan'a hâkim olarak devletini şahlandırmak için verdiği uğraşlar ve Moğol tehlikesidir.

1218 yılında I. İzzeddin Keykâvus Halep'e sefer düzenlemiş ve Melik Eşref'e yenilmiştir. 1220 yılında Sultan I. Alâeddin Keykubâd ülkesini olabilecek yeni bir saldırıdan korumak için Melik Eşref'e elçi göndererek aradaki husumeti gidermeye çalışmıştır. Neticede I. Alâeddin Keykubâd ile Melik Eşref arasında ittifak sağlanmıştır. Bu ittifakın asıl sebebi olarak Moğol tehlikesinden iki sultanın da farkında olması olarak değerlendirilebilir.[243] Anlaşmaya varıldıktan sonra Sultan I. Alâeddin Keykubâd Konya surlarını sağlamlaştırmış ve Alâiye'nin fethine yönelmiştir. Melik Eşref ise Haçlıların Mısır'a sefer düzenlemesi üzerine oraya gitmiştir.[244]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Melik Eşref ile anlaşması devam ederken 1226 yılında Âmid hâkimi Mesud, Türkiye Selçuklularına olan tâbiyetini bırakmış ve Eyyûbîlerden Melik Kâmil'i metbû tanımıştı. İki kardeş Melik Kâmil ve Melik Eşref'in arasındaki rekabetten faydalanan Mesud, Melik Eşref'e karşı Celâleddin Hârezmşah, Erbil Hükümdarı Muzaffereddin Gökbörü ve Dımaşk hâkimi Muazzam

---

[241] İbn Bîbî, **a.g.e.**, II, 422; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 396; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 190-191.
[242] Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s. 73; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 434; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 214; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 69.
[243] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 309.
[244] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 353-354; Tekin, **a.g.e**., s. 76-77.

ile yapılan ittifaka katılmıştı.[245] Bu durumdan sonra sultan, Melik Eşref ile tekrar iletişim kurmaya çalışmıştı. Nitekim Melik Eşref de sultanı Âmid üzerine sefere çıkmaya ikna etmek istiyordu.[246] Melik Eşref bu sayede kendisinin arkasından kurulmuş olan ittifakı da bozmuş olacaktı. Sultan I. Alâeddin Keykubâd ordusunu hazırlayarak Malatya'ya geldi. Burada Artuklulara ait olan Kâhta ve Çemizgezek'in alınması için Mübârizeddin Çavlı ve Malatya Beylerbeyi Esedüddin Ayaz'ı görevlendirdi. Bu sırada Mesud, siyasetini değiştirerek Melik Eşref'e tâbi oldu. Bu durumda Melik Eşref amacına ulaşmış ve ittifakı bozmuştu. Ardından Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a Artuklulara saldırıyı durdurması için haber göndermiştir. Ancak sultan buna öfkelenmiş ve seferinden vazgeçmemişti.[247] İşte tam bu noktada Selçuklu-Eyyûbî ilişkileri zedelenmişti.

Melik Eşref, sultanın üzerine İzzeddin b. Bedr komutasında Kürt ve Araplardan oluşan 10.000 kişilik kuvvet göndermiştir. Daha sonra bu kuvvete Âmid'ten 6.000 asker daha katılmıştır. İki ordu arasında vuku bulan karşısında Eyyûbîler büyük bir mağlubiyet yaşamıştır. Birçok kişi öldürülmüş ve esir edilmiştir. Esir olarak alınan İzzeddin b. Bedr de sultana gönderilmiştir. 1226 yılında Selçuklu ordusu Kâhta ve Çemişgezek Kalelerini ele geçirmiştr.[248] Bu olaydan sonra Âmid Artuklu Hükümdarı Mesud, I. Alâeddin Keykubâd'a hediyeler gönderip sulh teklif etmiştir. Metbuluktan çıkmama şartı ile sultan, Mesud'u affetmiştir.[249]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Eyyûbîlerle arasındaki buzları eritmek için esir aldığı İzzeddin b. Bedr'i serbest bırakmıştır. Daha sonra Melik Âdil'in kızı Melike Âdile (Gaziye Hatun) ile evlenerek Eyyûbîler ile arasını akrabalık bağı tesis ederek

[245] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 416.
[246] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 369.
[247] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 417; Müneccimbaşı, **a.g.e**, II, 65; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 369-370; Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 173, Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 39; Murat Keleş, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara Karşı İttifak Arayışı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2018, s. 52.
[248] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 370; Keleş, **a.g.t**., s. 53.
[249] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 299, 307; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 370.

arasını düzeltmiştir.[250] Malatya'da yapılan ve bir hafta süren düğünden sonra sultan önce Kayseri'ye daha sonra da Alâiye'ye geçmiştir.[251]

1207 yılında Eyyûbîlerin Ahlat'ı işgal edip buraya hâkim olduktan sonra bir süre burada kalan Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref, 1210 yılında Meyyâfârikîn, 1228 yılında Dımaşk'a hâkim olunca Ahlat'ı ihmal etmiştir. Gürcülerin, Hârezmşahların ve son olarak Moğolların saldırılarına uğrayan Ahlatşahlar (Sökmenliler)[252] ülkesini Sultan I. Alâeddin Keykubâd fethedince Melik Eşref, Mısır hükümdarı Melik Kâmil ve diğer melikler Türkiye Selçuklularına karşı saldırıya geçmişlerdir.[253] Ancak daha sonra Celâleddin Hârezmşah faktörü onları müttefik olmaya itmiştir.[254]

Melik Kâmil 1232 yılında Hısnıkeyfa Artukluları Beyliği'ne son verince sultan ile arası açıldı. Artuklu Beylerinin sultandan yardım istemesi üzerine sultan Urfa ve Harran'ı aldı. Melik Kâmil 1234 yılında el-Bîre'ye (Birecik) geldi. 1235 yılında ise Melik Kâmil dört ay içinde Siverek, Urfa ve Harran'ı aldı. 1236 yılında Mısır'a döndü. Doğu'da kendine ait olan yerleri oğlu Necmeddin Salih'e bıraktı.[255]

Eyyûbî kuvvetleri sefer için Birecik'te toplanmışlardır (634/ 1234). Sultan da Kemâleddin Kâmyâr'ı Halep-Kayseri yolu üzerindeki derbendleri tutmasını emrederek Eyyûbîlerin üzerine göndermiştir. Kendisi de uc Türkmenlerini, Kayır Han kumandasındaki Hârezm kuvvetlerini, Ermeni, Gürcü, Frenk, Rum, Rus ücretli askerleri ile 100.000'den fazla Eyyûbî ordusuna karşı harekete geçti.[256] Kemâleddin

---

[250] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 70; Süleyman Özbek, **Türkiye Selçuklu-Eyyubi İlişkileri (1175-1250)**, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enst., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 150.
[251] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 65.
[252] Daha fazla bilgi için bkz. Öngül, **Selçuklular Tarihi**, İstanbul 2014.
[253] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 400.
[254] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 71.
[255] Ayşe Dudu Kuşçu, "Eyyûbîler**", İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Abbâsîler Döneminde Kurulan Devletler**, VII, İstanbul 2018, s. 291-292.
[256] Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 533; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyubilerin Siyasi İlişkileri", **İslam Tarihi ve Medeniyeti**, VII, İstanbul 2018, s. 350.

Kâmyâr, Akçaderbend[257] geçidini tutmuş, sultan da kervan yollarından erzak giriş-çıkışını durdurmuştu.[258]

Eyyûbî ordusu Dımaşk'tan hareket etmiş, Tell-bâşir'i geçtikten sonra Anadolu-Suriye yolunu takip ederek Göksu kıyısına gelmiştir. Ancak buradaki bütün geçitlerin Selçuklular tarafından tutulduğunu gören Eyyûbî ordusu, buna rağmen saldırıdan vazgeçmemiş ve geçitleri zorlamıştır. Yapılan mücadele sonrasında Eyyûbî ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Eyyûbîler arasında anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Sebebi ise Melik Eşref'in kardeşi Melik Kâmil'in Suriye'yi tek başına yönetmek istediğine dair şüphesidir.[259] Selçukluların saldırıları ve erzak sıkıntısından dolayı Eyyûbî ordusu derbendleri bırakmıştır. Melik Kâmil kendisi için kuşku duyulmasından son derece rahatsız olarak Besni'ye çekilmiş, Adıyaman'ı yağmalayıp aldıktan sonra Siverek'e geçmiştir.[260]

Bu çekişmeler esnasında Selçuklulara olan tâbiyetini bırakan Harput hükümdarı,[261] Melik Kâmil'in yanına gelerek ona tâbi olduktan sonra Anadolu'yu daha kolay fethedeceğini bildirmiştir. Melik Kâmil de Adıyaman'a gelmiş ve askerlerini Harput'a göndermiştir. Bu geri çekilmeden sonra sultan da Malatya'ya dönmüş ancak askerlerini derbendlerin korunması için Harput'a göndermiştir. Kemaleddin Kâmyâr idaresindeki Selçuklu ordusu ve Eyyûbîler Harput'ta savaşa girişmiş ve Eyyûbîler mağlup edilmiş ve kaleyi teslime etmişlerdir (631/1234). Süveydâ'da bulunan Melik Kâmil yenilgiyi öğrenince Mısır'a dönmüştür.[262]

Eyyûbîlere karşı kazandığı zaferden sonra Antalya'da kışı geçirmiş daha sonra Kayseri'ye geçen sultan, Güneydoğu Anadolu bölgesinde hiçbir tehdit unsuru

---

[257] Kahramanmaraş'ın Pazarcık ile Elbistan ilçeleri arasında bulunan bir geçit. İlyas Gökhan, "I.Alâeddin Keykubâd'ın Eyyûbî Melikleri ile Yaptığı Derbendler Yılı Savaşı**", I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, Konya 2008, s. 53.

[258] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 400.

[259] Hasan Çopur, **Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Komşu Devletlerle İlişkileri**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2012, s. 74-75.

[260] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 400.

[261] Buradaki Harput hükümdarının birinci rivayet Nizameddin İbrahim'in oğullarından Ahmet veya Hızır olduğuna dair ikinci rivayet ise Hızır'ın oğlu Nureddin Artukşah'ın olmasıdır. İlyas Gökhan, **a.g.m.**, s. 55

[262] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 400-401.

bırakmamak için Eyyûbîlere karşı yeni bir sefere çıkmıştır (1235). Sultan Malatya'da iken Selçuklu ordusu önce Urfa'yı sonra da Harran'ı ele geçirmiştir. Bunun üzerine sultan da Malatya'dan Kayseri'ye dönmüştür.[263]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a karşı saldırıya geçen Melik Kâmil 1236 yılında Harran ve Ruha'yı ele geçirmiştir. Bu durumu öğrenince bir süre üzüntüye kapılan sultan, Kemâleddin Kâmyâr'a Harran'ı daha sonra alabileceğini söyleyerek Âmid'e yönelmesini emretti. Kemâleddin Kâmyâr, Âmid surlarının çok güçlü olduğunu, kimsenin burayı ele geçiremediğini ancak üç senede alınabileceğini dile getirse de sultan kararından vazgeçmemiştir. Bu esnada Erzincanlı Kadı Şerefeddin'in oğlu Tâceddin Pervâne, bu iş için gönüllü oldu. Sultan da Tâceddin Pervâne'yi Âmid'e gönderdiyse de bir sonuç alınamadı.[264] Kayır Han'ın bünyesindeki Hârezmli askerler de bu sefere katılmışsa da sonuç değişmemiştir. Sultan, Şemseddin Muhammed İsfahânî'yi de yardıma gönderdi. Fakat Pervâne de İsfahânî de Âmid'i alamadan geri dönmek zorunda kalmıştır. Halk, bu muhasara sırasında erzak kıtlığı çekmiş ve çok sayıda insan ölmüştür. Bunun üzerine Âmid kuşatması kaldırarak (1236) gelecek yıl Âmid seferi için bizzat çıkmayı düşünmüştür. Sultan, 1237 yılında Alâiye'den ayrılarak Kayseri'ye geçmiştir. Âmid seferi ile ilgilenmek istediği için devlet adamlarına ve askerlerine Kayseri'nin Meşhed Ovası'nda toplanmasını emretmiştir. Bu mecliste Eyyûbî Melikesi Gaziye Hatun'dan dünyaya gelen ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht tayin etmiştir. Hıristiyan kökenli eşi Huand Hatun'dan olan büyük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'e Erzincan melikliğini, Gaziye Hatun'dan olan en küçük oğlu Rükneddin'e ise Kuzey Suriye melikliğini uygun bulmuştur.[265] Sultan, devlet adamları ile yaptığı görüşmeden sonra Moğolların gönderdiği elçi heyeti ile görüşmüştür. Bu elçi Serverân adı ile nam salmış Emîr Şemseddin Ömer el-Kazvinî adlı bir tâcirdir. Bu tâcirin gelişiyle Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Moğol Hanı Ögedey'in (624-

[263] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 76; Çopur**, a.g.t**., s. 79.
[264] Abû'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 535; Dudu Kuşçu, "Eyyûbîler**", İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Abbâsîler Döneminde Kurulan Devletler**, VII, 291-292.
[265] Çopur, **a.g.t**., s. 82.

639/1227-1241) il olma[266] talebiyle karşılaşmıştır.[267] Moğollarla her zaman barış yolunu seçen ve bu şekilde topraklarına gelecek zararı en aza indirmeyi çalışan sultan bu teklifi de kabul etmiştir.[268] Bu şekilde hem Moğollardan Anadolu'ya gelecek bir saldırıyı önlemiş olan sultan hem de Eyyûbîleri Güneydoğu'dan atmak için destek bulabileceğini düşünmüş olmalıdır.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Moğol heyeti ile görüştükten sonra Eyyûbî meliklerinin isteği üzerine onlarla da görüşmüştür. Eyyûbîler arasında mevcut olan çekişmeler onları Sultan I. Alâeddin Keykubâd'tan yardım istemeye itmiştir. Zira Dımaşk hâkimi Melik Eşref, ağabeyi Melik Kâmil'e karşı cephe almış bunun için Halep ve Hıms hâkimleri ile ittifak kurmuştur. Sultan, zaten Suriye konusunda sorun yaşadığı Melik Kâmil'e karşı yapılan bu teklifi yerinde bulmuş ve kabul etmiştir.[269] Bu şekilde hem Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Melik Kâmil'i uzaklaştıracak hem de Kuzey Suriye'de daha etkin olacaktır. Elçilerle görüştükten sonra sultan ilk hedefi olan Diyarbakır'ın fethi için Meşhed'te toplanmış olan devlet adamlarına bir ziyafet vermiştir. Ancak hedefini gerçekleştirmeye ömrü vefâ etmemiş ve verdiği ziyafette kuş etinden zehirlenerek vefat etmiştir (30 Mayıs 1237).[270] Hedeflerini gerçekleştirmeye ramak kalmışken sultanın ani ölümü Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki dengelerin değişmesine sebep olmuştur. Değişen diğer bir denge unsuru ise Dımaşk hâkimi Melik Eşref ile Mısır Sultanı Melik Kâmil'in sultandan kısa bir süre sonra vefat etmeleridir.[271] Bu üç sultanın ölümünden sonra devrin iki büyük Müslüman devleti olan Selçuklular ve Eyyûbîler için kötü bir dönem başlayacaktır. Eyyûbîler de iç çekişmeler devam ederken Selçuklular 1243 Kösedağ Savaşı'nda Moğollardan alacakları en büyük darbe ile çöküş sürecine gireceklerdir.

---

[266] Buradaki il olma durumu Selçukluların Moğollara vergi verme ve tâbi olma halidir. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 6; Yinanç, **a.g.e**., s. 116; Tekin, **Ahlat Tarihi**, s. 96; Koca, "I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", s. 353.
[267] Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 103; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 198-199; Koca, "Kösedağ Bozgunu", s. 41.
[268] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 78; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 610.
[269] Çopur, **a.g.t**., s. 85.
[270] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 405.
[271] Dımaşk hâkimi Melik Eşref 4 Muharrem 635/27 Ağustos 1237; Mısır Sultanı Kâmil ise 22 Recep 635/10 Mart 1238 tarihinde vefat etmiştir. İbn Kesîr, **a.g.e**., XIII, 144.

12. Abbasî Hilâfeti ile İlişkileri

Hem halifeye ve hilafet makamına duyulan saygıdan hem de saltanatlarını meşrulaştırmak amacıyla Müslüman Türk devletlerindeki hükümdarlar genellikle halifelerle müsbet ilişkiler kurmaya çaba göstermişlerdir. Aynı tutumu Türkiye Selçuklu sultanları da sürdürmüş, İslâm dünyasının dinî lideri olarak gördükleri Abbâsî hilafetine karşı saygı ve hürmette kusur etmemişler bu sebeple iki taraf arasındaki ilişkiler gayet dostane bir şekilde ilerlemiştir.

Alâeddîn Keykubâd 1220 yılında Selçuklu tahtına oturunca Abbâsî hilafetinin başında olan Halife Nâsır-Lidinillâh (575-622/1180-1225) derhal sultanlık alâmeti olan kılıç ve yüzük gibi kıymetli hediyeleri Şeyhü'l-İslâm Şihabeddîn Ömer b. Muhammed el-Sühreverdî (ö. 632/1234)[272] ile Konya'ya göndermiştir (617/1220).[273]

Halifenin elçisi Ömer b. Muhammed el-Sühreverdî'nin Aksaray'a kadar geldiği haberi üzerine Konya-Aksaray yolu üzerindeki Zincirli Han[274] mevkiinde Konya'nın âlimleri, kadıları şeyhleri, imamları ve şehir eşrafı elçiyi karşılamış sultan da bizzat karşılamaya gitmiştir.[275]

Sühreverdî kendisine tahsis edilen yere gittikten sonra sultan ona hediyeler gönderdi. Konya'da kaldığı süre boyunca halk, ahîler ve devlet erkânı tarafından da ziyaret edilen Sühreverdî Konya'dan ayrılırken, Hıristiyan ve Ermeni tekfurlarının haraçlardan 100.000 dirhem gümüş ile bir kısmı Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın adını taşıyan 50.000 sultanî dinarı, Karatay ve Necmeddîn Tusî elleriyle "nafaka

---

[272] Tam künyesi Şahabüddin Ebu Hafs Ömer b. Abdillah Suhraverdî olan zat (d. 1145-ö. 1234), İran'ın Cibal eyaletinin Suhraverd kasabasında dünyaya gelmiştir. Alâeddin Keykubâd'a elçi olarak gönderildiğinde 75 yaşında olan Sühreverdi, büyük bir filozoftur. Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara 1974, s. 25.

[273] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 254; Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 89; Emine Uyumaz, **Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler**, İstanbul 2011, s. 52; Mustafa Demirci, "Abbâsî Bağdat'ı ile Selçuklu Konyası Arasında Gidip Gelen Elçiler: Abbâsî Halifeleri ile Anadolu Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", **İslam Tarihi ve Medeniyeti: Abbâsîler II**, VI, 497.

[274] Konya'nın 28 km kuzeydoğusunda aynı ad ile bu yer mevcuttur. Mustafa Demirci, **a.g.m**.,VI, 498.

[275] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 355; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 81; Mustafa Demirci, **a.g.m**., VI, 498.

resmi" olarak aldı. Sultan I. Alâeddîn Keykubâd, elçiye Celâleddîn Karatay ve Necmeddîn Tusî ile birlikte Malatya'ya kadar eşlik etmiştir.[276]

Kısa bir süre sonra Halife Nâsır-Lidinillâh, ünlü âlim Muhyiddîn İbnü'l-Cevzî'yi (ö. 653/1255), Moğollara karşı yardım istemek için elçi olarak Alâeddîn Keykubâd'a gönderdi. İbnü'l-Cevzî'nin gönderilme tarihi ile alâkalı İbn Bîbî, tarih vermeden sultanın tahta çıkışının akabinde Konya surlarını sağlamlaştırarark Kayseri'ye geçtiğini ve bu esnada elçilerin geldiğini kaydetmektedir.[277] Müneccimbaşı eserinde bu heyet için 619/1222-1223 yılını zikretmektedir[278] ancak Moğollar 1224 yılında Hârezmşah Muhammed'i takip ederek Cebel bölgesine geldikleri için bu heyetin Moğollara karşı yardım istemek için 1224-1225 yılında gelmesi de ihtimaller arasındadır.[279] Sultanın 1220 yılında tahta çıktığı ve 1222 yılında Antalya'yı feth etmek için yola çıkacağı bilinmektedir. Antalya'da kışı geçiren sultan baharda Konya'ya geçerek buradaki surların inşası ile ilgilenmiş daha sonra Kayseri'ye gitmiştir. Elçilerin bu esnada geldiği vesultanın daha sonra Sühreverdî ile Konya'ya geçtiği bilinmektedir. Bu durum göz önüne alındığında elçinin gelişi için 1221 yılı isabetli olacaktır.

Sühreverdî'yi Pervâne Celâleddin Kayser ve Tercüman Zâhireddin Mansûr onu karşılamıştır. Halifenin 2000 kişilik yardım birliği istediğini sultana ileten elçi, Moğolların küçük birliklerle yenilemeyeceğini bu yüzden bütün Müslüman ülkelerden hitabeti kuvvetli, akıllı kişileri Moğol hanına elçi olarak göndermeyi ve barış yapılmasını uygun gördüğünü bildirdi.[280] Zira bu barış sayesinde Müslüman ülkeleri biraz olsun rahat nefes alabilirdi. Sultan I. Alâeddin Keykubâd saltanatı boyunca olacağı gibi burada da Moğollar ile barış yolunu seçmiş ve halifenin istediği 2000 kişiye karşılık 5000 kişilik bir kuvvet göndermiştir.[281]

---

[276] İbn Bîbî, **a.g.e.**, II, 233-234.
[277] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 278; Keleş, **a.g.t**., s. 30.
[278] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 62-63; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 355.
[279] Demirci, **a.g.m**., VI,500.
[280] Demirci, **a.g.m**., VI, 500.
[281] Müneccimbaşı**, a.g.e**., II, 62; Yinanç, **a.g.e**., s. 53; Çopur, **a.g.t**., s. 92.

1225 yılında en-Nâsır-Lidinillah'ın ölmesiyle Zâhir Biemrillah (1225-1226) halife olmuş ancak kısa süre sonra ölmesiyle yerine Mustansır Billah (1226-1242) geçmiştir. Bu esnada Celâleddin Hârezmşah'ın Hindistan'dan dönerek devletini yeniden canlandırmış olması, Selçuklular ve Eyyûbîler arasında yaşanan Doğu Anadolu bölgesine hâkimiyet mücadeleleri ve 1230 yılında Yassı Çimen'de Celâleddin Hârezmşah'ın I. Alâeddin Keykubâd'a yenilmesi gibi olayların yaşandığı dönemde Halife Mustansır Billah Selçuklular, Eyyûbîler ve Hârezmşahlar arasında kalmıştır. Her ne kadar Müslüman devletleri Moğol tehlikesine karşı barıştırmaya çalışır gibi gözükse de Bağdat'ta siyasî etkinliği olmayan bir makam olarak kalmaktan öteye geçememiştir.[282] Dönemin en önemli kaynaklarından olan İbn Bîbî'de[283] Halife Mustansır'ın I. Alâeddin Keykubâd'a Sultan-ı A'zam (Büyük Sultan), Zillullah fi'l-A'lem (Alemde Allah'ın Gölgesi), Kasım-ı Muazaam (büyük bağışlarda bulunan) unvanlar verildiği kaydetmektedir.

Moğollar Anadolu'yu Ögedey (1229-1241) döneminde 1231 yılında istila etmiş ve 1235 yılında da büyük felaketlere sebep olmuşlardır. Bunun üzerine Abbâsî Halifesi Mustansır Billah, Müslüman devletleri, birliğe davet etmiş ancak bir sonuç alınamamıştır.[284] Türkiye Selçuklu sultanının bu dönemde hilafet makamına yardım etmemesi Moğollardan çekindiğine veya sulh yolunu tercih ettiğine bağlanabilir.

Halife Mustansır Billah, son çağrı olarak Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a, Moğollara karşı mücadele etmek için Sultan Kâmil ile barış yapılmasını önererek Kayseri'ye bir elçi göndermiştir. Bu esnada Kayseri'de olan sultan, Meşhed Ovası'nda verdiği ziyafette zehirlenmiş ya da öldürülmüştür. Halifenin gönderdiği elçinin ise sultanın vefatından sonra geldiği bilinmektedir.[285]

---

[282] Çopur, **a.g.t**., s. 93.
[283] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 442.
[284] Demirci, **a.g.m**., VI, 502.
[285] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. ; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 92; Çopur, **a.g.t**., s. 94.

İKİNCİ BÖLÜM
HÂREZMŞAHLAR DEVLETİ

A. Hârezm (Hârizm, Hârzem) Bölgesi

Hârezm, Farsça hâr (huvar) ve rezm (rizm) kelimelerinden oluşmaktadır. Hârezm bölgesi, Aral gölüne dökülen Ceyhun Irmağı'nın güneyinde yer almaktadır.[286] Çin ile ilişkisi dolayısıyla Hârezm bölgesi önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir ki bu durum, Moğolların burayı istila etmesinin başlıca sebepleri arasında yer almaktadır.[287]

Hârezmşah unvanı İslâm öncesi dönemden beri Hârezm'de hâkimiyet kuran vali, emir ve beyler tarafından kullanılmıştır. Hârezmşahlar Devleti'nden önce Hârezm'de üç hanedan hüküm sürmüştür. Dördüncüsü ise Hârezmşahlar Devleti'ne dönüşecek olan Anuştiginoğulları'dır.

1.1. Afrigoğulları (305-995): Pers İmparatorluğu döneminden başlayıp 995 yılına kadar devam etmiş olan hanedandır.[288]

2.2. Me'mûnoğulları (995-1107): yıllarında Hârezm bölgesinde hüküm sürmüş hanedandır.[289]

3.3. Altuntaşoğulları (1017-1041): Gazneli Sultan Mahmud'un Altuntaş el-Hacib'i Hârizmşah unvanıyla Hârezm'e vali tayin etmesiyle kurulmuş hanedandır. Altuntaşoğulları 1017-1041 yıllarında hüküm sürmüşlerdir.[290]

---

[286] İbrahim Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)**, Ankara 1984, s. 30; Wilhelm Barthold, **İlk Müslüman Türkler**, Ankara 1993, s. 34; Abdullah Gündoğdu, "Selçuklu Çağında Harezm", **I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu Selçuklu Siyasi Tarihi**, Ankara 2014, s. 25,33.

[287] Nesimi Yazıcı, **İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi**, Ankara 2008, s. 351; Abdülkerim Özaydın, "Hârezm", **DİA**, XVI, 217.

[288] Gündoğdu, **a.g.m**., s. 34.

[289] Gündoğdu, **a.g.m**., s. 34.

[290] Gündoğdu, **a.g.m**., s. 34.

4.4. Anuştiginoğulları (1097-1231): 1097 yılında kurulup zamanla büyük bir devlet halini alan Anuştiginoğulları ise Hârezm'de kurulan son hanedandır. [291]

Mâveraünnehir[292] üzerinden Hârezm'e ilk İslâm akınları Emevîler döneminde I. Yezid'in (680-683) hüküm sürdüğü dönemde başlamıştır. Selim b. Ziyad, 400.000 dirhem karşılığında Hârezm halkı ile anlaşmış; Kuteybe b. Müslim'in kumanda ettiği İslâm ordusu ise Hârezm'i 712 yılında fethederek bölge Afrigoğullarından Hârezmşah Eskecemûk'e bırakılmıştır.[293]

IV./X. yüzyılda ise Sâmânîler Hârezm'i ele geçirdiler. Fakat vali Ebü'l Abbas Me'mûn b. Muhammed güçlenerek 385/995 yılında Kâs'ı zapt ederek Afrigoğullarının son ismi Ebû Abdullah Muhammed'i öldürttünce Hârezm'de Me'mûnîler (995-1017) devri başladı. Me'mûnîlerin kısa süren saltanatına Gazneli Mahmud (998-1030) son verdi. Me'mûniler hanedanı mensuplarını esir alarak Horasan'a yollayan Sultan Mahmud, Hârezm'i Ebü'l Abbas II. Me'mû'nun yeğeni Ebü'l Hâris Muhammed b. Ali'den aldı ve yerine Altuntaş el- Hacib'i tayin etti (408/1017).[294] Altuntaş, 423/1032 yılındaki vefatına kadar Hârezm'de iyi bir yönetici olarak görev yaptı. Ardından yerine geçen oğlu Harun döneminde Gazneliler ile ilişkiler bozulmuş ve Gazneli Mesud'a isyan ederek Tuğrul ve Çağrı Bey ile anlaştı.[295]

Cend Emîri Şah Melik, Hârezm kuvvetlerini yenerek Altuntaşoğullarını Hârezm'den çıkarmış ve 1041 yılında başşehir Gürgenç'e[296] girerek Sultan Mesud adına hutbe okuttu. Altuntaş ailesinin temsilcisi İsmail, Selçuklulara sığındıysa da

---

[291] Clifford Edmund Bosworth, **Doğuştan Günümüze İslam Devletleri**, trc. Hande Canlı, İstanbul 2005, s. 134.
[292] Sind nehrinden Çin sınırındaki Karahoca (İli) denilen nehire kadar uzanan kısımdır. Şihabeddin b. Fazlullah, el-Ömerî, **a.g.e.,** s. 86.
[293] H. A. R. Gibb, **Orta Asya'da Arap Fütuhatı**, trc. M. Hakkı, İstanbul 1930, s. 25-48; D.M. Dunlop, **Yahudi Hazar Tarihi**, trc. Zahide Ay, İstanbul 2008; Akdes Nimet Kurat, "Kuteybe b. Müslim'in Hârizm ve Semerkand'ı Zaptı", **DTCF Dergisi**, Ankara 1948, VI, 385-430; Özaydın, "Hârezm", **DİA**, XVI, 217.
[294] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 351; Özaydın, **"Harzemşahlar Devleti"**, Türkler, IV, Ankara 2002, s. 883.
[295] Gündoğdu, **a.g.m**., s. 35.
[296] Gürgenç, Ürgenç veya Cürcaniye: Ceyhun (Amuderya) nehrinin deltası üzerine kurulmuştur. İbn Battûta, **İbn Battûta Seyahatnamesi,** I, trc. A. Sait Aykut, İstanbul 2004, s. 545; Araplar Cürcaniye, Moğollar ve Türkler ise Urgenç olarak bahsetmektedir. Barthold, **İlk Müslüman Türkler**, s. 455.

[297] Altuntaşoğulları bekledikleri alâkayı göremedi.[298] Bu sırada Selçuklular, Dandanakan Muharebesi Gaznelileri Horasan'dan tamamen çıkartmışlardı. Daha sonra Tuğrul ve Çağrı Bey, Şah Melik'i Hârezm'den göndererek buraya yeni bir vali tayin etti ve Hârezm'e 1043 yılından itibaren Selçuklu ailesi hâkim oldu. Çağrı Bey'den kaçan Şah Melik ise Gazne hükümdarının yanına giderken yolda vefat etti.[299] Sultan Berkyaruk (1092-1104) dönemine kadar Hârezm'e çok fazla müdahele olmamış ancak Sultan Berkyaruk, devrin Merv Emîri Kodan ve ona yârenlik eden Emîr Yaruktaş'ın müdahalesi ile karşılaştı. Berkyaruk, bu iki emîrin cezalandırılması için Horasan Valisi Habeşî b. Altuntak'ı görevlendirdi. Yapılan mücadelede Yaruktaş'ın kuvvetleri bozguna uğrayarak esir edildi. Bunu öğrenen Kodan, önce Buhara'ya kaçsa da daha sonra Horasan'a gelerek Sultan Sencer'e[300] itaatını arz etti. Hârezmşah unvanıyla Hârezm valiliğine getirilen Taştdâr Anuş Tegin'in oğlu Kutbüddin Muhammed 490-629/1097-1231 yıllarında hüküm sürecek olan Hârezmşahlar hanedanının temellerini atmış oldu.[301]

B. Sultan Alâeddin Muhammed'e Kadar Hârezmşahlar Devleti

Hârezmşahların kökeni ile iligili olarak İbrahim Kafesoğlu ise Reşîddüddin'in Garce kelimesini Güzce okuduğunu ve buna istinaden Anuş Tigin'i Oğuz saydığını ifade eder.[302] Cüveynî'ye göre Hârezmşahlar Türk'tür[303] ve Garce'nin, Garcistan ile alâkalı olduğunu, kelimenin Gürce olması ve Hârezmşahların Kanklı-Kıpçak[304] boyuna mensup olmasını da mümkün olarak değerlendirmiştir. Kanglıların Hârezm

[297] Özaydın, "Hârizm", **DİA**, XVI, 218.
[298] Aydın Taneri, **Harezmşahlar,** Ankara 1993, s. 5.
[299] Taneri, **Harezmşahla**r, s. 6.
[300] Sultan Sencer (1119-1157) dönemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Ankara 2017; Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular Devleti", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Selçuklular**, X; Özaydın, "Sencer", **DİA**, XXXVI, 507-511.
[301] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 9; Gündoğdu, **a.g.m**., s. 36; Özaydın, "Hârizm", **DİA**, XVI, 218.
[302] Kafesoğlu, **Harezmşahlar Tarihi**, s. 39.
[303] Cüveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, II, s. 5; Kazvini , **a.g.e**., s. 384.
[304] Kanglı-Kıpçak boyları hakkında malumat almak için bkz. Osman Yorulmaz, "Harzemşah Kanglıları/Kanklıları Etkileri, Rolleri ve Akıbetleri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul 2006, 162, s. 159; Asuman Dilek, **XI-XIII. Yüzyıllarda Harezm Bölgesinde Türk Boylarından Kanglılar**, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994; ayrıca bu boyun Hârezmşah Devleti ile olan ilişkileri için bkz. Abdülkadir Erdoğan, **Harezmşahlar İmparatorluğu'nda Askerî Teşkilat**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, BasılmamışYüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

topraklarına girişi, Terken Hatun'un Hârezmşah Tekiş ile evlendiği döneme tekabül etmektedir.[305] Hârezmşahların kurucusu Anuş Tigin'in Türk olup olmadığına dair araştırmalar incelendiğinde Anuş Tigin'in Mâveraünnehir'de bulunan Karahanlıların Yağma, Karluk veya Çiğil boyundan olabileceği gibi Halaç[306] olabileceği de düşünülmektedir. Halaçların, X. yüzyıldan itibaren Garcistan'da bulundukları ve Gaznelilerin ordusunda yer alarak Gur sultanlarına hizmette bulundukları bilinmektedir. Büyük Selçuklu Devleti Emîri Bilge Bey (Bilge Tigin) Garcistan'dan Anuş Tigin'i köle olarak satın almış ve saraya getirmiştir.[307] Burada zekâsı ile kendini gösteren Anuş Tigin, taştdârlık görevinde bulunmuş hatta Hârezm Şıhnesi görevinde bulnmuştur. Daha sonra Sencer, Horasan valisi Habeşî b. Altuntaş'ın öldürülmesiyle buraya tamamen hâkim olmuştur. [308]

1. Kutbüddin Muhammed (1097-1127)

Anuş Tigin'in vefatından sonra Kutbüddin Muhammed 491/1097 yılında Hârezm'de başa geçmiş[309] ve 1097-1128 yıllarında Hârezm'i yönetmiştir. Kutbüddin Muhammed, Sultan Sencer'e karşı her zaman sadık kalmış dolayısıyla Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na tâbi olmuştur.[310] Kutbüddin Muhammed, Sultan Sencer'in ziyaretine bir yıl kendi gider diğer yıl oğlu Atsız'ı gönderirdi.[311] Muhammed, 1118 yılında Gıyâsüddin Mahmud ile Sultan Sencer'ın Save yakınında yaptığı savaşta Sicistan[312] Meliki Ebu'l-Fazl ile Horasan ordusunda yer almışlardır.[313] Kutbüddin Muhammed, geniş bir imparatorluk için önemli adımlar

[305] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 15.
[306] Amuderya'nın güneyinde yaşayan Türklere verilen isimdir. Araplar buradaki Türklere Halaç derken Türkler Kalaç demektedir. V. V. Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Dersleri**, yayına haz. Hüseyin Dağ, Ankara 2004, s. 91.
[307] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 231; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 11; Wilhelm Barthold, **İlk Müslüman Türkler**, s. 303.
[308] Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, s. 384; Yazıcı, **a.g.e.**, s. 352.
[309] Vassâf, **a.g.e**., s. 333; Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, s. 43.
[310] Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, II, Ankara 2010; Haşim Şahin, **Orta Zamanın Türkleri**, İstanbul 2011, s. 133; Özaydın, **a.g.m.**, s. 884.
[311] Vassâf, **a.g.e.**, s. 333.
[312] Horasan, Hind ve Gur yönünde olan sınırdır. İstahri, **Ülkelerin Yolları**, trc. Murat Ağarı, İstanbul 2015, s. 211.
[313] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 16-17.

atmış akıllı ve yetenekli bir idareci olması sebebiyle ülkesini zenginleştirmiştir.[314] Hârezmşah Muhammed 520/1126-1127 yılında vefat etmiştir.[315]

2. Atsız (1128-1156)

Kutbüddin Muhammed'in 1127 yılında vefatının ardından yerine büyük oğlu Kızılarslan Atsız, Sultan Sencer'in övgülerine mazhar olarak Hârezmşah ilan edilmiştir (522/1128)[316]. 1099[317] yılında dünyaya gelen Atsız, şiir yazacak kadar edebî birikime sahipti.[318] İyi bir eğitimin yanı sıra Hârezm sınırında Müslüman olmayan Oğuzlarla (Türkler) ile savaşmış ve gazi unvanını almıştır.[319]

18 yıl Selçuklu Devleti'ne bağlı yaşamış olan Gaznelilerin Sultanı Behramşah'ın başıboş davranışları Sultan Sencer'i harekete geçirmiştir. Sencer, 1135 yılında Atsız ile Gazne'ye girmiştir. Behramşah'ın sultandan af dilemesi üzerine sultan onu affetmiş ve ülkesini ona geri verdikten sonra Merv'e dönmüştür.[320] Tahta cülûsundan itibaren Sultan Sencer'e itaat yolunu seçen Atsız, Gazne seferinden sonra bu tutumunu değiştirmiş ve Hârezm'e dönerek kendi kuvvetini ortaya koymaya çalışmıştır. Nitekim Cend ve Mangışlak harekâtı da bunu doğrular niteliktedir. Atsız'ın bu hareketi Sencer'i kızdırmış, sultanın ikazlarını dikkate almayan Atsız hükümdarlığını ilan etmiştir.[321]

---

[314] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 353; Eyüp Baş, "Hârizmşahlar (1097-1231)", **İslam Tarihi**, ed. Eyüp Baş, Ankara 2012, s. 678.
[315] Vassâf, **a.g.e.**, s. 333; Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, s. 385; İbnü'l-Verdî'nin eserinde Muhammed'in ölümü ile alakalı farklı olarak 24 Zilhicce 511/18 Nisan 1118 yılını vermektedir. İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 71.
[316] Reşîdüddin Fazlullah, **Câmiu't-Tevârih,** s. 168; Cüveynî, **Tarihi Cihangüşa**, s. 256; Faruk Sümer, "Atsız b. Muhammed", **DİA**, IV, 91.
[317] Atsız'ın doğum yılı ile alakalı fikir ayrılıkları mevcuttur. İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XI, 1097 yılını işaret ederken, 179; Aydın Taneri ve Nesimi Yazıcı 1099 yılını işaret etmektedir.
[318] Atsız'ın kaleme aldığı şiirler ile alâkalı ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Hârezmşâh Hükümdarlarına Ait Farsça Şiirler", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2015, II/2, 27-35.
[319] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 353.
[320] Fırat Umanç, **Atsız Dönemi Harezmşahlar Tarihi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2017, s. 17-18.
[321] Kazvini, **a.g.e**., s. 385; Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, s. 46.

533/1138 yılında Atsız ve Sencer'in kuvvetleri Hezaresb'te karşılaşmış ve Atsız'ın ordusu mağlup edilerek oğlu Atlıg öldürüldü.[322] Sencer, Hârezm'in idaresini kardeşi Muhammed Tapar'ın oğlu Melik Gıyâseddin Süleymanşah'a vermiştir. 1139 yılında Sultan Sencer'in Horasan'a dönmüş olduğunu öğrenen Atsız tekrar Hârezm'e gelmiş, buranın hâkimi Süleymanşah'ın eğlenceye düşkün olması, yönetim gücüne sahip olamaması ve halkın memnuniyetsizliği sebebiyle buraya kolaylıkla hâkim olmuştur. Mukavemet gösteremeyen Süleymanşah da Hârezm'i terketmek durumunda kalmıştır. Durumu lehine çeviren Atsız Buhara'ya sefer düzenleyerek (1140) Buranın Valisi Emîr Zengî b. Ali'yi öldürtmüştür. Seferinden müsbet bir sonuç ile dönen Atsız önce Sencer'a itaat gösterse de çok geçmeden Sencer'in 536/1141 yılında Karahitaylara karşı Katvan'da (Katavan) mağlup olmasını fırsat bilerek Horasan üzerine yürümüştür.[323]

Atsız, Serahs'ı işgal ettikten sonra Merv'e girmiş (536/1141)[324] daha sonra Hârezm'e dönmüştür. Merv ve Nişabur'da kendi adına hutbe okutan Atsız[325] halkın isyan etmesi üzerine hutbeyi tekrar Sultan Sencer adına okutmuştur (1142). Atsız'ın Horasan'ı işgali sırasında Karahitay ordusu Hârezm'e girmiş ve katliam yapmıştır. Karahitayların zamanla daha da tehlike arz edeceğini öngören Atsız, onlara 30.000 dinar altın vererek tâbiyetini bildirmiştir.[326] Atsız bu şekilde Karahitayların Horasan'daki amaçlarını takip etmeyi amaçlamıştır.

Sultan Sencer, Atsız'a karşı harekete geçerek askerleri ile beraber Gürgenç'e gelmiştir (538/1143). Hârezmşah kuvvetleri savunma yolunu seçselerde Atsız yenilgiye uğrayacağını anlayınca Sultan Sencer'den af dilemiştir. Zâhid-i Ahupuş adında bir derviş Sencer ile Atsız arasında kan dökülmemesi gerektiğini tavsiye

---

322 Cüveynî, **a.g.e.**, II, 6; İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 88; el-Ömerî, **a.g.e**., s. 268; Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, s. 48.

323 Taneri, **Harezmşahlar**, s. 19; Yazıcı, **a.g.e.**, s. 354; Şahin, **a.g.e**., s. 134; Özaydın, "Sencer", **DİA**, XXXVI, 507-511; ayrıca Katvan (Katavan) Savaşı hakkında bilgi almak için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, **Sultan Sencer ve Kara-Hitaylar: Katavan Savaşı**, Marmara Üniveristesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

324 İmâdüddin el-İsfahânî, **Zübdetü'n Nusra (Irak ve Horasan Selçukluları)**, trc. Kıvameddin Burslan, İstanbul 1943, s. 251; Râvendî, **Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr**, trc. Ahmed Ateş, Ankara 1957, s. 170.

325 İbnü'l-Verdî**, a.g.e**., s. 88.

326 Umanç, **a.g.t.**, s. 33.

etmiş bunu kabul eden Sencer, Atsız'ın kendisine karşı sadakatini ispat etmesini istemiştir. Atsız da buna boyun eğmek zorunda kalmıştır.[327] Sulh ile sonuçlanan muharebe sonrasında Sultan Sencer Merv'e dönmüş, Atsız da sultana tâbi olmak şartıyla ülkesi Hârezm'de kalmıştır. Ancak Hârezmşah Atsız yine emellerinden vazgeçmemiş ve bu kez de 542/1145 yılında Cend'i kuşatmıştır. Bunu öğrenen Sencer şair Edib Sabîr'i Hârezm'e gönderdi ve Atsız'ın Sencer'i öldürtmek istediğini yine bu şâir vasıtasıyla öğrendi. Sencer bu sayede canını kurtarsa da şair, Atsız tarafından öldürülmüştür.[328] Elçisi Edib Sabîr'in öldürülmesine hiddetlenen Sultan Sencer Hârezm'e sefere çıkmıştır (542/1147).[329] Sencer iki ay süren mücadeleden sonra Hezâresb kalesini ele geçirdi (1147). Bu seferden sonra korkan Atsız, Sultan Sencer'e karşı herhangi bir isyan girişiminde bulunmamıştır.[330]

1152 yılında putperest Kıpçakların yaşadığı sığınak şehri ele geçirilmeye uğraşılmış ve Cend şehri alınarak buranın valiliğine İl-Arslan getirilmiştir.[331] Bu esnada Horasan'da Oğuz isyanı baş göstermiş ve Sencer üç yıl (1153-1156) esir edilmiştir.[332] Bu durum Atsız'a Horasan işlerine karışma fırsatı vermiştir. Atsız, Oğuzların Selçuklulara verdiği tahribat esnasında Amul/Amuye (Çarçuy) kalesini ele geçirmeye çalışmış ama muvaffak olamamıştır. Bir yandan da kardeşi İnal (Yınal) Tigin'in yönetttiği bir orduyu Beyhak'a (Sebzvar) Kıpçakların üzerine göndermiştir.[333] Atsız, Sencer'in kız kardeşinin oğlu olan Karahanlılardan Mahmud'un Oğuzlarla mücadele etmesi için yardım istemesinin üzerine, oğlu İl-Arslan'ı yanına almış ve Selçuklu emîrleri ile Horasan'a (Şehristan) gitmiştir. Burada ittifak arayışına giren Atsız, Sencer'in serbest bırakıldığını öğrenmiş ve onun emrine

---

[327] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 20; Yazıcı, **a.g.e.**, s. 354.
[328] Cüveynî, **a.g.e**., II, 9; Kafesoğlu, **a.g.e**., s. 58.
[329] Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, s. 386.
[330] Reşîdü'd-dîn Fazlullah, **a.g.e**., s. 176; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 20; Umanç, **a.g.t**., s. 52; Erdoğan, **a.g.t**., s. 7.
[331] Kafesoğlu, **Hrezmşahlar Devleti Tarihi**., 61.; Taneri, **Harezmşahlar**., s. 21.
[332] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 279; İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 92. Sultan Sencer'in Oğuzlar'a esir düşmesi ile alakalı bkz. Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 17; Mîrhând, **Ravzatu's-Safâ,** s. 189; esaretten kurtulması ile alakalı bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, XI, s. 179-180; ayrıca bkz. Ergin Ayan, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı**, İstanbul 2007, s. 27; Wilhelm Barthold, **İlk Müslüman Türkler**, İstanbul 2008, s. 32.
[333] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 21.

âmede olduğunu bildiren bir mektup göndermiştir.[334] Atlığ, İl-Arslan, Süleymanşah, Hıtay Han isimlerinde oğulları bulunduğunu bilinen Atsız, iyi yetişmiş, görgü sahibi bir Hârezmşah sultanıdır.

Asi Oğuz beylerine de Sencer'in affına sığınmalarını bildiren bir mektup yazdıysa da bir netice alamadan 59 yaşında Habûşan şehrinde felç geçirmiştir ve vefat etmiştir (9 Cemaziyelahir 551/30 Temmuz 1156).[335]

3. İl Arslan (1156-1172)

İl Arslan, babası Atsız'ın ölümüyle Hârezmşah tahtına geçmiştir (1156). İlk iş olarak Hârezm'de bulunan amcaları İnal Tigin ile Yusuf'u ve kardeşleri Hıtay Han ile Süleymanşah'ı öldürtmüş böylece kendine rakip bırakmamıştır.[336]

26 Rebiyülevvel 552/8 Mayıs 1157 tarihinde Sencer'in ölümüyle[337] Horasan ve Doğu İran'da Selçuklu hâkimiyeti sarsılmış ve bu da İl-Arslan'ı daha da güçlü hale getirmiştir.[338] Bununla birlikte artık Hârezmşahlar Selçukluların metbûsu değil dostu haline gelmiştir.[339] Bu sayede İl Arslan babasının emellerini gerçekleştirmiştir.[340]

İl Arslan ömrü boyunca Horasan'da Oğuzlar ve Selçuklularla, Mâveraünnehir'de ise Karahitaylılar ile mücadele etmiş ancak hiçbirinde başarılı olamamıştır. Karahitaylılar verginin zamanında ödenmemesi sebebiyle Hârezm'e

---

[334] Kazvini, **a.g.e**., s. 387; Mektuplar ile alakalı detaylı bilgi için bkz. Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklular**, s. 251; 455.
[335] İbnü'l-Esîr, **a.g.e.,** XI, 179; Vassâf, **Târih-i Vassâf**, s. 334; el-Ömerî, **a.g.e**, s. 281; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 21; V.V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 354; Barthold, **İlk Müslüman Türkler**, s. 314.
[336] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 22.
[337] Cüveynî, **a.g.e**., II, 14.
[338] Şahin, **a.g.e**., s. 134.
[339] İl Arslan'ın Selçuklu hanedânı ile dost olma durumunu Irak Selçuklu Devleti'nin iç durumunun karışık olması ve Sultan Arslanşah'ın (1161-1176) iktidarı Atabey İldeniz'e bırakmasındandır. Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, s. 79.
[340] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 23; Yazıcı, **a.g.e**., s. 355.

karşı bir saldırı düzenlenmiş (1171-1172). İl Arslan bu hadiseden sonra hastalanarak vefat etmiştir (1172).[341]

İl Arslan'ın ölüm tarihi ile alâkalı kaynaklarda muhtelif tarihler zikredilmektedir. el-Hüseynî,[342] 9 Recep 567/7 Mart 1172, İbnü'l-Esîr,[343] 568/1172, Ata Melik Cüveynî,[344] eserinin orijinalinde 19 Recep olarak kaydetmiş ancak tercümesinde 18 Recep 556/8 Ağustos 1170, Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî[345] Recep ayının ortası 571/29 Ocak 1176, Tarihçi Vassâf[346], 19 Recep 581/16 Ekim 1185, Hamdullah Müstevfî Kazvînî[347] ise 9 Recep 558/13 Haziran 1163 yılını uygun bulmuştur.

4. Sultanşah Mahmud (567-589/1172-1193)

Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Sultanşah veya Sultanşah Mahmud babası İl Arslan'ın ölümüyle Hârezmşah tahtına geçmek için henüz küçük yaşta idi bu yüzden annesi Melike Terken'in[348] devletin yönetiminde söz sahibi olduğu bilinmektedir.[349]

Türk devletlerinde hükümdardan sonra genellikle büyük oğlu veliaht olarak gösterilse de bu durum bir kural halini almamıştır. Önemli olan husus devleti yönetebilme kudretidir.[350] Buna göre İl Arslan'ın ölümünden sonra büyük olarak Alaeddin Tekiş'in tahta geçmesi öngörülmektedir. Ancak küçük yaşta olmasına rağmen Sultanşah Mahmud tahta geçirilmiştir. Burada Sultanşah'ın annesi Melike

---

[341] İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 98; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 24; Yazıcı, **a.g.e.**, s. 355; Erdoğan, **a.g.t**., s. 11.
[342] El-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, trc. Necati Lügal, Ankara 1999, s. 117.
[343] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XI, 303.
[344] Cüveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, II, s. 17, trc. s. 264.
[345] Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, **a.g.e**., s. 260.
[346] Vassâf, **Târîh-i Vassaf**, s. 334; Özgüdenli, "Vassâf", **DİA**, XXXXII, 558-559.
[347] Hamdullah Müstevfî Kazvînî, **Tarîh-î Güzide**, s. 388.
[348] Terken isim değil unvan olarak kullanılır. Ayrıntılı bilgi ve okunuşu için Osman Turan, **Makaleler**, haz. Altan Çetin-Bilal Koç, Ankara 2010, s. 93.
[349] Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihangüşa,** II, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1988, s. 15.
[350] Hârezmşahlar Devletindeki veraset sistemi ile alakalı bkz. Meryem Gürbüz, **Hârizmşahlar Devlet Teşkilatı, Ekonomi, Kültür,** İstanbul, 2014.

Terken'in söz hakkı olduğu ve eşi İl Arslan'ın kararını etkilediği düşünülmektedir.[351] Sultanşah Mahmud, Gürgenç'te tahta geçerken Alaeddin Tekiş ise Cend'de bulunmaktaydı.[352]

Sultanşah Mahmud, abisinin itaat etmesini beklerken Alâeddin Tekiş de taht mücadelesinden vazgeçecek gibi durmuyordu. İki kardeşin arasında sürekli elçiler gidip geliyordu. Ancak elçiler çare bulmaya yeterli gelmemiş ve 21 yıl sürecek olan taht mücadelesi başlamıştır.[353] Bu mücadele için Sultanşah ordusunu hazırlarken Alaeddin Tekiş Karahitaylardan yardım istedi. Bu ittifak sonucunda Karahitaylar her sene vergi alacakları[354] ve Alaeddin Tekiş de Hârezm'e hâkim olacaktı. Karahitay ordusu ile ağabeyi Alâeddin Tekiş'in kendisine yani Hârezm'e geldiklerini öğrenen Sultanşah annesi Melike Terken Hatun ile beraber Hârezm'i terk ederek Irak Selçuklularının (Nişabur) vekili olarak görev yapan Müeyyed Ayaba'nın[355] yanına gelmişti. Emellerinden hiçbir zaman vazgeçmeyen Sultanşah Mahmud sürekli ittifaklar aradı. Müeyyed Ayaba'nın öldürülüşünden sonra yerine geçen Toganşah'tan medet uman Sultanşah istediğini bulamayınca Gurluların[356] Sultanı Gıyâseddin'den yardım beklese de burada da umduğunu bulamamıştır. Daha sonrasında Karahitaylardan yardım istese de Hârezmşah olamamıştır.[357] Sultanşah Mahmud daha sonra önce Horasan'ı akabinde Hârezm'i kuşatmak istediyse de bunda muvaffak olamamıştır.[358] Ömrünü ağabeyi Alaeddin Tekiş ile mücadele ederek

[351] Alaeddin Tekiş ve Sultanşah Mahmud, İl Arslan'ın oğullarıdır fakat ikisinin annesi farklı kadınlardır. Bunu kaynaklarımızdaki Melike Hatun için ifade edilen "kendi oğlunu tahta oturttuğu" cümlesinden çıkarmaktayız. İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XI, s. 303; Cüveynî, **a.g.e**., II, 15. dolayısıyla Melike Terken Hatun oğlu Sultanşah Mahmud'u taht için desteklemiştir ve üvey oğlu Tekiş'i saf dışı bırakmaya çalışmıştır.
[352] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XI, 303; Vassâf, **a.g.e.**, IV, s. 334.
[353] Gülseren Ceceli, **Hârizmşah Hükümdarı Sultanşah Mahmud**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 18.
[354] Bu ittifakta bahsedilen verginin zaten verildiği bilinmektedir. Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, s. 84.
[355] Sultan Sencer'in Memlûküdür. Ergin Ayan, **a.g.e**., s. 60. Ölümü hakkında bilgi edinmek için **aynı eser** s. 140.
[356] Gurlu devleti hakkında malumat için bkz. Muhammed Abdul Ghafur, **The Gorids: History, Culture and Administration (543-612/1148-1215-16)**, Hamburg University, Basılmamış Doktora Tezi, Hamburg 1960.
[357] Ceceli, **a.g.t.**, s. 37-44.
[358] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 25.

geçiren Sultanşah Mahmud Ramazan 589/Ağustos 1193 yılında vefat etmiştir.[359] Ölüm haberi Alâeddin Tekiş'e ulaştırılmış Tekiş, her ne kadar bu duruma sevinse de Merv'e gelmiş kardeşinin yasını tutmuş ve defnedilmesi için Hârezm'e göndermiştir.[360]

5. Alâeddin Tekiş (1172-1200)

Kardeşi Sultanşah'ın Hârezm'den kaçışıyla isteğine kavuşan Tekiş,[361] 22 Rebiyülahir 568/12 Aralık 1172 tarihinde Hârezmşah tahtına geçti.[362] Sultanşah ve Tekiş Hârezm halkının kendilerini desteklediklerini bildirerek Melik Müeyyed Ayaba ile müttefik olmayı talep etti. Bunu kabul eden Ayaba, Subarlı'ya geldiğinde Tekiş tarafından ordusu ağır bir darbe aldı ve kendisi de öldürüldü (1174). Sultanşah ve annesi Dihistan'a kaçarken annesi Melike Terken Hatun da öldürüldü. Sultanşah ise Nişabur'a giderek Müeyyed'in oğlu Toganşah'ın yardımını istedi ancak olumlu cevap alamayınca Gur Sultanı Gıyâseddin de çare aradı.[363]

Kardeşine karşı Karahitaylardan destek istemiş olan Tekiş daha sonra onlara tâbi duruma düşmüştür. Kendisinden vergi almaya gelen Karahitaylıların elçisini öldürten Tekiş gücünü ispatlamış ancak Karahitaylıları karşısına almıştır. Durumdan istifade eden kardeşi Sultanşah Karahitaylılar ile işbirliği yapmıştır. Sultanşah'a yardım için kuvvet göndermiş olan Karahitaylılar, Tekiş ile mücadeleye girmeyi göze almamışlardır. Sultanşah önce Oğuz reisi olan Mâlik Dinar'ı daha sonra da Toganşah'ı mağlup etmiş (1182) ancak daha sonra Gurlular ile anlaşmazlıklara düşmüştür.[364] Sultanşah, kâh kardeşi ile iyi ilişkiler kurmuş kâh mücadele etmekten geri durmamıştır. En ufak fırsatı bile kaçırmayan Sultanşah, Tekiş'in Irak seferinde

---

[359] İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 98; Sultanşah Mahmud'un ölümü ile alakalı Serahs kalesi komutanının kedisine ihanet ederek kaleyi Alaeddin Tekiş'in alması ve buna olan üzüntüsü öne sürülmektedir. Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, s. 122; Cüzcanî'ye göre ise bir hastalık sebebiyle ölmüştür. Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, **Tabakât-ı Nasırî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar**, İstanbul 2016, trc. Mustafa Uyar, s. 304.
[360] Cüveyni**, a.g.e,** II, s. 25.
[361] Tekiş ismi bazı kaynaklarda karşımıza Tökiş olarakta çıkmaktadır. Bkz. el-Hüseyni, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**.
[362] Kazvini, **a.g.e**., s. 389.
[363] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 26.
[364] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 27.

olduğu esnada Hârezm'e yürümüş ancak kendisinin olan Serahs kalesinin kumandanının kardeşine teslim edildiğini öğrendikten sonra kendisi Merv'de ölmüştür (1193).

Tekiş'in büyük oğlu Nişabur valiliğinden Merv valiliğine geçmiş ve diğer oğlu Kutbüddin Alaaddin Muhammed ise Nişabur valiliğine getirilmiştir. Doğu İran'da iyice gücünü hissettiren Tekiş yavaş yavaş batı İran'da da aynı kudrete kavuşmak için mücadele ediyordu. Abbasî Halifesi Nâsır ile Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul arasındaki husumetten faydalanan Tekiş, Rey civarında Selçuklu ordusu ile savaşa girmiş ve nihayetinde Tuğrul katledilmiştir (1194).[365] Böylece Tekiş, Irak Selçukluları Devleti'ni fiilen sona erdirmiştir (4 Recep 590/25 Haziran 1191).[366] Bu olaydan sonra kendini müstakil hükümdar ilan eden Tekiş sultan unvanını kullanmış ve bu unvanla adına sikke bastırmıştır.[367] İran'daki yerli pek çok hanedanı ve Gurluları kendine tâbi hale getirmiş olan Tekiş'in emellerine ulaştığı görülmektedir.

Irak'ın kendisine bırakılacağını ümit eden Halife Nasır Lidinillah bunun olmayacağını anlayınca Hârezmşah Tekiş'e karşı saldırıya geçse de mağlup olmaktan kurtulamadı.[368] Tekiş, İsfahan'ı Kutluca İnanç'a ve Rey'i oğlu Yunus Han'a verdi. Emîr Mayacık'ı de oğluna atabey olarak atadı. Yunus Han'ın hastalık geçirmesi sebebiyle istirahate ayrılmasıyla ona ait olan yerler Emîr Mayacık'a devretti. Kutluğ İnanç, Bağdat ordusuna Irak'ı işgalinde yardım ettiği gerekçesi ile katledilmiştir. Vaziyeti anlamak için Irak'a gelen Tekiş, Bağdat ordusunu bozguna uğratmıştır (1196).[369] Bu sırada büyük oğlu Melikşah vefat etmiş ardından Tekiş, Nişabur'da meydana gelebilecek olayları da engelleyerek Hârezm'e dönmüştür. Horasan'da Mayacık'ın isyan gösterilerine karşı 1198 yılında buraya gelmiş ve Emîr Mayacık'ı öldürtmüştür. Bu katle en çok Mayacık'ın zulmüne maruz kalmış olan Horasan halkı memnun olmuştur. Irak, Horasan ve Türkistan'da hâkimiyetini sağlayan Tekiş

[365] Cüveyni, **a.g.e.**, II, 26.
[366] Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti**, s. 101; Irak Selçukluları hakkında detaylı bilgi için Hüseyin Kayhan, **Irak Selçukluları,** Ankara 2001; Murat Öztürk, **Irak Selçuklu Devleti Atabegleri**, İstanbul 2019.
[367] Taneri, **Harezmşahlar.**, s. 28.
[368] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 356.
[369] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 29; Erdoğan, **a.g.t**., s. 14.

İsmailîlere ait olan bazı kaleleri alarak Hârezm'e dönmüş ve orada ölmüştür (19 Ramazan 596/4 Temmuz 1200).[370]

Sultan Alâeddin Tekiş önce kardeşi Sultanşah ile daha sonra Selçuklularla ve Karahitaylarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Zekâsı, adaleti ve cesareti ile saltanatını sürdüren sultan, izlediği denge politikası ile de devletini geliştirmiştir.

C. Alâeddin Muhammed'in Moğollarla Mücadelesi (1200-1220)

Hârezmşah Alâeddin Tekiş'in oğlu olan Kutbüddîn Alâeddin Muhammed, abisi Melikşah'ın 1197 yılında ölmesiyle veliaht oldu. İsmâilîlerin hâkimiyetindeki Turşiz'i (Terşiz) almak ile meşgul iken babasının ölüm haberini alır almaz 100.000 dinar karşılığında barış yaparak derhal Hârezm'e döndü. Daha sonra devlet adamları tarafından Alâeddin unvanını alarak Hârezmşah ilân edildi (596 /1200).[371]

Gurlular, Horasan'ı Hârezmşahların elinden almak istiyorlardı bu yüzden Alâeddin önce davranarak Nişabur'a gitti ve burayı teslim aldı. Gurlulları da memleketlerine dönmeleri için serbest bıraktı. Daha sonra Merv ve Serahs'ı teslim aldı (1204).[372] Herat'ı almak isteyen Alâeddin, Gurlu Sultanı Muizzüddin (Şehâbeddin) ile karşı karşıya gelmiş ancak kardeşi Gıyâseddin'in öldüğünü öğrenen Şehaâeddin mücadelesini yarım bıraktı. Daha sonra büyük bir kuvvet toplayan Şehâbeddin'in Hârezm'e gittiğini haber alan Alâeddin de Hârezm'e doğru yola çıktı ve Karahitaylardan yardım istedi. Gurlular Hârezm ordusunu mağlubiyete uğrattıysa da sonrasında Karahitayların yardıma gelmesi ile Gurlular derhal geri çekildiler.[373] Hem Hârezmşahların hem de Karahitayların saldırıları ile perişan olan Gurlular güçlükle Gazne'ye dönebildiler. Gurlular ile mücadelesinde Karahitaylardan yardım almış olan Alâeddin onların güçlenmesinden rahatsız olmuş ve Gurlu Sultanı Şehâbeddin'e birlikte hareket etmeyi teklif etmiştir. Bu teklifi kabul eden Şehâbeddin

---

[370] Vassâf, **a.g.e.**, s. 335; Kazvini, **Tarih-i Güzide**, s. 391; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 30; Erdoğan, **a.g.t**., s. 14.
[371] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 332; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 30; Özaydın, "Muhammed b. Tekiş", **DİA**, XXX, 582.
[372] Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, s. 190; Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti**, s. 150.
[373] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 336.

ilk olarak Hindistan'a sefere çıktı. Orada elde edeceği mühimmatla Karahitaylara saldırmayı plânlıyordu fakat bu plânını gerçekleştiremeden bir Hintli ya da Batınî tarafından öldürüldü (1206).[374] Ölümünden sonra Gurlular parçalanmaya mecbur kaldı çünkü Hârezmşahlar ve Karahitaylar gibi iki güç ile baş edecek kuvvetleri yoktu. Yine bu yıl Terken Hatun'un akrabası Nişabur Valisi Gezlih (Kezlik) Han'ın isyanı bastırılmış, Tekiş'in türbesine sığınan Kezlik orada öldürülmüştür.[375]

Gurluların yıkılmasını fırsat bilen Alâeddin derhal Belh'e yürüdü ve kaleyi teslim aldı. Akabinde Herat'a gelen Alâeddin, hutbe ve sikkede kendi adının da yazılması talebi ile Sultan Mahmud b. Gıyâseddin'i Firuzkuh hükümdarı olarak tanıdı. Herat'ı ise Hüseyn Harmil'e bırakan Alâeddin Hârezm'e döndü (1207).[376]

Sultan Alâeddin'in Karahitaylara esir düştüğüne dair bir haber yayılınca Hüseyin Harmil hutbeyi Gurlu Sultanı adına okutmaya başlamıştır. Hüseyin, Sultan Hârezm'e dönünce pişmanlığını dile getirmiş ancak öldürülmekten kurtulamamıştır (1208).[377]

Alâeddin'in artık tek gayesi Karahitayları ortadan kaldırmaktı bunun için Mâveraünnehir'e sefere çıktı. Bu sefer sonucunda Karahitaylar mağlup edildi[378] ve Buhara ele geçirildi (1210). Önce Bâvendîlere son veren sultana daha sonra Karahitaylar ile işbirliği içinde olan aynı zamanda sultanın damadı olan Karahanlılardan Sultan Osman, Semerkant kalesinden çıkarak teslim olmuş ve öldürülmüştür (1212).[379] Mâveraünnehir seferini başarı ile tamamlayan Sultan Alâeddin amacına ulaşmış ve Karahitay Devleti'ni ortadan kaldırmıştır. Seferin diğer bir sonucu da Kutbüddin Muhammed, Alâeddin lakabına ilaveten İskender-i Sânî ve Sencer, Alp Ulug lâkaplarını da almıştır.[380]

---

[374] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XIII, 139; el-Ömerî, **a.g.e**., s. 338; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 33.
[375] Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti,** s. 171.
[376] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 35.
[377] Erdoğan, **a.g.e**., s. 18.
[378] İbn Kesîr, **a.g.e**., XIII, 138.
[379] Yazıcı, **a.g.e**., s. 358; Mehmet Ali Çakmak-Ercenk Hamarat, "İnkişaftan İntihata Bir Türk Sultanı Alaaddin Muhammed Harezmşah (1200-1220)", Hacettepe Üni. **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2015, XXIII, 134.
[380] Yazıcı, **a.g.e**., s. 358; Şahin, **a.g.e**., s. 136; Baş, **a.g.m**., s. 682.

Gurlulara ait Gazne'yi alarak oğlu Celâleddin'e veren Alâeddin artık İslâm dünyasında yegâne lideri olmuştu (1215). Alâeddin Muhammed döneminde Hârezmşahlar Devleti'nin sınırları genişlemiş; Hârezm, Mâveraünnehir, Horasan, Kirman, Afganistan Azerbaycan, Taberistan, Belücistan gibi pek çok İslâm ülkesinde sultanın nâmı yayılmıştır. Artık geriye hedefi olarak Ermenistan ve Anadolu'ya hâkim olmak kalmıştır.[381]

Sultanın diğer bir sorunu da Bağdat Halifesi en-Nâsır'ı itaati altına alamamasıydı.[382] Halife kendi adına hutbe okunmasını istiyordu ve Gurlularda yaptığı gibi Karahitayları da sultana karşı kışkırtıyordu. Halife, sultanı öldürtmek için çeşitli arayışlar içine girmiştir. Bölge hükümdarlarına mektup yazmış ve hatta Haşhâşîlerin reisi olan Celâleddin Hasan'dan yardım istemiş ancak emeline ulaşamamıştır. Tüm bunlardan haberdar olan sultan, çözümü halifeyi değiştirmekte bulan Alâeddin Muhammed, 1217 yılında Bağdat'a bir ordu göndermiştir.[383] Bu ordu bir yandan Kürtlerin saldırıları diğer yandan kış şiddeti yüzünden helak olmuştur.[384] Halife en-Nâsır da ordunun bu hale gelmesini sultanın halifeye karşı gelmesi olarak değerlendirmiştir. Bu tür sözlerin yayılması Alâeddin Muhammed'e güç ve prestij kaybettirmiştir. Tepkileri dikkate almayan sultan, 1218 yılında Nişabur'a dönünce hutbelerden halifenin kaldırılması hükmünü vermiştir ancak sultanın annesi terken hatunun tepkisi yüzünden uyugulanmamıştır.[385] Halife ile uğraşan sultan, annesi Terken Hatunla da mücadele halindeydi.[386] Sultan Alâeddin Muhammed tüm siyasî otoritesinin yanı sıra annesi Terken Hatun'dan[387] çekinmekteydi.[388] Sultanın verdiği

---

[381] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 359.
[382] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 37.
[383] Şahin, **a.g.e**, s. 141.
[384] Vassâf, **a.g.e**., s. 336; Yazıcı, **a.g.e**., s. 361.
[385] Şahin, **a.g.e**., s. 141-142.
[386] Erdoğan, **a.g.t**., s. 30.
[387] Terken Hatun hakkında detaylı bilgi için bkz. Meltem Demiralp **Harezmşahlar Devletinde Alaaddin Muhammed'in Annesi Terken Hatun**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, s. 10.
[388] Terken hatunun emirleri oğlunun emirlerinden daha hızlı yerine getirilirdi. Sefere çıktığı zaman ona "İslâmın ve Âlemin Koruyucus" unvanı verilirdi. Mühründe ise "Cenab-ı Hakkın İnâyet-i Subhâniyesine Sığınırım" yazılı idi. Bahriye Üçok**, İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar,** Ankara 1993, s. 203. Dolayısıyla Alaeddin Muhammed'in annesine geride kalmak pahasına tanıdığı geniş yetkileri çekinmek olarak değil layık görmesi olarakta yorumlanabilir.

hükümlere annesi sıklıkla karışmakta çoğu zaman Terken Hatun hükümdar gibi hareket etmekteydi. Zira kuvvetini Kıpçak unsurlardan oluşturduğu ordusundan almaktaydı.[389] Sultan halifenin ismini hutbelerden kaldırma kararına annesinin karşı çıkmasına öfkenlemiş ve gözünü hırs bürüyerek büyük bir âlim olan Şeyh Mecdüddin Bağdâdî'yi annesi ile aşk yaşadığını ile sürerek öldürtmüştür (1218). Önemli bir sufî olan Bağdâdî'yi öldürmesi sultanın ulema sınıfının desteğini kaybetmesine sebep olmuştur. Bununla da yetinmeyen Alâeddin Muhammed, bir hata da Moğollara karşı yapmış ve Otrar hadisesine yol açmıştır.[390] Hırslarına yenik düşen sultan, önce annesinden daha sonra da Moğollardan initikam alacağını düşünmüş ancak kendi sonunu kendisi hazırlamıştır.

1. Otrar Hadisesi

Hârezmşahların Cengiz Han ile ilk temasları 1216 yılında Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin Merkitlere saldırmasıyla başlamıştır.[391] Merkitleri yenen Moğollar Türkistan'daki Hârezmşah kuvvetlerinin saldırısına uğramışlardır. Bütün gün süren mücadelede galip gelen olmamıştır.[392]

Sultan Alâeddin Muhammed 1217 yılında İran'a bir sefer yapmış ve Fars Atabeyi[393] Sa'd b. Zengî ve Azerbaycan Atabeyi Özbek'i yenmiştir. Bu esnada Çin'in Cengiz Han tarafından zapt edildiğini ve Moğollar diye bir devletin gittikçe güçlendiğini görmüş ve Cengiz Han'a bir heyet göndermiştir. Cengiz Han elçiyi hoş bir şekilde karşılamıştır.[394] Bunun karşılığında Cengiz Han da 1218 yılında hem ticaret hem de dostluk amaçlı bir heyet kendisine göndermiştir.[395] 450-500 kişiden oluşan bu heyet, Terken Hatun'un akrabası olan Kayır Han tarafından

---

[389] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 39; Yazıcı, **a.g.e**., s. 360-361; Çakmak, "Alaaddin Muhammed Harezmşah", s. 139.
[390] Şahin, **a.g.e**., s. 142-143.
[391] Kafesoğlu, **Harzemşahlar Devleti Tarihi**, s. 229; Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, s. 456.
[392] Çakmak, "Moğol İstilası ve Harzemşahlar İmparatorluğu'nun Yıkılışı", s. 908.
[393] Bkz. Erdoğan Merçil, **Salgurlular**, Ankara 1991; a.mlf. "Salgurlular", **DİA**, XXXVI, 29-31.
[394] Yazıcı, **a.g.e**., s. 362; Özkan İzgi, "Harezmşah ve Moğolların İlk Karşılaşmaları", **Türk Kültürü**, XV, 170/94.
[395] İbn Kesîr, a.g.e., XIII, 245; Nesevî, **Celâlüttin Harezemşah,** trc. Necip Asım, İstanbul 1934, s. 29; Rene Grousset, **Bozkır İmparatorluğu Tarihi**, İstanbul 1980, s. 233.

durdurulmuştur. Vali İnalcık kafiledekileri öldürmüş ve ganimetlere el koymuştur.[396] Kayır Han bu davranışının müsebbibi olarak kafileyle gelen bir Hintliyi hedef göstermiştir. Hintli'nin hareketlerine kızmış ve herkesi öldürüp sultana haber göndermiştir. Bütün bunlar sultanın bilgisi dahilinde yapılmıştır.[397] Ancak Nesevî, İnalcık'ın sultana mektup yazarak bu kervanın ticaret için değil casusluk yapmak için geldiğini ve sultan da bunun üzerine onları hapse attırdığını kaydetmektedir.[398] Ebû'l-Ferec ise sultanın kervandaki malları kendisine tahsis etmek istediğini yazmıştır.[399]

Hârezmşahlar ülkesine gelen ticaret kervanında tacirler ve kervancılar öldürülmüş ve İnalcık Vali olduğu Otrar'da[400] casusluk yapmakla suçlanmıştır. Kervandan kaçarak kurtulan bir kişi Cengiz Han'a durumu haber vermiş Cengiz Han da derhal İnalcık'ı geri istemiştir. Ancak talebi reddedilince Hârezmşahlara karşı savaşa girişmiştir.[401] Alâeddin Muhammed'in bu son kararı adeta Hârezmşahların sonunu hazırladı. Belki de Alâeddin yanlış politika izlemeseydi Otrar hadisesi meydana gelmeyecekti çünkü o esnada Cengiz Han Çin ve Tangutlarla uğraşıyor bir yandan da Güçlük ile mücadelesi devam ediyordu. 1219 yılında hazırlık yapan Cengiz Han harekâtına 1220 yılında başlamıştır.[402] Otrar hadisesinden sonra Alâeddin Muhammed ve Cengiz Han arasındaki dostluk son bulacak ve bu olaydan sonra İslâm dünyası kana boğulacaktır.

Alâeddin Muhammed casuslar sayesinde Cengiz Han'ın hazırlıklarından haberdar olmuştur. Önemli bir fakih ve tıp uzmanı olan Şihabeddin Hîvekî (Hayvakî), kuvvetlerin Seyhun'da toplanmasını ve Moğolların buraya gelene kadar yorgun düşeceklerini söylemiştir. Mâveraünnehir'de tutunabilmek için sultanın oğlu

---

[396] Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, s. 395.
[397] Cüveynî, **a.g.e**., I, s. 137; Kafesoğlu, **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, s. 241; Arda Deniz, **Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlılar Devleti Tarihi**, İstanbul 2013, s. 34-35.
[398] Nesevî, **a.g.e.**, s. 29; Çakmak, "Alaaddin Muhammed Harezmşah", s. 143.
[399] Ebû-'l-Ferec, **a.g.e**., II, 482.
[400] Seyhun nehrinin sağ kısmında eski bir kasabadır. İbn Battûta, **İbn Battûta'nın Seyahatnamesi**, I, 550.
[401] Mustafa Çağatay Uluçay, **İlk Müslüman Türk Devletleri**, İstanbul 1965, s. 73; Çakmak, "İnkişaftan İntihata Bir Türk Sultanı Alaaddin Muhammed Harezmşah (1200-1220)", s. 143; İzgi, **a.g.m**., s. 98.
[402] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 349; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 41.

Celâleddin de bu fikri destekliyordu. Alâeddin Muhammed ülkenin Cengiz Han'a karşı savunmak için hemen saldırıya geçmeyi düşünmemiştir. Her yere ayrı kuvvetler yerleştirerek ihtiyaç duyulduğunda buradan takviye alınacaktır. Her ne olursa olsun Mâveraünnehir savunulacaktı. Alâeddin Muhammed Semerkant'ta 100.000 kişilik kuvvet, Buhara'da 50.000 kişilik kuvvet, Otrar Valisi İnalcık'ın himayesindeki 20.000 askere 30.000 kişi ilave edilmişti. Sultan her bölgeye kuvvet tesis etmiş ve böyle daha güçlü saldıracağını düşünmektedir. Bu dağınık yönetime karşılık Moğol ordusu tek bir elden yani Cengiz Han tarafından yönetilmektedir.[403]

1220 yılı başlarında Cengiz Han ordusu ile beraber Otrar bölgesine geldi. Ordusunu üç kısma ayırarak birinci kısmını Otrar'da bırakmış, ikinci kısmını Cend'e, üçüncü kısmını ise Hocend ve Benâkent'e göndermiştir. Kendisi de Mâveraünnehir'e girmiş ve Buhara'ya yönelmiştir. 20.000 kişilik ordusu ile Cengiz Han Buhara'yı on gün yağmalamış ve sonunda ele geçirmiştir.[404] Otrar, beş ay kadar süren yağmalama sonucunda Moğollar tarafından ele geçirilmiştir. 5.000 kişilik Moğol ordusu Benâket'i almış ve 50.000 kişilik diğer bir ordu da Hocend'i Timur Melik'in başarılı savunmasına rağmen ele geçirmiştir.[405] Yakalanan İnalcık Cengiz Han öldürtmüştür.[406]

Cengiz Han Buhara'yı tahrip ederek ele geçirmiştir. Ardından Alâeddin Muhammed'in 110.000 kişi ile savunduğu Semerkant'ı, istila etmiştir. Harabeye dönen şehir dört ay içinde alınmasından sonra Hârezmşahların müstahkem mevkisi Hârezm'e doğru yola çıkan Cengiz Han, Alâeddin Muhammed harekete geçmeden Cebe ve Subetay'ın yönettiği 30.000 kişilik ordusunu sultanı takip etmesi için göndermiştir. Bu sırada Terken Hatun Hârezm'den ayrılmış ve Mâzenderân'da Moğollar tarafından yakalanmıştır. Halkın da desteğini alan Terken Hatun'un

[403] Yazıcı, **a.g.e**., s. 365; Burkhaneddin Abdilhakim, "Otrar Faciası ve Onun Orta Sirderya Havzasına Etkisi", **I. Uluslararası Disipliner Çalışmalar Kongresi**, Van 2018, s. 259 vd.
[404] İbn Kesîr, **a.g.e.**, XIII, 190.
[405] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 366; ayrıca bkz. H. Ahmet Özdemir, **Moğol İstilası Cengiz ve Hülâgû Dönemleri**, İstanbul 2005.
[406] İzgi, **a.g.m**., s. 99.

akrabalarından Humartegin, Hârezm'de sultan ilan edilmiştir. Bu sırada Moğollar Gürgenç'i de ele geçirmiştir (1221).[407]

Otrar hadisesinde Sultan Alâeddin Muhammed, İnalcık'ı teslim etmeyerek isabetli bir karar verememiş zira ordusundaki Kanglıları ve Terken Hatun'u karşısına almak istememiştir. Çünkü Kayır Han unvanlı İnalcık da Kanglı komutanlardan biriydi.[408] Ayrıca kervanda sadece yabancılar değil Müslümanlar da öldürülmüştür. Bu durum Sultan Muhammed'in dindaşlarına verdiği zararın diğer bir boyutudur. Türk tarihine facia ya da katliam olarak geçen Otrar hadisesinin asıl sebebi Vali İnalcık'ın para arzusudur.[409]

Günümüzde rakamların mübalağa edildiği düşünülse de Moğol ordusunun en az 130 bin Hârezmşah ordusunun ise 150 binden fazla olduğu kaydedilmiştir.[410] Moğollar Hârezmşahları büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Moğollar, Cend, Senirkent, Benakent, Hocent, Buhara'yı ele geçirmişlerdir.[411]

Rene Grousset, eseri **Bozkır İmparatorluğu**'nda Cengiz Han'ın Hârezmşahlara karşı olan zaferinin hayranlık uyandıracak bir durum teşkil etmediğini zira Hârezmşahların tam teşekküllü bir devlet olmadığını yazmıştır. Ona göre Hârezmşahlar bir imparatorluk gücüne sahip olsaydı Cengiz Han'ın işinin zor olacağını ifade etmiştir.[412] Hem ilim düzeyi hem ticari gelişmişliği açısından elzem bir yer olan Gürgenç, Moğolların saldırılarına yenik düşmüştür.[413] Hem payitahtın düşmesi hem de Sultan Alâeddin Muhammed'in yanlış siyaseti yüzünden pek çok kişi hayatını kaybetmiş ve devletin sonu gelmiştir. Artık Hârezmşahlar İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek pek mümkün gözükmemektedir.

---

[407] Özdemir, **a.g.e**., s. 175; Yazıcı, **a.g.e.**, s. 368.
[408] Yorulmaz, **a.g.m**., 162/159.
[409] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 363.
[410] İbn Kesîr 50.000 Hârezmli askerin Cengiz Han Semerkant'a girince geri çekildiğini, Cengiz Han'ın halkta karşısına çıkan 70.000 kişiyi bir çırpıda öldürdüğünü daha sonra da çıkan 50.000 kişiyi de mallarını, silahlarını aldığını ifade etmektedir. İbn Kesîr, **a.g.e**., s. 198; Kafesoğlu, **Harezmşahlar**, s. 248; Merçil, **İlk Müslüman Türk Devletleri**, s. 193; Yorulmaz, **a.g.m.**, s. 169.
[411] Cüveyni, **a.g.e.**, I, s. 139-142.
[412] Rene Grousset, **a.g.e**., s. 171-172.
[413] Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Kösedağ Bozgunu", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2015, XXXVII, s. 39.

Cengiz Han'ın Buhara'da olduğunu öğrenen Sultan Alâeddin Hârezmşah, önce oğlu Rüknedin'in yanına Irak'a daha sonra da Tus'a gitmiştir. Moğolların, sultanı aradığı esnada sultan Mâzenderân yolu ile Hazar Denizi'ne yakın Abiskûn[414] adalarından küçük bir adaya gitmiş ve burada hastalanıp vefat etmiştir (Şevval 617/Aralık 1220).[415] Sultanın ölümü ile alâkalı Nesevî'de şu bilgiler kaydedilmiştir:

"Âb-ı Sükûn adasına giderken sandalda sultan ile birlikte bulunan birçok kimseler bana şunu anlattılar: "biz kürek çekiyorduk, sultannise sıhhate kavuşmak ümidi olmayacak derecede bir göğüs ağrısı çekiyordu. Bize şöyle dedi: sahibi olduğu bütün şu yerlerden bana mezar olacak bir yer kalmadı. Bu dünya üstünde bulunan mesken değildir; yeryüzündeki şeylere güvenmek hayal ve gaflete kapılmak demektir. Dünya bir kapısından girilip diğer kapısından çıkılan bir ribattır, bunu görün ve ibret alın."[416]

Alâeddin Muhammed, Abiskûn adasında ölüm ile yüzleşmeden önce hayatının en doğru kararını vermiş ve tahtı oğlu Celâleddin Hârezmşah'a bırakmıştır. Babasının ölümüyle saltanatı devralan Celâleddin Hârezmşah ölene dek Hârezmşah Devleti'ni yaşatmak için mücadele edecektir.

D. Celâleddin Hârezmşah'ın Tahta Cülûsu

Hârezmşahlar Devleti'nin son hükümdarı olan Mengüberti[417] daha sonra Celâleddin lâkabını almıştır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Celâleddin Mengüberti'nin babası Alâeddin Muhammed ve annesi Hintli cariye Ayçiçek Hatun'dur.[418]

---

[414] Hazar denizinin diğer adıdır. Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, s. 396.
[415] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 329; Nesevî, **a.g.e.**, s. 37; Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, s. 396; Hârezmşah Muhammed'in ölümü ile alâkalı iki rivayet mevcuttur. Biri Tatarlardan kaçarken bir adada ölmüş olabileceği diğeri ise kaçarken denize atıldıktan sonra başına ne geldiği bilinmemesidir. İbn Kesîr, **a.g.e**., XII, 198 ve 243; Yazıcı, **a.g.e.**, s. 369.
[416] Nesevî, **a.g.e**., s. 36; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 144.
[417] Türkçe de "Mengü": ebedi, sonsuz. "Berti": verdi anlamındadır. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 384.
[418] Şahin, **a.g.e**., s. 145; Aydın Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", **DİA**, VII, s. 248.

1215 yılında Sultan Alâeddin Muhammed, Gazne bölgesini alınca oğlu Celâleddin Mengüberti'yi buraya melik olarak tayin etmiştir. Ancak daha sonra oğlunu kendi yanında bırakarak Gazne'ye Kerber Melik'i göndermiştir. Celâleddin Mengüberti her ne kadar babasından sonra tahtın sahibi gibi gözükse de büyük annesi Terken Hatun bu ihtimali düşürmektedir. Çünkü Terken Hatun kendi gibi Kanglı-Kıpçak soyundan gelen birinin taht nâibi olmasını istiyordu. Nitekim bu doğrultuda adımlarını atmış ve Kanglı bir kadından olan torunu Uzlağ Şah'a Hârezm ve Horasan gibi eyaletlerin verilmesini sağlamıştır.[419] Celâleddin ve onun küçüğü Rükneddin varken taht için sadece Kanglı soyundan olduğu için Uzlag Şah'ın seçilmesi Terken Hatun'un buradaki yetkinliğinin ispatıdır.[420]

Sultan Alâeddin, veliahtı olarak Celâleddin'i tayin ettiğini duyurmak için başkent Gazne'ye geldiler. Celâleddin'in kardeşleri Uzlag Şah ve Akşah ona karşı olan birkaç emîr ile komplo hazırlamış ancak en güvenilir emîrlerden biri olan İnanç Han durumu Celâleddin Mengüberti'ye bildirmişti. Celâleddin Mengüberti ise 300 kişilik ordu ile Horasan'a geçti. Moğolların Mâverâünnehir'de yaptıkları istiladan haberdar olunca Celâleddin'in peşinden Horasan'a doğru gitti. Celâleddin Mengüberti, Şadiyah'ta 700 kişilik bir Moğol ordusu ile karşılaştı ve onları mağlubiyete uğrattı. Daha sonra Moğollar Celâleddin'i takiple yola çıkmış olan kardeşlerini Nişâbur civarında yakaladılar. İki tarafında büyük kayıplar verdiği mücaadelede Moğollar bozguna uğradı ancak çok geçmeden diğer bir Moğol birliği Uzlağ Şah ve Akşah'a her taraftan saldırdılar ve onları öldürdükten sonra başlarını her tarafta dolaştırdılar.[421]

1. Celâleddin Hârezmşah'ın Hindistan'a Geçişi

1221 yılında Gazne'ye gelen Celâleddin, burada Emin Melik'in askerleri ile beraber 60.000 kişilik ordu ile Tetecük ve Molghor'un komutasındaki Moğol ordularına saldırdı. Bunu haber alan Cengiz Han, Şigi Kutugu kumandasında bir ordu

[419] Taneri, **Hârezmşahlar**, s. 44; Yazıcı, **İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi,** s. 369; Şahin, **a.g.e**., s. 147.
[420] Yorulmaz, **a.g.m**., s. 163.
[421] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 45.

gönderdi. Parvan'da karşılaşan Moğollar ve Hârezmşahlar arasında geçen şiddetli çarpışmalar sonucunda iki taraf da galip gelemedi. Ertesi gün büyük bir hücum ile Moğollara saldıran Hârezmşahlar onları hezimete uğrattılar. Moğollara saldırı sırasında Celâleddin ile birlikte hareket eden Emin Melik ve Seyfeddin Buğrak galibiyet sonrasında ganimet paylaşımında anlaşma sağlayamamış ve Seyfeddin Buğrak askerleri ile birlikte Celâleddin Hârezmşah'ın ordusundan ayrılmıştır.[422]

Celâleddin'in kuvvetlerinin azalmasını fırsat bilen Cengiz Han, büyük bir ordu ile onu Sind Nehri'nin yakınlarında sıkıştırdı (1221). Annesinin ve karısının Moğolların eline geçmesindense nehre atlamalarını istedi ve onlar da boğuldular.[423] Celâleddin Hârezmşah büyük bir cesaretle atını nehre sürerek karşı tarafa geçti.[424] Bunu gören Cengiz Han hem şaşırmış hem de *"bir babanın işte böyle bir oğlu olmalıdır"* sözleriyle hayranlığını ifade etmiştir.[425] Hindistan'da dahi Celâleddin'i takip eden Cengiz Han, Çağatay kumandasında bir orduyu buraya göndermiş ancak Celâleddin'in Delhi'ye gitmesiyle ordu geri dönmüştür. Bu sırada Delhi Devleti'nin (1206-1526) Türk Sultanı Şemseddin İl-Tutmış kendi siyasi teşekkülünü oluşturmak için küçük devletleri birleştirmeye çalışıyordu. Cebel el-Cudi'nin hâkimi Rana Satra, Hindistan'a sığınmış olan Celâleddin ve askerlerine saldırı düzenledi. Bu saldırı karşısında galip gelen Celâleddin birçok ganimet elde etmiş ve Hindistan'da üç yıl kalan (1224 başlarına kadar) Celâleddin burada adeta yeniden doğuş fırsatı yakalamıştır.[426]

Celâleddin'in güçlendiğini öğrenen Cengiz Han derhal bir ordusunu Hindistan'a gönderdi. Bunun üzerine Celâleddin, Delhi hükümdarı Şemseddin İl-Tutmış'ın hâkimiyeti içinde olan Kanisar şehrine gelince Moğollar da geri döndüler. Hârezmliler Kanisar'da dinlenirken Şemseddin İl-Tutmış'ın saldırıya geçeceğini öğrendiler ve Celâleddin Hârezmşah derhal harekete geçti. Cihan Pehlivan öncülüğündeki kuvvet Hintlilere saldırmış pek çok kayıp vermesinin üzerine

[422] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 47.
[423] Nesevî, **a.g.e**., s. 55; Cüveynî, **a.g.e.,** s. 342.
[424] Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, s. 399; el-Ömerî, **a.g.e**., s. 351; Abdülkadir Donuk, "Cüveynî ve Moğol Mezalimi", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, XXXXVII/53, İstanbul 2008.
[425] Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 515; Özdemir, **a.g.e**., s. 177; Şahin, **a.g.e**., s. 150.
[426] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 49; Yazıcı, **a.g.e.**, s. 369; Koca, "Kösedağ Bozgunu", s. 39.

Şemseddin İl-Tutmış kızını vermek suretiyle Celâleddin'e anlaşma teklif etmiştir. Bu teklifi kabul eden Celâleddin daha sonra Şemseddin ve diğer Hint hâkimlerinin müttefik olduğunu öğrenince bunun bir düzen olduğunu anlamış ve çevresindekiler ile istişarede bulunmuştur. Bunun sonucunda Hindistan'da Cihan Pehlivan'ı bırakarak kardeşi Gıyâseddin'in yanına Irak'a gitmiştir. Uzun süre Hindistan'da kalan Cihan Pehlivan, Şemseddin İl-Tutmış'ın baskıları ile mücadele edememiş ve 700 süvari ile Irak'a gelmiştir (1230).[427]

2. Celâleddin Hârezmşah'ın Azerbaycan'a Geçişi

1221-1224 yıllarını Hindistan'da geçiren Celâleddin Hârezmşah burada kuvvet toplamış daha sonra İran ve Azerbaycan bölgesine yöneldi.[428] Kardeşi Gıyâseddin Pir Şah'ın yanına gelen Celâleddin onu bertaraf etmek ve tek hâkim olmak istiyordu. Gıyâseddin'in Akuta mevkiinde olduğu bir gece kardeşinin çadırına baskın yaptı ancak Gıyâseddin kaçmayı başardı. Çadırda Gıyâseddin'in üvey annesi ile karşılaştı. Kadın, oğluna haber yollladı ve geri gelen Gıyâseddin, ağabeyi Celâleddin'e itaat etti. Nihayetinde Celâleddin 1224 yılında Hârezmşahların tahtına geçti.[429]

Sultan Celâleddin Hârezmşah, tahta cülûs ettikten sonra pek çok meseleyle uğraşmıştır. 1225 yılında Azerbaycan'ı istila ettiği sırada dayısı Tıgan Tayısı'nın Hemedan'ı ele geçirmesi üzerine Sultan Celâleddin Hârezmşah, derhal harekete geçmiş ve dayısını köşeye sıkıştırmıştır.[430] Büyük bir korku yaşayan Tıgan Tayısı karısını yani sultanın kardeşini ona af dilemesi için aracı olarak gönderdi. Dayısını affettikten sonra onun kuvvetleri de Hârezmşah ordusuna katıldı. Celâleddin, Halife Nâsır tarafından kışkırtılan dayısı Tıgan Tayısının isyan girişimini bertaraf etmiştir. 1226 yılına gelindiğinde ise Celâleddin, Kirman atabeyi Barak Hâcib'in kendisine itaat etmekten vazgeçtiğini ve Moğollar ile bir mücadele içinde olduğunu

[427] Taneri, **Harezmşahlar,** s. 52.
[428] Yinanç, **a.g.e**., s. 66; Geyikoğlu, "Harezmliler'in Anadolu Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları", s. 275.
[429] Taneri, **Harezmşahlar,** s. 56; Yazıcı, **a.g.e**., s. 370; Keleş, **a.g.t**., s. 37.
[430] Keleş, **a.g.t**., s. 41.

öğrenmiştir. Ahlat'a gitmeyi düşünen sultan bu haberin üzerine Kirman'a gitmiştir. Barak Hâcib itaat arz etsede korkusundan kaçar bir kaleye sığınmıştır. Sultan ise hem kalenin alınmasının vakit alacağını düşünmesinden hem de Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref'in Ahlat'ı istila edip Hârezm kuvvetlerini bozguna uğrattığı haberini almasından dolayı Barak Hâcib ile uğraşmaktan vazgeçmiştir.[431] Alâeddin Muhammed döneminde Herat valisi olarak görev yapan Gûr emîrlerinden Nusredüddin Muhammed, Celâleddin'e 1228 yılında isyan etti. Bunun üzerine sultan Herât'a Kuli Han'ı gönderdi. Nusredüddin af dilese de Kuli Han onu öldürdü. Nusreddüdin'in veziri Hasan ise Kuli Han ile mücadeleye girdi. Yenilen Kuli Han askerlerini terk etti ve bunu öğrenen sultan da onu öldürttü. Bu karışıklığın ardından sultan Herat'a geldi ve üçüncü gün şehri aldıktan vezir Hasan'ı da öldürttü.[432]

Sultan son olarak kardeşi Gıyâseddin ile uğraşmıştır. Gıyâseddin, sultanın kıymet verdiği dostlarından Isfahan şahnesi İbn Harmil'i evinde öldürmüştür. Bu olay sıkıntıların başlangıç noktası olmuştur. Yaptıklarının sonuçlarından korkan Gıyâseddin 1228'de Moğollar ile yapılan savaşı terk etmiş ve önce Huzistan'a[433] giderek halifeye sığındıktan sonra Alamut'a gitmiş ve buranın hâkimi Alaaddin'e sığınmıştır. Hârezmlilerin Hemedan'da ona kurduğu tuzağı fark etmiş ve buradan kaçarak Barak Hâcib'in yanına Kirman'a gitmiştir. Gıyâseddin'in annesi ile evlenen Barak Hâcib, daha sonra kendisini zehirlemek istediklerini tasavvur ettiği için ikisini de öldürmüştür.[434]

Sultan Celâleddin Hârezmşah, Azerbaycan'ı almak istediği için öncelikle Merâga'yı[435] feth etmek için yola çıktı. Gürcülerin şehirlerinin sürekli istila etmesinden bıkmış olan Merâga'daki Atabeg Özbek'in yönetiminden şikâyetçi olan halk Sultan Celâleddin'e zorluk çıkarmadı. Hârezmliler Merâga'da birkaç gün kaldıktan sonra Tebriz'e gittiler. Sultanın geldiğini duyan Azerbaycan Atabeği

[431] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 57; Şahin, **a.g.e**., s. 155; Geyikoğlu, "Harezmşah Celâleddin Mengüberti ve Ahlat", s. 30.
[432] Taneri, **Harezmşahlar,** s. 58.
[433] Fars ve İsfahandan başlayıp Cibâl sınırlarına kadar devam eden akarsularla dolu bir arazidir. İstahri, **a.g.e**., s. 96.
[434] Taneri, **Harezmşahlar,** s. 59.
[435] Ortaçağ'ın önemli şehirlerinden biri olan Merâga günümüzde İran sınırları içinde bulunmaktadır. Özgüdenli, "Merâga", **DİA**, XXVIIII, s. 162.

Muzaffereddin Özbek korkuya kapıldı. Sultan'a Kadı İzzeddin Kazvinî'yi elçi göndererek kendisinin ve karısı Melike'nin istedikleri yere gitme şartı ile şehri teslim edeceklerini bildirmiştir. Sultan da bunu kabul etti ve Tebriz'e girdi (1225).[436] Şehri 17 Recep 622/25 Temmuz 1225 tarihinde teslim alan sultan, Azerbaycan Atabeğliği olan İldenizlilerin[437] hâkimiyetine son vermiştir.[438] Tebriz reisi Nizâmeddin'i görevinden ayırmayarak kendine Tebriz'i payitaht yaptı. Burada işlerini halleden sultan Gürcistan'a doğru sefere çıktı ancak buraya geldiğinde Tebriz reisi Nizâmeddin'in ve kardeşi Şemseddin Tuğrâî'nin isyan ettiğini öğrenince derhal geri döndü. Nizameddin'i öldürttü ve Şemseddin'i de 100.000 dinar para cezası ile Merâga'ya hapse gönderdi. Daha sonra bunun bir iftira olduğunu öğrenen sultan Şemseddin'i üç sene sonra affetmiş ve ona Tebriz'de yeni görevler vermiştir. Celâleddin daha sonra Horasan veziri Orhan'ı Gence'ye gönderdi. Vezir, Gence'yi aldıktan sonra Arran hâkimi Cemâleddin Kummi itaatini bildirdi ve böylece Gence ile Arran Hârezmşahlar Devleti'ne katılmış oldu. 1225 yılında Meraga'yı payitaht yapan Sultan Celâleddin Hârezmşah Azerbaycan'ı fethetmiş ancak birçok sorunla karşılaşmıştır. 1226 yılında Ahlat'ı işgal eden sultan, Türkmenlerin Azerbaycan'a saldırdığını öğrenince kuşatmayı kaldırıp Türkmenlere saldırmış ve onları Sarp Dağlarına kaçırtmıştır. 1228 yılında Moğollarla Isfahan'da yapılan savaşta Sultan Celâleddin'in yenilmesini fırsat bilen Nâsıreddin Akaç ve Seyyidüddîn gibi emîrler isyana kalkışmış ve sultanın veziri Şerefü'l-Mülk tarafından çarmıha gerilmek suretiyle öldürtülmüştür.[439]

Azerbaycan'daki sorunlardan biri de Erdebil yakınlarındaki bazı yerlerin hâkimi olan İzzeddin Balaban'dır. Azerbaycan'dan Irak'a giden yolcuları soyan bu zâtın yaptıkları sultana aktarılmış nihayetinde sultan da İzzeddin Balaban'a karşı harekete geçerek Belek ve Firuzâbâd kalelerini ondan almıştır. İzzeddin Balaban'ın sultandan aman dilemesi ile onu affetti. Sultanın Azerbaycan'da mücadele ettiği olaylar bir türlü bitmiyordu. Celâleddin Hârezmşah'ın 1230 yılında Yassı Çimen Savaşı'nda Türkiye Selçukluları-Eyyûbî ittifakına yenilmesini fırsat bilen vezir

[436] Nesevî, **a.g.e**., s. 111; İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 393.
[437] Detaylı bilgi için bkz. Gülay Öğün Bezer, "İldenizliler", **DİA**, XXII, 82-84.
[438] Geyikoğlu, "Harezmşah Celâleddin Mengüberti'nin Şahsiyeti", s. 233-234.
[439] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 61-62.

Şerefül-Mülk sultanına isyan etmişti. Vezir, Azerbaycan'ın kendisine verilmesi şartı ile kendi taraflarında yer alacağının sözünü verdiği bir mektubu Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'a ve Şam Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref'e göndermiştir. Bunu öğrenen Celâleddin veziri huzuruna çağırmış ve Câriberd Kalesi'ne hapsederek onu öldürtmüştür. Bu olaylardan sonra Tebriz'de vezir Şemseddin Tuğrâî'ye karşı bir ayaklanma olmuş ancak vezir isyancıları bastırmıştır. 1231 yılında ise Gence halkı isyan başlatmıştır. Buradaki Hârezmliler ile mücadeleye girişen Genceliler mağlup olmaktan kurtulamamıştır.[440]

Sultan Celâleddin Hârezmşah her ne kadar Azerbaycan'ı kolay almış gibi görünse de idaresini sürdürmek o kadar kolay olmamıştır. Özellikle Veziri Şerefül-Mülk'ün ihaneti, yolsuzluk ve kötü idareciler halkı isyana sürüklemiştir. Sultan ihaneti yüzünden vezirini öldürtse de bu durum geç kalınmış bir çare arayışı olmaktan öteye gitmemiştir.[441]

3. Gürcistan Seferi

Sultan Celâleddin Hârezmşah, Azerbaycan'dan sonra almak istediği ikinci yer olan Gürcistan'a sefere çıkmıştır. İlk olarak Gürcülere elçi göndererek sulh yolunu tercih eden sultan aslında bu sırada kendi hazırlıklarını tamamlamıştır. Gürcülerin de kendisine karşı hazırlık yaptığını öğrenen sultan önce Dvin ve Beylekan'ı daha sonra da Kerbi şehrini işgal etmiştir (1225).[442] Kerbi şehrinde büyük bir hazırlık yapmış olan Hârezmliler, önce Gürcülerin saldırmasını beklemiş ancakGürcüler saldırmayınca Gıyâseddin Pirşah, Orhan ve Yıgan Taysı saldırıya geçmişlerdir. Bu hücum karşısında Ivane[443] ve Şeluh komutasındaki Gürcülerde harekete geçmişlerdir. İki taraf arasında şiddetli mücadeleler sonucunda daha fazla direniş gösteremeyen Gürcüler kaçmıştır. Hârezmliler tarafından yakalananlar ise öldürülmüştür.[444]

---

[440] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 64.
[441] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 64.
[442] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 396.
[443] Ermeni Zakare'nin kardeşi olan Ivane, Gürcü Kraliçesi Thamara'nın kızı Rosudan'ın atabeyidir. Kraliçe Thamara'nın isteğiyle Gürcü olmuştur. Süryani Mihail, **Vekâyiname**, s. 299.
[444] Nesevî, **a.g.e**., s. 112.

Sultan Celâleddin Hârezmşah, 1226 yılında ikinci kez Gürcistan'a yönelmiş ancak şidddetli kış yüzünden sultanın ordusu pek çok sıkıntı çekmiştir.[445] Sultan bu esnada Gürcü kumandanı Şeluh'un mektuplarını ele geçirdi bunların casusluk amaçlı yazıldığını görünce onu öldürttü. Daha sonra Tiflis'e giren sultan, 20.000 Gürcü'yü öldürterek Tiflis'i ele geçirdi (8 Rebiyülevvel 623/9 Mart 1226). Tiflis'in fethi Müslümanları sevince boğdu.[446]

Celâleddin Hârezmşah Tiflis'ten sonra Ahlat'ı almak için harekete geçmiştir. Bu sırada Gence'de bulunan Şerefü'l-Mülk Gürcülerin Tiflis üzerine yürüyeceğini bildirmiştir. Ancak sultan Ahlat'tan dönerken Yıva Türkmenleri ile mücadeleye girmiş ve Tiflis'in işgaline engel olamamıştır (1227).[447]

Celâleddin Hârezmşah ise 1228 yılında Lori şehrini yağmaladı. Ermeni, Alan, Sabir, Laz ve Kıpçakların birlik olduğunu ve İvane kumandasında 40.000 kişilik bir ordu ile Gürcülerin hazırlandığını haber alan sultan, Minşar yakınına ordusunu getirdi. Vezir sayıca düşmanın üstün olduğunu söylese de sultan savaş kararından vazgeçmedi ve onları büyük bir yenilgiye uğrattı (1229). Sultan daha sonra tekrar Tiflis'e geçti.[448]

4. Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat'a Saldırması

Sultan Celâleddin Hârezmşah, Gürcü seferinden sonra Ahlat üzerine yürümüştür. Ahlat, bu sırad Eyyûbîlerin idaresindedir. Sultan 15 Zilkade 623/7 Kasım 1226 tarihinde tüm kış şartlarına rağmen Ahlat'ı almak için muhasara etmiştir. Şerefü'l-Mülk'ün sultana Gürcülerin Tiflis'e saldıracağını bildiren üst üste mektupları, hava şartlarının imkân vermemesi ve Yıva Türkmenlerinin Azerbaycan'a saldırması üzerine Celâleddin Hârezmşah Ahlat'ı kuşatmayı bırakarak Tuğtab'a gitmiştir.[449] Tuğtab'ta kaldığı süre boyunca kendisine bağlı akıncı birlikleri de

---

[445] Nesevî, **a.g.e**., s. 121.
[446] İbn Kesîr, **a.g.e**., XIII, 224; Vardan Vardapet, **Türk Fütuhatı Tarihi (889-1269)**, İstanbul 1937, s. 224; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 66; Yazıcı, **a.g.e**., s. 370; Ziya Bünyadov, **Azerbaycan Atabegleri Devleti (1136-1225**), trc. İlyas Kemaloğlu, İstanbul 2017, s. 162.
[447] Nesevî**, a.g.e.**, s. 126; Geyikoğlu, "Harezmşah Celâleddin Mengüberti ve Ahlat", s. 31.
[448] Nesevî, **a.g.e**., s. 176; Cüveynî, **a.g.e**., II, 138; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 67.
[449] İbnü'l-Esîr, **a.g.e.,** XII, 423.

Erzurum'a saldırmıştır. Bu sırada Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Sultan Celâleddin Hârezmşah'a bir mektup göndererek Eyyûbîlere karşı ittifak olmayı talep etmiştir.[450] Sultan I. Alâeddin, mektubunda "*küçük cihadı bitirdik sıra büyük cihada geldi*" ifadesini zikretmiştir (1228)[451]

Melik Eşref, Celâleddin ikinci kez Ahlat'ı kuşatmadan önce Hâcib Ali'yi görevinden azletmiş ve yerine İzzeddin Aybeg'i tayin etmiştir.[452] Aybeg Ahlat'a gelip Hâcib Ali'yi hapsettirmiştir. İzzeddin Aybeg, Sultan Celâleddin Hârezmşah'a bir mektup göndererek Melik Eşref'in kendisine yapılan saygısızlıktan dolayı Hâcib Ali'yi hapsettirdiğini ancak şu an Ahlat valisi olarak Sultan Celâleddin'e saygı duyacağını bildirmiştir. Bununla Celâleddin'i Ahlat saldırısından vazgeçirmeyi planlamıştır. Ancak sultan daha çok hiddetlenmiş ve Hâcib Ali'nin teslimini istemiştir. Ancak Aybeg, Hâcib Ali'yi katletmiştir.[453] Sultan, Aybeg'in tutumu üzerine Ahlat'a doğru ilerledi ve burada ordugah kurdu (1229).[454] Ahlatlılar sultana karşı şiddetle direnmişler bu sebeple muhasara uzun sürmüştür. Sonunda güçleri kırılan Ahlatlılar halifeye haber göndermiş Halife Mustansır Billah ise önce I. Alâeddin Keykubâd'a daha sonra da Celâleddin Hârezmşah'a kuşatmayı bırakması için mektup göndermiştir. Muhasara devam ederken surları müdafaa eden İsmail Vani (İvani)[455] kendisine Azerbaycan'da iktâ verilmesi karşılığında Sultan Celâleddin'e yardım etmiştir. İsmail gece surlardan ip sarkıtarak askerler ipler sayesinde surlara çıkmasını sağlamıştır. Ertesi gün Hârezmşah bayraklarını gören Ahlatlılar direnmeyerek ve kaçmışlardır. Sultan Celâleddin Hârezmşah sekiz ay

[450] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 77; Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 89. İbn Bîbî ittifak kurma mektubundan birkaç ay önce gönderilen bir mektubun varlığından ve bunun gönderilen mektuba dair bir cevap taşımadığından bahsedilmektedir. İbn Bîbî, **a.g.e,** II, 381; Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 92.
[451] Nesevî, **a.g.e**., s. 106; Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 92; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 367.
[452] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 426, 449; el-Ömerî, **a.g.e**., s. 356; Tekin, **Ahlat Tarihi**, s. 81; Keleş, **a.g.t**., s. 54.
[453] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 359; Tekin, **a.g.e**., s. 79-82.
[454] Nesevî, **a.g.e**., s. 182; Abu'l-Farac, **a.g.e**., II, 527.
[455] "El-Ivani" ismini Aydın Taneri "Vanî" olarak kaydetmiştir. Taneri, **Harezmşahlar**, s. 79; Abu'l-Farac ise "Vanlılar"olarak kaydetmiştir. **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 528.

kuşattığı Ahlat'ı bu şekilde ele geçirmiştir (28 Cemâziyelevvel 627/14 Nisan 1230).[456]

Sultan Celâleddin Hârezmşah, Ahlat'ı ele geçirerek emeline ulaşmıştır. Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Gürcistan elinde olmasına rağmen gözünü Doğu Anadolu'ya dikmiştir. Bu da onun sonunu getirmiştir. Hem I. Alâeddin Keykubâd ile hem de Moğollar ile mücadele etmek durumunda kalmıştır.

E. Türkiye Selçuklu Devleti ile İlk İlişkiler

Moğollar ile mücadele eden Sultan Celâleddin Hârezmşah ve 1221 yılında Sind[457] Nehri'ne kaçmıştı. Hindistan'dan döndüğünde ise İran'ı itaati altına almış ve Azerbaycan'ın Meraga şehrini devletine payitaht yapmıştı (1224). Bu esnada batıdaki komşusu olan Türkiye Selçuklu Devleti ile müsbet ilişkiler sürdürmekteydi.[458]

1. Sultan I. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Hârezmşah Arasındaki Mektuplaşmalar

1225 yılında Sultan Celâleddin Hârezmşah, Merâga'yı fethettikten sonra Moğollara karşı ittifak kurmak için bir dost arayışına girmiştir. Bunun sonucunda Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd ile ilişkilerini sağlamlaştırmak adına ona bir mektup göndermiştir.[459]

Sultan Celâleddin Hârezmşah'ın elçisi Kadı Mucireddin Tabir b. Harezmî'nin kaleminden çıkan birinci mektupta: *" ... kaderin izni ve zamanın elvermesiyle sizinle bir araya gelme mutluluğunu kazanmak ve o şerefenail olmak isteği o dereceye ulaştı ki, en usta ve kıvrak kalem bile onu yazıya dökemez, "fani bir şey, başka bir şeyi*

[456] Nesevî, **a.g.e**., 182. İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 449; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 464; Tekin, **Ahlat Tarihi**, s. 85.
[457] Uman deniziyle Keşmir dağları arasında yer alan bölgedir. Hindistan'ın alt kısmında yer alan günümüzde Pakistan'da bir eyalettir. Azmi Özcan, "Sind", **DİA**, XXXVII, 242-244.
[458] Taneri, **Harezmşahlar,** s. 74; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 184.
[459] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 75.

etkileyebilir mi?", her ne kadar bundan önce zamanın izin vermemesi ve şartların uygun düşmemesi yüzünden ayrı düşen dostların teselli kaynağı olan mektuplaşma ve haberleşme yolunu açık tutmamış olsakta bundan sonra ayrılık gayrılık perdesini kaldırmak, birlik ve beraberlik kalelerini fethetmek için çalışmalıyız."... "aramızda, allah'ın hamdi ve minneti ile cihad ve muharebe işlerinde yardımlaşma konusunda milliyet ve din birliği vardır."...[460]

Sultan Celaleddin Hârezmşah, 622/1225 yılında Merâga'da yazdığı ilk mektubunda Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a adeta medhiyeler düzmüş, ona iltifatlar ederek gönlünü hoş tutmuş ve onu birlik olmaya davet etmiştir. Elçi Mucirededdin, Kayseri'de sultanın huzuruna çıkmıştır. Bu görüşme esnasında Celâleddin Hârezmşah'ın Şiraz atabeyi Ebu Bekir'in kız kardeşinden olan kızının da Keykubâd'ın oğlu Melik Gıyâseddin Keyhüsrev'e eş olması münasip bulundu. Elçi görevini ifa ettikten sonra dönüş vakti sultan ona 10.000 sultanî altın, 30.000 akçe, 10 köle, 10 at, 10 cariye, 5 katır ve 20 hilat vererek uğurlamıştır.[461]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın ağzından dökülen cümleleri Mecdeddin Tuğrayı Esedâbâdî kağıda geçirmiş ve elçisi Sipehsalar Selahaddin ile Celâleddin Hârezmşah'a göndermiştir.[462] Sultan, cevap mektubunda: *"... ilk samimi davranışın sizden gelmesi cihangirlik sermayesinin ve bahtiyarlık mertebesinin ilk kademesi olan konuşma isteğinin sizin başlatmanız, fevkalade üstün olan lütuf ve tecrübelerinizin bir işaretidir." ...*[463]

---

[460] İbn Bîbî, **a.g.e.**, II, 370. Mektupların tam metinleri için bkz. İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 369-376; Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 86-87. Mektupların orijinal metinleri için ise bkz. Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 94-105; ayrıca bkz. Ekler kısmı s. 157-168.

[461] Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 86; Keleş, **a.g.t**., s. 43; II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e eş olarak seçilen kadın hakkında Osman Turan Şiraz atabeği Ebu Bekir'in kız kardeşinden olan kızı derken, Aydın Taneri kızından olan kızı, Emine Uyumaz ise kızı ya da kız kardeşi Melike Hatun demektedir. Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 86; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 76; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri,** s. 48; Nesevî bu evlilik sözünün Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat muhasarası sırasında gelen elçiler vasıtasıyla olduğunu bildirmektedir. Nesevî, **a.g.e**., s. 125. Nihayetinde böyle bir evlilik gerçekleşmemiştir.

[462] Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 84.

[463] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 373.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd ilk mektuba yazılan cevapta Celâleddin Hârezmşah'ın mektubundan ziyadesiyle hoşnut olduğunu ve bu mektuplaşmaların devam edeceğini ifade etmiştir. Kadı Muciredddin Sivas'a ulaştıklarında hastalanmış ve burada vefat etmiştir. Selâhaddin, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın gönderdiği hediyeleri alarak yoluna devam etmiş ve Ahlat'ı kuşatmakta olan Celâleddin Hârezmşah'ın yanına gitmiştir (1226).[464]

Nesevî'de adı Selâhaddin yerine İmadüddin olarak elçi, 1226 yılında Hoy şehri yakınlarında Vezir Şerefü'l-Mülk ile görüştü. I. Alâeddin Keykubâd, Moğollar konusunda hem fikir olduğunu Veziri Şerefü'l-Mülk aracılığıyla Celâleddin Hârezmşah'a hediyeler göndererek göstermiştir.[465] Osman Turan, İmadeddin olarak bahsi geçen elçinin Salahaddin ile aynı kişi olduğunu söylemektedir. Çünkü 623/1226 yılı içinde başka bir elçinin gönderilmesinin zor olduğunu ifade etmektedir.[466]

Sultan Celâleddin Hârezmşah, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a yazdığı ikinci mektupta sultan ile görüşmek istediğini ifade etmiştir: " *geçen sene Tatarları defetmek maksadiyle bu memleketten ayrılmak icap etti. Muhalifler karanlıktan hoşlanan yarasalar gibi meydana çıkıp uçmağa başladılar."..... "Allah'a hamd olsun ki bu vaziyet din ve devlete uygun olarak yatıştırıldı."...*[467]

Celâleddin Hârezmşah ikinci mektubunu aslında 624/1227 yılında Kutluğ Sübaşı Şemseddin[468] vasıtasıyla 10 Zilhicce 625/10 Kasım 1228 tarihinde Ermenistan sınırından (Erzurum-Kars arası) göndermiştir. Celâleddin bu mektubunda ittifak yapmak istemiş ancak devrin kaynağı İbn Bîbî bu mektubun muhtevasından bahsetmeksizin Celâleddin Hârezmşah'ın I. Alâeddin Keykubâd ile görüşmek

[464] İbn Bibî Kadı Muciredddin'in Sivas'ta öldürücü bir hastalık yüzünden öldüğünü söylerken Nesevî ise sultanın Celâleddin Hârezmşah'a gönderdiği hediyeleri Ahlat kuşatması esnasında Salahaddin adlı birinin vasıtasıyla götürüldüğünü kaydetmektedir. Kadı Muciredddin'in bundan sonra da yaşadığını belirtmektedir. İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 373-374; Nesevî, **a.g.e,** s. 143.
[465] Nesevî, **a.g.e.**, s. 96-97; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 76.
[466] Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 89.
[467] Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 84-85.
[468] Şemseddin Kutluğ Sübaşı ile Şemseddin Altunaba aynı kişilerdir. Kutluğ Sübaşı burada isim değil Türkçe unvandır. Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 97.

istediğini bildirmiştir.[469] Zira diğer önemli kaynak İbnü'l-Esîr ise 625/1228 yılında Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat hududuna geldiğini, Muş ovasında yağmalar yaptığı sırada sultanın Erzincan'da olduğunu haberini almasıyla birlikte Erzurum sınırlarına gelince sultanın döndüğünü öğrendiğini kaydetmektedir.[470]

İkinci mektubun yazıldığı esnada Celâleddin Hârezmşah Tatarlar ile mücadele halinde, I. Alaeddin Keykubâd ise Frenklerle uğraşmaktadır. Hatta Frenk gemicilerinin yardımıyla Trabzon Komnenoslarının Sinop ve Samsun'a saldırması üzerine sultanın harekete geçmiştir. Bu esnada Celâleddin ise Rey şehrinde Moğolları yenmiştir.[471]

Celâleddin Hârezmşah ikinci mektubunu Erzurum Meliki Cihanşah yüzünden bir sene gecikmeli olarak gönderdiğini ve Cihanşah'ın Ahlat Valisi Hacîb Ali ile müttefik olduğunu vurgulamış ve bu sebeple Ahlat'a saldırı düzenlemiştir. I. Alâeddin Keykubâd, Celâleddin Hârezmşah'ı bu muhasaradan vazgeçirmek için önce Şemseddin Altunaba'yı göndermiş (627/1229) onun bekletilmesi üzerine arkasından Kemaleddin Kâmyâr'ı göndermiştir.[472] Bu durumda iyi olan ilişkiler gerginleşme safhasına geçmiştir.[473]

2. Celâleddin Hârezmşah ile I. Alâeddin Keykubâd'ın İlişkilerinin Bozulması

Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat'ı kuşatması, I. Alâeddin Keykubâd'ı öfkelendirmiştir. Çünkü Ahlat sultanın ittifak kurduğu Eyyûbîlerin elindedir. Sultan, kuşatmayı kaldırması için Celâleddin Hârezmşah'ı uyarsa da bir şey değişmemiştir. Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat kuşatmasını kaldırmaması ve Moğollar ile savaşması olayların seyrini değiştirmiştir. Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat muhasarasını kaldırması konusundaki sultanın ikazlarını dinlememesi, Moğollarla sulh yolunu

[469] İbn Bibî, **a.g.e.**,II, 374-375.
[470] İbnü'l-Esîr, **a.g.e.,** XII, 186.
[471] Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 93.
[472] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 381; Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 97.
[473] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 386; Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 94.

tercih etmemesi ve son olaraka Cihanşah'ın Celâleddin'in tarafına geçmesi iki dostun arasının bozulmasına sebep olmuştur.[474]

Dostluğun zedelenmesi üzerine sultan Erzincan üzerine sefere çıkmış ve burada Celâleddin Hârezmşah'ı yenilgiye uğratmıştır. Celâleddin Hârezmşah'ın Anadolu'daki tek hâkim olması isteği ve I. Alâeddin Keykubâd'ın Hârezmşahları kendi ülkesi için tehdit görmesi, iki devleti karşı karşıya getirmiştir. Bunlar yaşanırken Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah, Melik Eşref'i metbu tanımış ve dolayısıyla Türkiye Selçuklu Devleti ile arası bozulmuştur.[475]

İleri görüşlü bir sultan olan I. Alâeddin Keykubâd, Celâleddin Hârezmşah'ın Moğollara karşı duramayacağını tahmin etmiş ve ona karşı politik davranmayı uygun bulmuştur.[476]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Ahlat'ı muhasara etmesini doğru bulmadığını ve Moğollar ile sulh yolunu araması konusunda Celâleddin Hârezmşah'ı uyarmıştır. İslâm ülkelerinde zulüm yapmanın ve kan dökmenin doğru olmadığını eğer buna devam ederse ona karşı geleceğini bildirmiştir. Hatta Çaşnigîr Şemseddin Altunaba'yı Ahlat'a gönderdi, elçi hoş karşılandı elçi heyeti bir ay Ahlat'ta kalmıştır. Bu esnada iki sultan arasındaki dostluğu kuvvetlendirmek isteyen Şemseddin Altunaba, Celâleddin Hârezmşah'ın kızının I. Alâeddin Keykubâd'ın oğlu Gıyâseddin ile evlenmesini talep etmiş ancak Celâleddin bunu kabul etmemiş ve bunun Ahlat'ı muhasara etmekten vazgeçiremeyeceğini bildirmiştir. Altunaba'nın dönüşü gecikince sultan, Emîr Kemâleddin Kâmyâr'ı göndermiştir.[477]

Celâleddin'in yanından ayrılan elçiler Şemseddin Altunaba ve Kemâleddin Kâmyâr Erzurum'a gitmiş ve Rükneddin Cihanşah'a, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a

[474] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 384; Cüveyni, **a.g.e**., II, 175; Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 96.
[475] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 78.
[476] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 79; Şahin, **a.g.e**., s. 158.
[477] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 80; Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 99; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 52.

itaat etmesini söylemiştir.[478] Başta buna rıza gösteren Cihanşah daha sonra sözünde durmamış hatta Ahlat'a giderek Celâleddin Hârezmşah'ı Selçuklulara karşı sefere ikna etmeye çalışmıştır.[479] Hatta hem Selçuklulara hem Hârezmşahlara karşı gelen Cihanşah Melik Eşref'in tarafına geçmiştir (1229).[480]

626/1229 yılında Celâleddin Hârezmşah Selçuklu saltanatını ortadan kaldırıp Anadolu'nun yegâne hâkimi olmak için ikinci kez Ahlat'ı muhasara etti.[481] Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat'a saldırdığı sırada bu şehir Eyyûbîlerin hâkimiyetindeydi. Melik Eşref burayı kardeşi Melik Muzaffer'e vermiş ancak onun isyanı üzerine idareyi Hâcib Ali'ye tevdih etmiştir. Şehri Hârezmşahlara karşı başarılı bir şekilde koruyan Hâcib Ali, Melik Eşref'e Dımaşk ile uğraştığı esnada el-Cezîre'yi boş bırakmamasını zira buraların Hârezmşahlar tehdidi kadar Türkiye Selçuklu tehdidi altında olduğunu da bildirmiştir. Ancak bu tavsiyeler Melik Eşref'in hoşuna gitmemiş ve Hâcib Ali'yi öldürtmüştür ve yerine İzzeddin Aybeg'i[482] getirmiştir. Nitekim Hâcib Ali öldürülse de düşüncesinin doğru olduğu çok geçmeden ortaya çıkmıştır.[483] Celâleddin Hârezmşah, Ahlat'ta Erbil hâkimi Muzaffareddin Gökbörü ve Âmid hâkimi Rükneddin Mesud ile görüşerek onları hâkimiyeti altına almıştır. Musul'a hâkim olmak isteyen Gökbörü, Melik Eşref'in kendisi için tehlike arz ettiğini düşünüyordu. Celâleddin Hârezmşah Ahlat başta olmak üzere bütün Anadolu ve Suriye'yi topraklarına katmak istiyordu.[484]

Celâleddin Hârezmşah Ahlat'a kuşattığı sırada Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah ona tâbiyetini bildirdi. Bu sırada Ahlat'ta çıkan kıtlık dolayısıyla İsmail Vânî adında bir kişi Azerbaycan'da kendisine bir yer verilmesi şartı ile şehre

---

[478] Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 100.
[479] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 81.
[480] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 53.
[481] Vassaf, **a.g.e.**, s. 341; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 79.
[482] Buradaki kişiyi aynı ada sahip olan Memlük Sultanı İzzeddin Aybeg (1250-1257) ile karıştırmamak icap eder.
[483] Buket Yaşa Şahin, **Anadolu Selçuklu Devleti-Harzemşahlar Devleti Münasebetleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s. 50.
[484] Geyikoğlu, "Harzemşah Celâleddin Mengüberti ve Ahlat", VI, 30-31.

girebilmeleri için yardım edeceğini bildirdi. İsmail'in yardımı ile şehre giren Hârezmliler surlara astı.[485]

Şehrin alındığını gören Ahlatlılar direnmekten vazgeçtiler. (1230). İzzeddin Aybeg, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'tan yardım istemek için bir elçi göndermiş sultan da Celâleddin Hârezmşah'a Müslüman kanı dökmemesini ve bu çabayı Moğollar için harcaması gerektiğini tavsiye etmiştir. Eğer bu durum devam ederse savaşmak zorunda kalacağını bildirmiştir.[486] Ancak Celâleddin Hârezmşah, Ahlat'ı bırakmaya imkânı olmadığını belirtmiştir.[487]

İzzeddin Aybeg ve Melik Âdil'in oğulları Mucîrüddin ve Tâkıyyüddin iç kaleye çekilmişse de bir gün sonra buradan çıkarak Sultan Celâleddin Hârezmşah'tan af dilediler.[488]

Ahlat'ın alınması sonucunda Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîler, Celâleddin'i Doğu Anadolu'dan atmak için ittifak kurdular. Ahlat'ın sorun olmasının en büyük sebebi Moğol saldırılarına karşı kalkan görevi gören bu şehrin stratejik öneminden kaynaklanmaktadır.

3. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Celâleddin Hârezmşah'ı Moğollar Konusunda Uyarması

Moğollar Anadolu'yu istila etmeden önce Doğu Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti, Artuklu ve Eyyûbîler bulunuyordu. Ahlat, Eyyûbî meliklerinin elindeydi. Zengîler Kuzey Suriye, Güneydoğu Anadolu, Filistin ve Mısır'da hâkimiyet sağlamışlardı. Hârezmşahlar ise kendilerini Büyük Selçukluların varisi göstererek Horasan ve İran'a hâkimdiler.[489]

---

[485] Taneri, **Harzemşahlar**., s. 79; Geyikoğlu, "Harezmşah elâleddin Mengüberti ve Ahlat", s. 32-33.
[486] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 99.
[487] Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 527.
[488] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 80.
[489] Taneri, **Celaleddin Harzemşah ve Zamanı**, Ankara 1993, s. 53.

Sultan Celâleddin Hârezmşah, Sind Nehri kenarında Moğollara yenildikten sonra Hindistan'a kaçmış ve burada üç yıl geçirdikten sonra geri dönmüştür. Döndükten sonra 1227 yılında Moğollarla karşılaşan Celâleddin Hârezmşah, Dâmgân (Dâmegân) yakınlarında tekrar yenilgiye uğramış ve buradan Rey'e gitmiştir.[490] Asıl hedefi Hârezmşahları ortadan kaldırmak olan Moğollardan Tacen Noyan ve Tatak Noyan komutasındaki 4.000 kişilik bir kuvvet Moğol ordusu İsfahan'ın doğusundan Sin köyüne geldi (1228). Müneccimleri Sultan Celâleddin'e bu Moğol birliğine karş üç gün bekleyerek dördüncü gün harekete geçmesini tavsiye etti. Bu fikri kabul eden sultan yiyecek aramaya çıkan Moğolların üzerine 3.000 kişilik kuvvet göndererek bunlardan 400 Moğol'u esir etti.[491]

Sayıca Moğollardan üstün olan Hârezmşahların gücü savaş başlamadan önce Gıyâseddin Pir Şah'ın orduyu terk etmesiyle kırıldı. Tüm gün süren savaşta Moğollar akşama doğru geri çekilmeye başladı. İlan Tuğu sultana Moğolları takip etme fikrini sundu. Sultan da bunu uygun bularak atına binerek ordusuyla Moğolları takip etmeye başladı. Ancak Moğolların kurduğu tuzağa düşen Hârezmliler ordusundan pek çok emîr öldürüldü. Kurtulabilen Hârezmliler Azerbaycan, Fars ve Kirman'a gitti. Kaçabilmek için hayvanı olmayanlar ise İsfahan'da kaldı (1228). Savaş sonunda sultanın öldüğü haberi yayılsa da sekiz gün sonra sultan Isfahan'a geldi ve dağılan ordusunun bir kısmı da onun yanına döndü. Moğollar, Hârezmşahları mağlup etmelerine rağmen büyük kayıp vermişler ve İran'ı terk etmişlerdir. Ancak bu yenilgi Hârezmşahların Hârezm ve Mâveraünnehir'deki otoritesini sarsmamıştır. İsfahan'da yenilen Celâleddin daha sonra faaliyetlerini Anadolu'da sürdürmüş ve 1230 yılında Yassı Çimen'de Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'a yenilmiştir. Bu yenilgileri takip etmekte olan Moğollar Irak-ı Acem'e kadar ilerlemişlerdir. Celâleddin Hârezmşah, Tebriz'de iken Bergu ismindeki adamını Moğolları gözlemlemesi için göndermiş Zencan yakınındaki Merc-i Şerevân'da Moğollarla karşılaşan Bergu ellerinden zor kurtulmuştur. Daha sonra sultanın yanına

[490] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 438.
[491] Taneri, **Harezmşahlar,** s. 85.

gelen Bergu Moğolların kışı Irak-ı Acem'de geçireceklerini ve bahar gelince Azerbaycan'a saldırıya geçeceklerini bildirmiştir.[492]

Moğolların Tebriz'e yaklaştığını öğrenen sultan, Mugan'a giderek burada Yassı Çimen Savaşı'nda yorgun düşen askerlerini toparlamaya çalıştı. Nesevî, kendisinin sultana yârenlik etmek için kaldığını, sultanın Şerefül-Mülk'ü ve haremini Tebriz'de bıraktığını kaydetmektedir. Çünkü sultan öleceğini düşünmüş ve her şeyini düşmana teslim etmekten üzüleceğini ifade etmiştir.[493]

Celâleddin Hârezmşah Konya'yı alıp Selçukluları ortadan kaldırmayı daha sonra da buranın idaresini Rükneddin'e vermeyi plânlıyordu.[494] Dikkate alınmayan Sultan I. Alâeddin Keykubâd artık mektuplarda da tavrını değiştirmiş ve üslubunu tehdit boyutuna taşımıştır: *"... aklınızı din ve devlet düşmanlarının def edilmesi işine verin. Bundan sonra önemli işlere kalkışırken düşünüp taşının. Nasihat yoluyla size söyleyeceğim din ve millet için önemli olan başka bir konu da tatar ordusuyla iyi geçinmeniz ve onlara karşı alttan alma yolunu tutmanızdır. Hangi yolla olursa olsun her yolu deneyerek onlarla barış içinde olmaya gayret edin."...*[495]

Görüldüğü üzere Celâleddin Hârezmşah, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd ile Moğol tehlikesine karşı ittifak kurmuş ancak daha sonra I. Alâeddin Keykubâd hem Hârezmşahların Moğollar karşısında duramayacağını hem de kendi çıkarlarını düşünerek Eyyûbîler ile anlaşma yapmıştır. Bundan sonra Selçuklular ve Eyyûbîlerîn amacı Hârezmşahlar Devleti'ni Doğu Anadolu'dan çıkarmaktır.[496]

Celâleddin, Hâyzân'dan Arran'a gitmiş ve Nesevî'yi Türkmenleri orduya katması için görevlendirmiştir. Buradan Gence'ye geçen sultan oradaki isyanı bastırarak Ahlat'a geçmiş ve Melik Eşref'ten yardım istemiştir. Bir müddet sonra

---

[492] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 86.
[493] Nesevî, **a.g.e**., s. 140; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 87.
[494] Taneri, **Harezmşahlar.**, s. 82.
[495] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 377; Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 99; Tekin, **Ahlat Tarihi**, s. 83-84; Keleş, **a.g.t**., s. 68.
[496] Yazıcı, **a.g.e**., s. 371.

Mühtessüddin adındaki elçisiyle yardım bekleme umudunun tükendiğini gösteren bir mektup göndermiştir. Bu sırada Moğol Noyanı Kuke Yakom Celâleddin Hârezmşah'ın ordusuna katılmış ve Moğolların onlar hakkındaki plânlarını anlatarak tuzak kurmasını tavsiye etmiştir. Celâleddin, Van Gölü yakınındaki Cur dağında Moğollara tuzak kurdu. Âmid hâkiminin elçisi Alâmüddin Sincar, sultanı Anadolu'ya sefer yapması için cesaretlendirerek 4.000 süvari ile yardım edeceğini bildirdi. Sultan da Âmid'e giderek burada şehre yakın bir köprüde bir ordugâh kurdu.[497]

Gelen bir Türkmen habercisinin Moğolların yaklaştığına dair istihbaratına itibar etmediysede sabah ordugâhı Moğollar tarafından sarılmıştı. Bir akrabası sarhoş halde bulunan sultanı alarak Âmid'e götürsede halk sultanı şehre almadı. Meyyâfarikin yakınında bir kasabaya kaçan sultan, sabah Moğollar büyük bir hücuma uğramış ancak atına binip kaçmayı başarmıştır. Bu esnada Şerefü'l-Mülk sultanın haremini alarak Beylekan'a gitmişti.[498] Onun emrindeki geride kalan Hârezmliler, Moğollar tarafından öldürülmüştür.[499] Sultan Celâleddin Hârezmşah, Arran'a kaçsa da Moğollar peşini bırakmamıştır. Cormagon Noyan komutasındaki Moğol ordusu Celâleddin'i takibe başlamış ve Azerbaycan'a kadar gelmişlerdir. Bu sırada Tebriz'de olan Celâleddin hem Eyyûbî Meliklerinden hem Selçuklu Devleti'nden yardım talep etmiş ancak umduğunu bulamamıştır. Daha sonra sultan tekrar Âmid'e doğru yola çıkmıştır.[500]

F. Hârezmşahlara Karşı Selçuklu-Eyyûbî İttifakı

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Celâleddin Hârezmşah'ı Ahlat'ı işgal etmemesi konusunda uyarmış ve Eyyûbîlere karşı ittifak kurmayı talep ederek Moğollara karşı da ortak hareket etmeyi plânlamıştır. Zira Ahlat'ın işgali Anadolu'yu Moğol

[497] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 88.
[498] Nesevî, **a.g.e**., s. 223.
[499] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 89.
[500] Nesevî, **a.g.e**., s. 242.

tehlikesine açmış olacaktır.[501] Ancak tüm bu çaba sonuçsuz kalmış ve Celâleddin Hârezmşah hiçbir ikâzı dikkate almamıştır.

Selçuklu-Eyyûbî arasındaki çekişmeler Celâleddin Hârezmşah'ın Doğu Anadolu'da bir tehdit olmasıyla sona ermiştir. Celâleddin Hârezmşah bu iki Müslüman devlet ve Moğollarla bile baş edebileceğini düşünmüştür.[502]

Erzurum Beyi Rükneddin Cihanşah, Celâleddin Hârezmşah Ahlat'ı kuşattığında Melik Eşref'e olan tâbiyetini bırakıp ona tâbi olmuştur ve her fırsatta Celâleddin Hârezmşah'ı, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a karşı kışkırtmıştır. Bu durum üzerine Sultan I. Alâeddin Keykubâd, ilk olarak Celâleddin Hârezmşah'a karşı tedbir amaçlı emîr Mübârizeddin Çavlı, Kondistabl Esededdin komutasında 10.000[503] kişilik bir kuvveti Erzincan'a göndermiş daha sonra da sultan, Kemaleddin Kâmyâr'ı Eyyûbî Meliklerine göndererek Celâleddin Hârezmşah'a karşı ittifak yapmak istemiştir.[504] Kemâleddin Kâmyâr, Melik Eşref ve Melik Kâmil'e sultanın Celâleddin ile aralarındaki münasebeti aktarmış ve ittifak isteğini iletmiştir ancak kesin bir yanıt alamamıştır. Birkaç kez gelip giden Kâmyâr, Eyyûbîlerden menfî ya da müsbet bir netice alamadan geri dönmüştür.[505] Kemaladdin Kâmyâr son gidişinde eğer sultana yardım edilmezse haremini düşmanın yani Celâleddin'in elinde gördükleri zaman geri dönüşün olmayacağını bildirmiştir.[506] Bu sözler Melik Kâmil ve Melik Eşref'i derinden etkilemiş ve sultana yardım etmeye karar vermişlerdir. Daha sonra Suriye'den asker toplayarak Harran'a doğru yola çıkan Melik Kâmil,bu sırada Haçlıların Mısır'a saldırdığını öğrenince geri dönmüş ancak Eyyûbî ordusu Melik Eşref'in komutasında yardım için yola devam etmiştir. Sultan, Eyyûbî

[501] Salim Koca, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Güvenlik Politikası", **Gazi Türkiyat Türklük Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2009, V, 187-216; Herbert Jansky, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alaeddin Keykubâd'ın Emniyet Politikası", **Zeki Velidi Togan'a Armağan**, Ankara 2010, s. 121; ayrıca bkz. Ramazan Şeşen, **Selahaddîn'den Baybars'a Eyyubiler**, Isar, İstanbul 2007; Önder Kaya, **Selahaddin Sonrası Dönem Eyyubiler**, İstanbul 2007.
[502] Herbert Jansky, **a.g.m**., s. 121.
[503] Osman Turan 12.000 rakamını vermektedir. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 369-370.
[504] Nesevî, **a.g.e**., s. 198; Jansky, **a.g.m**., s. 121.
[505] İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 453; Osman Turan, Selçuklular ile Eyyûbîler arasında aynı günde beş elçi gönderdiğini yazmıştır. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 370.
[506] I. Alâeddin Keykubâd, Melike Adiliye (Gaziye) adında bir hatun ile evlidir. Bu hatun Melik Eşref ve Melik Kâmil'in kardeşidir. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 403.

ordusunun yola çıktığını öğrenince Kayseri'den Sivas'a geçmiş burada Eyyûbî ordusuyla buluşarak Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat'ta ayrıldığını öğrenince Erzincan'a gitmişlerdir.[507]

G. Yassı Çimen Savaşı ve Sonuçları (10 Ağustos 1230)

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın yanına gelen Şemseddin Altunaba ve Kemaleddin Kâmyâr, Hârezmşahların Doğu Anadolu'da büyük felaketlere yol açtıklarını bildirmiştir. Bunun üzerine sultan, Kemâleddin Kâmyâr'ı Eyyûbîlere göndermiştir. Doğu Anadolu'dan Hârezmlileri çıkarmak için Melik Kâmil ve Melik Eşref ile anlaştı. Melik Kâmil ordusu ile Rahbe'ye gelmiş ancak Melik Kâmil yerini Melik Eşref'e bırakmak durumunda kalmıştı çünkü Haçlılar Mısır'ı zapt etmiştir. Melik Eşref de 5.000 kişilik ordusu ile sultanın yanına Sivas'a gitmiş bunu öğrenen Celâleddin Hârezmşah Malazgirt'e geçmiştir. Erzurum'dan yola çıkmış olan Rükneddin Cihanşah 40.000 kişilik ordusu ile karşı tarafın saldırmasını beklemek istememiştir. Bu ittifak Harput'ta birleşip burada konaklamayı plânlamışlar ancak Sultan Celâleddin Hârezmşah yolda hastalanmıştır.[508]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Yassı Çimen Savaşı'na sürükleyen asıl sebep ise sultanın amcasının oğlu olan Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ın, Ahlat'a saldırması hususunda ona yardım etmesidir. Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Ahlat konusunda Celâleddin Hârezmşah'ı vazgeçirmeye çalışşada muvaffak olamamış ve bir yandan da Rükneddin Cihanşah, Celâeleddin Hârezmşah'ı sultana karşı kışkırtmaya devam ediyordu.[509]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd ve Melik Eşref birkaç gün geçtikten sonra 20.000 kişilik ordusu ile Sivas'tan ayrılmışlar Celâleddin Hârezmşah ise Rükneddin Cihanşah ile olan plânını uygulamak için Sivas'a doğru yola çıkmıştır. Ancak ondan

[507] Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarih**i, II, 528.
[508] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 57.
[509] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 71.

önce davranan Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Erzincan'da ordugâh kurması Celâleddin Hârezmşah'ı öfkelendirmiştir.[510]

Mevlevî kaynağı **Menâkıbü'l-Arifin**'de, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın sefere çıkmadan evvel Baha Veled'in türbesinde dua ettiğini kaydetmektedir. Sultan Celâleddin'in durumundan haberdar olmak için kıyafet değiştirmiş ve birkaç Türk ile Celâleddin'in askerlerinin yanına sığınmıştır. Askerlerin Alâeddin'den yakınmasına sevinen Sultan Celâleddin Hârezmşah daha sonra sultanın ülkelerinden her ne zaman geçtiyse halkının ondan son derece hoşnut olduğunu görmüş ve buradaki birkaç Türk'ün sultanı şikâyet etmesi sultanı şüpheye düşürmüştür. Celâleddin, durumu tatbik ettirmek için sabahı beklemiştir. Ancak o gece Baha Veled, Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın rüyasına girerek, "*Kalk! Hemen atına bin, uyku zamanı mıdır?"* demiş tekrar uykuya dalan Sultan "*Ne Uyuyorsun?"* sözünden sonra uyanarak orayı terk etti. Sabah olduğunda Celâleddin Hârezmşah herkesin kaçtığını anlamıştır.[511]

Hastalığı bir nebze olsun hafifleyen Sultan Celâleddin Hârezmşah daha önceden plânladıkları gibi Harput'ta Rükneddin Cihanşah ile birleşti.[512] Rükneddin Cihanşah, Selçuklular ile Eyyûbîlerin ittifak yaptığını Celâleddin Hârezmşah'a anlattı. I. Alâeddin Keykubâd-Melik Eşref ittifakına karşı Celâleddin Hârezmşah-Rükneddin Cihanşah ittifakı Erzincan'ın Akşehir Ovası'ndaki Yassı Çimen[513] mevkiinde karşı karşıya geldiler.[514]

Celâleddin'in 700 kişilik birliği 3.000 kişilik Selçuklu birliğini bozguna uğrattı. orali bozulan Seçuklulara Hıms hâkimi Mansur'un dâhil olmasıyla Selçuklular ertesi gün Hârezmlilere saldırdılar (27 Ramazan 627/10 Ağustos 1230). Tüm gün süren hücumlara gece ara verildi ve ertesi gün devam edildi. Celâleddin Hârezmşah saldırıları ile I. Alâeddin Keykubâd'ı çekilmeye mecbur bırakır gibi

[510] Hasan Geyikoğlu, "Harzemşahlar ve Doğu Anadolu", **Türkler**, IV, Ankara 2002, s. 922.
[511] Ahmed Eflâkî, **Ariflerin Menkıbeleri**, I-II, trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1986, s. 113.
[512] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 59.
[513] Yassı Çimen: Erzincan ovasının kuzey kısmındaki vadi yolu üzerindeki yerin adıdır. Tuncer Baykara, "Yassıçemen Nerededir?", **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, Konya 2017, s. 14.
[514] Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 542; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 82.

görünse de Melik Eşref'in de takviyeleri ile Celâleddin püskürtüldü. Ebü'l-Ferec,[515] Celâleddin'in ordusu için 40.000, I. Alâeddin Keykubâd'ın ordusu için 20.000 sayısını ve Melik Eşref'in de 5.000 asker ile ona katıldığını kaydetmektedir. İbnü'l-Esîr[516] ise I. Alâeddin Keykubâd'ın 20.000 Melik Eşref'in ise 15.000 süvarisi olduğunu yazmıştır. 26 Ramazan 627/9 Ağustos 1230 tarihini I. Alâeddin Keykubâd ve askerleri dua ederek geçirdi. Ertesi gün başlayan savaşta ilk hücumda Hârezmşah kuvvetleri püskürtümüşse de tekrar saldırıya geçen Celâleddin Hârezmşah ümidini kaybetmiştir. Düşmanların sayıca üstünlüğünü gören Celâleddin Hârezmşah savaş alanını terk etmiş Rükneddin Cihanşah ise esir edilmiştir. Hârezmli ordusunun bir kısım Hârezmli nehir kenarındaki uçurumu fark etmedikleri için ölmüş bir kısmı da Trabzon'a kaçmıştır.[517]

Celâleddin Erzincan'dan Malazgirt'e kaçarken Veziri Şerefü'l-Mülk hala şehri muhasara ediyordu.[518] Ancak sonrasında birlikte Ahlat'a geçtikten sonra buradan gerekli gördüğü her şeyi alan sultan Hoy'a gitmiştir. 3 ay burada kaldıktan sonra önce Arrân'a daha sonra da Beylekân'a gitmiştir.[519]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd ile Melik Eşref, Celâleddin Hârezmşah ve Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'ı 27 Ramazan 627/10 Ağustos 1230[520] tarihinde Yassı Çimen mevkiinde bozguna uğrattılar ve böylece Hârezmşahlar Devleti'nin sonu gelmiştir.

---

[515] Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 528; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 392.
[516] İbnü'l-Esîr, **a.g.e.,** XII, 454.

[517] Nesevî, **a.g.e**., s. 206; İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 454; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 371; Yinanç, **a.g.e**., s. 91.
[518] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 83.
[519] Anonim**, Anonim Selçukname**, s. 35.
[520] Yassı Çimen Savaşı'nın tarihi ile alâkalı İbn Vâsıl eserinde 29 Ramazan 627/11 Ağustos 1230 tarihini kaydetmiştir. Yıl olarak değil ancak gün olarak diğer kaynakların verdiği tarihlerden bir gün sonrası olarak kaydedilmiştir. İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb**, IV, 323; Niğdeli Kadı Ahmed 628/1230 yılını uygun bulmuştur. Niğdeli Kadı Ahmed, **el-Veledü'ş-şefik**, I, 442.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın bu zaferi büyük sevinçle karşılandı. Sultan, Rükneddin Cihanşah'ı affetti ve ona Aksaray'ı iktâ olarak verdi.[521] Sultan, Melik Eşref'e 400.000 sultanî dirhem, 20.000 mekik tahıl, 10.000 baş koyun, Şemseddin Altunaba'ya[522] da 5.000 asker ile beraberinde birçok hediye göndermiştir. Sultan bir hafta Erzurum'da kalmış kaleleri sağlamlaştırmış ve Kayseri'ye dönmüştür.[523]

I. Alâeddin Keykubâd, Yassı Çimen zaferinden sonra Erzurum'u almış ve buradan Kayseri'ye gitmiştir. Burada hem Müslümanlar hem Hıristiyanlar tarafından büyük bir sevinç ile karşılanan sultan Hıristiyanların coşkusunu görünce onların yanına giderek hediyeler bahşetmiştir.[524]

Melik Eşref'in teklifi ile Sultan Celâleddin ile sulh yapıldı bu anlaşmaya göre Celâleddin Hârezmşah, Ahlat'a müdahale etmeyecekti. Daha sonra Celâleddin Hârezmşah, Meyyâfarikin hâkimi Melik Muzaffer'e Moğollara karşı birlik olmak için Nesevî'yi gönderdi. Bununla birlikte yaptığı anlaşmaya uymayan Celâleddin Hârezmşah, Selçuklu Devleti sınırlarında olan Erzincan, Harput ve Malatya'ya saldırmıştır. Bu durumu öğrenen Melik Muzaffer, Sultan Celâleddin'e güvenmemiş ve elçiye aynı sözleri Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a da verdiğini ancak aynı durumu yaşamak istemediğini vurgulamıştır. Celâleddin'in yenildiğini ve Azerbaycan'a kaçtığını öğrenen Moğollar onu takip etmeye başlamıştır. Bu sebeple Sultan Celâleddin, Musul'a gitmiştir ama kuvvetlerini toplayamadan Moğol baskınına uğramıştır. Buradan da kaçıp önce Muğan'a[525] daha sonra Arran'a geçen Celâleddin Hârezmşah, Eyyûbîlerden Melik Eşref'ten yardım istemiş[526] Melik Eşref yardım talebine olumlu karşılık verse de yardım etmemiştir. Bu duruma sinirlenen sultan,

---

[521] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 72. Sultanın Cihanşah'ı öldürdüğü de söylenmektedir. Turan, **Doğu Anadolu ve Türk Devletleri Tarihi**, s. 43.
[522] Şemseddin Altunaba'nın hayatı hakkında bilgi ve vakfiyenin tam metni için bkz. Osman Turan, "Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı", **Belleten**, XI/42, Ankara 1947, ss. 197-236; ayrıca a. mlf., **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**, Ankara 2014; ayrıca bkz. Özmen, **a.g.t**., s. 64-66.
[523] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 66-67.
[524] Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 62.
[525] Kışın Moğolların ordugâh kurduğu bölgedir. Hemyan ovası olarakta adlandırılır. Bugünkü Sovyet Rusya ile İran sınırını teşkil etmektedir. Aknerli Grigor, **Moğol Tarihi**, trc. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1954, s. 9; Müverrih Kiragos, **Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar**, trc. Gürsoy Solmaz, Ankara 2009, s. 29.
[526] Koca, "Kösedağ Bozgunu", s. 40.

Selçuklulardan Moğollara karşı yardım talep etse de kimseden bir yanıt alamamıştır.[527]

Sultan Celâleddin Hârezmşah Moğollara karşı destek bulamadığı gibi Sultan Alâeddin'i dinlemeyerek adeta kendi sonunu hazırlamıştır.[528] Moğol baskınından kaçmak için Arran'dan sonra Âmid'e giden Sultan Celâleddin, burada halkın tepkisi ile karşılaşınca Meyyâfarikin (Silvan)'a gitmek için yola çıkmış ancak yolda Moğollarla karşılaşmıştır. Dağlara kaçan Celâleddin Hârezmşah Ahlat'ta Hârezmliler tarafından öldürülen kardeşinin intikamını almak isteyen bir Kürt tarafından öldürülmüştür.[529]

29 Ramazan 627/10 Ağustos 1230 tarihinde vukû bulan Yassı Çimen Savaşı'nın sebepleri ve sonuçlarını Türk tarihi açısından değerlendirmek gerekirse Yassı Çimen Savaşı, I. Alâeddin Keykubâd ile Melik Eşref ittifakının Celâleddin Hârezmşah ile Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah'a karşı galip gelmesi ile sonuçlanarak tarihe kazınmıştır. Burada önemli bir nokta var ki o da Selçukluların ve Hârezmşahların ikisi de Türk ve Müslüman Devlettir. Bu iki devletin ortak bir menfaatte birleşmek yerine savaşmayı tercih etmeleri tamamen Anadolu topraklarında gözü olan devletlere bilhassa Moğollara yaramıştır. Sınırlarını Ahlat, Van, Bitlis, Malazgirt ve Tiflis'e kadar genişletmiş olan Hârezmşahların yıkılmasıyla Moğolların hareket sahası daha da genişlemiştir ve Türkiye Selçuklu Devleti ile karşı karşıya gelmişlerdir.

H. Sultan Celâleddin Hârezmşah'ın Ölümü, Şahsiyeti ve Türk-İslâm Tarihindeki Yeri

Sultan Celâleddin Hârezmşah Sind Nehri'nde Moğollara karşı verdiği mücadeleden sonra Hindistan'a kaçmıştır. Buradan döndükten sonra Damegan yakınında Moğollar ile savaşa giren sultan mağlup olmuştur (1227). Daha sonra

[527] Nesevî, **a.g.e**., s .125; İbnü'l-Esîr, **a.g.e**., XII, 459.
[528] Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 101; Taneri, **a.g.e.**, s. 84.
[529] Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, s. 402; Nesevî, **a.g.e**., s. 157; Abu'l'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, II, 529.

İsfahan yakınlarında tekrar Moğollar ile karşılaşan sultan ikinci kez yenilmekten kurtulamamıştır. Yassı Çimen Savaşı'ndan sonra Moğolların 15 süvarisi sultanı öldürmeye çalışmış ancak sultan kaçmayı başarmıştır. Kaçtığı dağda onu öldürmek isteyen Kürt reisine sultan olduğunu, kendisini Melik Muzaffer Şehabüddin'e götürürse onu zengin edeceğini ya da sahip olduğu topraklara götürürse onu emîr yapacağını söyledi. Kürt reisi onu kendi obasına götürdü. Bu sırada gelen başka bir Kürt onun sultan olduğuna inanmadığını ve Ahlat'taki kardeşinin Hârezmliler tarafından öldürüldüğünü söyleyerek elindeki mızrak ile Sultan Celâleddin Hârezmşah'ı öldürmüştür (628/1231).[530]

Bir süre sonra Meyyâfarikin hâkimi Melik Muzaffer sultanın cesedini Meyyâfarikin'e getirse de kabrini ve eşyalarının nerede olduğu günümüzde bilinmemektedir. Cüveynî ise Celâleddin Hârezmşah'ın Âmid dağlarında geceyi geçirmek için çadır kurduğunu ve Kürtlerden oluşan bir grubun fark etmeden onu göğsünden bıçakladığını kaydetmektedir.[531] Celâleddin Hârezmşah'ın öldürüldüğünü duyan Erzincan Valisi Gıyâseddin Keyhüsrev katili yanına çağırtarak gasp ettiği eşyaları alarak ona para verip göndermiştir. Halk sultanın ölümüne inanmamış ölümünün üzerinden yıllar geçsede dedikodular Moğolların bile endişe duymasına yol açmıştır.[532]

1236 yılında kendisini Celâleddin olduğunu iddia eden bir kişi yalanı anlaşılınca idam edildi. 1254 yılında ise bir tüccar kendisinin Celâleddin olduğunu iddia etmiş ve öldürülene kadar bu iddiasını devam etmiştir.[533]

---

[530] Müverrih Vardan, Celâleddin Hârezmşah'ın ölümü ile alâkalı "*sultan kaçarken bir kılıç darbesiyle öldü*" ifadesini kullanırken belki onun hareketlerinden rahatsızlık duyan askerler tarafından belki de Tatarlar tarafından öldürüldüğüne dair iki ihtimal üzerinde durmaktadır. Vardan, **a.g.e**., s. 224; İbn Vâsıl, Sultan Celâleddin Hârezmşah'ın Meyyâfârikin'in bir köyüne ulaştığını ve Kürt adamın ona saldırdığını çünkü o adamın kardeşinin Ahlat'ta Hârezmşahlar tarafından öldürüldüğünü kaydetmiştir. İbn Vâsıl, **a.g.e.**, IV, 344; Taneri, **Harezmşahlar**, s. 89; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 393; Yazıcı, **a.g.e**., s. 371.

[531] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 362; Cüveynî, iki ihtimal üzerinde durmaktadır ilki eşkıyaların sultana saldırdığı yönündeyken diğeri de sultanın kendi elbisesini yakınlarından birine giydirerek onun öldürüldüğünü kendisinin ise sufi halde dolaşarak eceliyle öldüğüdür. Cüveynî, **a.g.e**., II, 156; Şahin, **a.g.e**., s. 161.

[532] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 90.

[533] Taneri, **Harezmşahlar**, s. 91.

Dönemin kaynağı Nesevî'nin kaydına göre Celâleddin Hârezmşah, sakin, ciddi, çok gülmeyen ve şişman, kısa boylu, esmer biridir.[534] Yine aynı müellifin verdiği malumatlara göre sultanın, merhametli, adaletli, halkın sorunlarını dinlediğini ancak saltanatını tehlikeye atan herhangi bir davranışta adalet gözetmediğini ve acımasız olduğunu kaydetmektedir.[535] Sultan ilim adamlarına her zaman kıymet vermiş sarayında Muhammed b. Kays adlı bir âlim Kanglı dili ve Farsça karşılaştırması üzerine bir lügat hazırlamış ve sultana sunmuştur.[536] Sultan da Farsçayı iyi derecede bildiği kaydedilmektedir.[537]

Celâleddin Hârezmşah 12 kadınla nikâh kıymışsada bu evliliklerden olan çocuklarının sayısı bilinmemektedir. Ancak Sind Nehri kenarında Moğollar ile mücadele ettiği sırada yedi-sekiz yaşlarındaki oğlunun Moğolların eline geçtiği ve öldürüldüğü bilinmektedir. Saltanatının son safhasında ise Mengütoy-şah (Mingtüy-şah) adlı bir oğlunun olduğu ancak Celâleddin Hârezmşah'ın ölümünden sonra hayatta kalan çocuğuna rastlanmamıştır.[538] Ebü'l-Ferec'a göre Celâleddin'in kızı, Cüveynî'ye göre ise Celâleddin'in hareminden olan iki yaşında Terken adında bir çocuğun Moğol Emîri Cormagun Noyan'ın eline geçtiği bilinmektedir. Daha sonra ise bu kız Hülagü tarafından İslâmî usullere uygun bir şekilde Musul hâkimi Bedreddin Lülü'nün oğlu Melik Salih İsmail ile evlendirilmiştir (655-1257-1258).[539]

Sultan Celâleddin Hârezmşah yıkılmaya yüz tutmuş Hârezmşahlar Devleti'ni tabiri caizse diriltmiştir. Saltanatı boyunca doğru bir siyaset takip edemeyen, güçlü, korkusuz ve hırslı bir lider olan Celâleddin hırsının kurbanı olmuştur. Devrin istilacı devleti olan Moğolları yeneceğine inanan sultan bu konuada ferasetten uzak davranmıştır.

---

[534] Nesevî, **a.g.e.**, s. 58.
[535] Nesevî, **a.g.e.,** s. 158.
[536] Yazıcı, **a.g.e**., s. 232; Mehmet Fuad Köprülü, "Harezmşahlar Devrinde Bir Türk Lisancısı: Muhammed bin Kays ve Eseri", **Türk Yurdu**, Ankara 1927, V/XXVI, s. 97-100; Geyikoğlu, "Harzemşah Celâleddin Mengüberti'nin Şahsiyeti", s. 232.
[537] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 363; Geyikoğlu, "Harezmşah Celâleddin Mengüberti'nin Şahsiyeti", s. 229-238.
[538] Geyikoğlu, "Harezmşah Celâleddin Mengüberti'nin Şahsiyeti", s. 236.
[539] Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 564; Cüveynî, **a.g.e**., II, 164.

Tarihimizde önemli bir yer edinen ve bir Türk devleti olan Hârezmşah Devleti 1097 yılında Sultan Sencer'in Kutbeddin Muhammed'i Hârezmşah ilân etmesiyle başlamış ve Moğolların 1231 yılında ortadan kaldırması ile devrini tamamlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HÂREZMLİLERİN ÂKIBETİ

A. Yassı Çimen Savaşı'ndan Sonra Hârezmli Beyler ve Askerler

28 Ramazan 627/10 Ağustos 1230 tarihinde Yassı Çimen'de I. Alâeddin Keykubâd ile savaşan Celâleddin Hârezmşah ağır bir mağlubiyete uğramıştı. Bu mağlubiyetten sonra Celâleddin Hârezmşah Âmid'e sığınmış ancak burada bir Kürt tarafından öldürülmüştü (628/1231).[540] Celâleddin Hârezmşah'ın emrinde olan Kanklı-Kıpçak grubu, liderlerinin ölmesiyle başsız kalmıştır. Başıboş kalan Hârezmlilerin bir kısmı Bingöl-Tunceli-Diyarbakır taraflarında kalırken[541] bir kısmı Anadolu'nun iç kısmına ve Suriye'ye gitmişlerdir.[542] Ahlat'taki Hârezmliler ise kendilerine Hüsameddin Kayır Han'ı lider seçmiş ve onun idaresinde yaşamışlardır.[543]

B. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Hârezmlilere Karşı Takip Ettiği Siyaset

1. Hârezmlilerin Türkiye Selçuklu Devleti Hizmetine Alınmaları

Ahlat'ın eski hâkimi Melik Eşref, içki ve eğlenceye dalarak şehri istilaya açık hale getirmiştir. Daha sonra Celâleddin Hârezmşah'ın istilası ile yıpranan Ahlat, o ölümünden sonra Hârezmlilerin bakıyesi birlik olamamış ve burada huzursuzluk yaratmaya başlamıştır. Ardından Moğolların saldırılarıyla iyice harabaye dönen şehre I. Alâeddin Keykubâd, hem Moğol tehlikesi için hem de Hârezmliler için Kemâleddin Kâmyâr'ı göndermiştir. Ahlat halkı Kemâleddin Kâmyâr'ı sevinçle karşılamış ve sultana itaat arz etmişlerdir. Kâmyâr'ın yönetiminde Ahlat kaleleri

---

[540] Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Ankara 1970, I, s. 3.
[541] Geyikoğlu**,** Harezmliler'in Anadolu Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları", s. 276; ayrıca bkz. a.mlf. "Anadolu'da Kalan Harzemliler (Horzumlular)", XXXV, 371.
[542] Kâzım Paydaş, **"**Moğol İstilasından Sonra Urfa ve Harran'a Yerleşen Harzemlileri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul 2004, 150/156.
[543] Geyikoğlu, "Harzemliler'in Türkiye Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları", **s.** 277; a.mlf., "Anadolu'da Kalan Harezmliler", s. 371.

tamir edilmiş, surlar sağlamlaştırılmış, çiftçiler topraklarına geri çağrılmıştır.[544] Daha sonra I. Alâeddin Keykubâd adına hutbe okunmuş, bölgenin imar faaliyetleri için Vezir Ziyâeddin Kara Arslan,[545] Müstevfî Sadeddin Erdebilî ve Tâceddin Pervâne görevlendirilmiştir. Şehrin gelirleri tespit edilerek buranın sübaşılığına Emîr Sinadeddin Kaymaz getirilmiştir (630/1232).[546]

Kemâleddin Kâmyâr, Ahlat'ta sultanın buyruklarını yerine getirirken Hârezm askerlerinin Tatvan'da yağma yaparak halka zarar verdiklerini öğrendi. Bunun üzerine sultan, Hârezmlilerin Selçuklu hizmetine alınması için Sinâdeddin Kaymaz'ı Tatvan'a Hârezmlilerin lideri olan Kayır Han'a gönderdi. Sinâdeddin Kaymaz, sultanın onlar hakkında kötü niyet beslemediğini belirterek Kayır Han'dan sultanın hizmetine girmesini istedi. Bunun üzerine Kayır Han, Küçlü Han (Sengüm), Yılan Boğa (Yılan Burgu), Can Birid ve Sarı Han sultana itaatlerini bildirmek üzere Tatvan'dan Ahlat'a gitti. Bu haber ziyafet ile kutlandıktan sonra Vezir Ziyâeddin Kara Arslan Erzurum'u Hârezm beylerine taksim etmiştir. Bu durumdan son derece hoşnut olan Hârezm Beyleri ertesi gün Erzurum'a doğru yola çıkmışlardır.[547]

Erzurum'a giden Hârezmliler, Tuğtab mevkiine geldiklerinde Moğol saldırısına uğramışlardır. Her yeri yakıp yıkan Moğollar daha sonra Ahlat'a doğru ilerledi. Bu durumu haber alan Selçuklular arkalarından gitse de Moğollara rastlamadılar. Ancak Tuğtab'ta Kayır Han'ın kayınvalidesinden Hârezmlilerin Moğollardan korkup kaçtığını kaçtığını öğrendiler.[548] 4.000 Hârezmlinin 700 Moğol askerinden kaçmasına anlam veremeyen vezir, başta bu duruma sinirlense de daha sonra Hârezmlilerin Erzurum'da rahat edemeyeceklerini düşündüğü için onları sultanın yanına Kayseri'ye götürmüştür. Hârezmlileri huzuruna kabul eden sultan, onlara iktâlar vermiştir. Kayır Han'a Erzincan, Bereke Han'a Amasya, Küçlü Han'a

[544] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 416.
[545] Askerî kadrodan yetişmiş olan vezirin menşei Türk'tür. Refik Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizmasının Rolü (Vezîr ve Divân)**, İstanbul 1995, s. 41.
[546] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 398; Geyikoğlu, **Doğu Anadolu'da Harezmşahlar**, s. 171.
[547] Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 192-193; Geyikoğlu, "Harezmliler'in Anadolu Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmeti'ne Alınmaları", **s.** 276-277.
[548] Geyikoğlu, "Harezmliler'in Anadolu Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmeti'ne Alınmaları", s. 282.

Larendere'yi ve Yılanboğa Niğde'yi tımar olarak verdi.[549] Sultan I. Alâeddin Keykubâd Hârezmlileri hizmetine alarak hem onları kontrol edebilmiş hem de başkaları ile ittifak kurmasını engellemiştir.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine giren Hârezmli sayısı 10.000 kişidir. Ahlat bölgesinde ise 12.000[550] Hârezmli olduğu bilinmektedir. İleride bahsedileceği üzere Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetinden çıkarak Eyyûbîlerin hizmetine girdikleri zaman ise sayıları 20.000'e ulaşacaktır.[551]

Türkiye Selçuklu Devleti Ahlat'a hâkim olunca daha önce buranın hâkimi olan Eyyûbîler rahatsız olmuşlardır. Melik Kâmil, Melik Eşref ve tüm Eyyûbî melikleri 100.000 kişilik bir ordu ile Anadolu'ya ilerlemişlerdir. Bunun üzerine sultan da Kayır Han komutasındaki Hârezmlilerle birlikte Eyyûbîlere karşı mücadeleye girmiştir. Selçukluların galip geldiği mücadelede Hârezmliler sultanın güvenini boşa çıkarmamışlardır (632/1234).[552]

Selçuklu ordusu Anadolu'dan çekilince Eyyûbîler bu bölgede yağma yapmaya başlamıştır. Bu durum üzerine Tâceddin Pervâne komutasındaki Selçuklu ordusu, Kayır Han önderliğindeki Hârezmlilerle birleşerek Âmid'i kuşatmış ancak bir başarı sağlayamamıştır. Burada vakit kaybetmek istemeyen Hârezmliler Mardin, Nusaybin, Sincar ve Meyyafarikin'de tahribat yapmışlardır (1236). Sultan, Güneydoğu'da tam manasıyla hâkimiyetini kurabilmek ve Eyyûbîlere karşı zafer kazanmak için askerlerini Kayseri'deki Meşhed Ovası'nda toplamıştır (634/1237).[553] Buraya, kıymet verdiği dostu Fahreddin Ayaz'ın ölümünden sonra Kayır Han'ı atamıştır. Bu durum sultanın Hârezmlilere olan güvenini göstermektedir. Sultan

---

[549] İbn Bîbî, **a.g.e**, II, 423; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 5; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 88; KO
Oca, "I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", s. 362; Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan Harezmliler", s. 372.
[550] Turan**, Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 399.s
[551] Turan, **Doğu Anadolu ve Türk Devletleri Tarihi**, s. 200.
[552] Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 533; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 380.
[553] Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 536; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 402; Geyikoğlu, "Harezmliler'in Türkiye Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları", s. 282-283.

burada oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan etmiş ve emrindekilere ona sadık kalmaları için yemin ettirmiştir. Ancak daha önce de bahsedildiği üzere bu ziyafet esnasında kuş etinden zehirlenerek vefat etmiştir.[554]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Hârezmli emîrleri hizmetine alması ve onlara iktâlar ihsan etmesi huzursuzluğa sebep olmuştur. Selçuklu idaresinin bir kısmı İranlılardan oluştuğu için Kanglı-Kıpçak asıllı olan Hârezmlilere karşı her zaman yabancı unsur gözüyle bakmışlardır. Ancak Hârezmliler, I. Alâeddin Keykubâd'a karşı daima sadık kalmışlardır. Bununla birlikte Sultanın vefatıyla Hârezmliler için kötü günler başlamıştır.

C. Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Şahsiyeti, Ölümü ve Türk-İslâm Tarihindeki Yeri

Sultan, Âmid'i almak için askerlerini topladığı Kayseri'de Meşhed Ovası'ndaki ziyafette İzzedin Kılıç Arslan veliaht göstermiş ardından burada kızarmış tavuk etinden zehirlenerek vefat etmişti.[555] Sultan, Ramazan Bayramı'nın dördüncü günü 4 Şevval 634/31 Mayıs 1237 Pazartesi vefat etti. İki gün sonra cenazesi Konya'ya götürülürek Künbedhane/Künbet Saray'a defnedildi.[556]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd için pek çok müellif güzel sözler kaleme almıştır. Aksarayî,[557] sultanın adaletinden, isabetli görşünden ve adaletinden sual olunmayacağını zikretmiştir. 3 Şevval 634/ 1 Haziran 1237 tarihinde vefat eden sultan, dindarlığı, cesareti, öngörülü oluşu ile dikkat çekmiştir. Hatta müellif Niğdeli Kadı Ahmed[558] "makbul olan sultanların en sonuncusu" diye eklemiştir. İbn Kesîr[559], halkın huzurunu, güvenliğini düşünen, tacirlerin haklarını savunan ve idare yönü kuvvetli bir sultan olarak zikretmiştir.

---

[554] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 443.
[555] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 7; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 615; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 104.
[556] Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 202; Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar yerleri", s. 162.
[557] Aksarayî**, a.g.e**., s. 25.
[558] Niğdeli Kadı Ahmed, **a.g.e**., I, 442.
[559] İbn Kesîr**, a.g.e.,** XIII, 283.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd 45-50 yaşlarında vefat etmiştir. Onun ölümü ile alâkalı verdiği ziyafette yediği etten zehirlendiğine dair genel kanı üzerinde durulsa da farklı görüşlerde mevcuttur. Görüşlerden ilki sultanın oğlu II. Gıyâseddin Keykhüsrev ve Sâdeddin Köpek'in[560] bu ölümü planladığına dair şüphedir.[561]

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümü ile alâkalı Anonim Selçukname[562] 4 Şevval 636/10 Mayıs 1239 tarihini, Hamdullah Müstevfî-i Kazvini[563] ise eseri Târîh-î Güzide de ölüm yılını 1233 tarihini ve Müneccimbaşı[564] ise tarihi 4 Şevval 634/31 Mayıs 1237'yi kaydetmiştir.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, ülkesini iyi yöneten kudretli bir sultan olmasının yanı sıra ilim ve kültür hayatına da ehemmiyet göstermiştir. Arapça, Farsça ve Rumca bilen sultan, Mevlânâ ve Necmeddin Dâye gibi pek çok âlimi himaye ederek Anadolu'ya davet etmiştir. Dindar olması ile bilinen sultan her düşünceyi hoşgörü ile karşılamıştır.[565]

Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'ni âdeta şahlandıran sultan, Alâiye, Erzurum, Erzincan gibi pek çok şehri muhasara etmiş[566] ve buraların Türk yurdu olarak tanınmasında büyük rol oynamıştır. Sultan, Ermenilerler ve Haçlılarla

---

[560] Zazadin Han ve Kubâdâbâd Sarayı'nın mimarı olan Türk bir emirdir. Zazadin Han'daki kitabesinde ismi Köpek bin Mehmed (Muhammed) olarak geçmektedir. İsminin Köpek olduğu Sâdeddin'in ise lâkabı olduğu anlaşılmaktadır. Kaymaz, **II. Gıyâseü'd-dîn ve Devri**, s. 55; a.mlf., **Anadolu Selçuklu İntihatında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 106; Muharrem Kesik, "Kösedağ Hezimetinin Başlıca Etkenlerinden Biri: Sâdeddin Köpek Olayı", **Türk^ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası : 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali**, Sivas 2018, s. 315-316; a.mlf., "Sâdeddin Köpek", **DİA**, XXXV, s. 392-393.

[561] Mîrhând, eserinde cehalet ve bilgisizliği yüzüznden II. Gıyâseddin'in babasını zehirlediğinden bahsetmiştir. A.mlf. **Ravzatu's-Safa**, s. 272; Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 42; Kazvini, **Târîh-î Güzide**, s. 118; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 410; Yinanç, **a.g.e**., s. 119; Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar yerleri", s. 161.

[562] Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 42.

[563] Kazvini, **Târîih-î Güzide**, s. 118,381.

[564] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 78.

[565] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 412-413; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 204.

[566] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 79.

saltanatı boyunca mücadele etmiş, Moğollarla ise dostane ilişkiler sürdürerek ülkesine gelecek zararı en aza indirmiştir.[567]

D. II. Gıyâseddin Keyhüsrev Döneminde Hârezmlilerin Durumu

1. II. Gıyâseddin Keyhüsrev (634-644/1237-1246)

Moğol istilası tüm dünyayı kasıp kavurmadan evvel Anadolu'nun en mühim devleti Türkiye Selçuklu Devleti idi. Sultan I. Alâeddin Keykubâd döneminde Anadolu en parlak dönemini yaşıyordu. Hârezmşahlar, Eyyûbîler, Abbâsî Hilâfeti ve Moğollar olmak üzere bütün devletlerle sulh yolunu seçen sultan bu şekilde topraklarına olabilecek saldırıları en aza indirmiştir. Ancak sultanın bu çabası Celâleddin Hârezmşah tarafından görülememiş ve Celâleddin Ahlat'ı işgal etmiştir. Daha sonra Yassı Çimen Savaşı'nda yenilerek daha önce de bahsedildiği üzere kendi sonunu hazırlamıştır. I. Alaâeddin Keykubâd'ın bu akılcı diplomasisi onun ani vefatıyla bozulmuştur.

I. Alâeddin Keykubâd'ın Hıristiyan kökenli Mahperi (Huand) Hatun'dan Gıyâseddin Keyhüsrev (14), Eyyûbî Melikesi Âdiliye'den İzzeddin Kılıç Arslan (9) ve Rükneddin Süleyman (8) adında üç oğlu vardı.[568] Sultan büyük oğlu Gıyâseddin 16 yaşında olduğu halde küçük oğlu İzzeddin 8-9 yaşında iken İzzeddin'i veliaht göstermiştir. Bu durum saltanat mücadelesine sebep olmuştur. Gıyâseddin, kendisini desteklemeleri için Çaşnigîr Şemseddin Altunaba, Sâdeddin Köpek, Kadı Şerefeddin oğlu Tâceddin Pervâne, Üstâdüddâr[569] Cemâleddin Ferruh, Gürcü oğlu Zâhireddîn gibi devlet adamlarını huzuruna davet etmiştir. Onlar da bu davet çağrısına olumlu yanıt vermişlerdir.[570] Devlet adamları ertesi gün Gıyâseddin'e bağlılık yemini ettiler.

---

[567] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 415.
[568] Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 206; Koca, "I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", s. 349.
[569] Üstâdüddâr: Farsça istez ve dâr kelimlerinden oluşmuştur. Farsçada baş usta anlamına gelen üstâz Arapçaya Üstâdâr olarak geçmiştir. Fatih Yahya Ayaz, "Üstâdüddâr", **DİA**, XXXXII, 394; Üstâdüddâr; Abbasiler, Hârezmşahlar, Türkiye Selçukluları ve Memlüklerde saray memurlarının en büyük amiridir. İbn Bîbî, **a.g.e**, II, 448.
[570] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 447-448; Merçil, **Selçuklular Devletleri Tarihi**, s. 468; Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", s. 170.

Sultan hapistekilerin serbest bırakılmasını ve Meydan Kapısı (Dervaze-i Meydan) hariç şehrin kapılarının kapatılmasını emretti.[571]

Emîr Hüsameddin Kaymeri, Uluğ Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın vârisi olarak İzzeddin'i seçmesine rağmen Gıyâseddin'in tahta çıkarıldığını duyunca hiddetlendi. Kaymeri, Hârezm beyi Kayır Han'a *"biz yine de merhum Sultan I. Alâeddin Keykubâd ile sözleşmemiz için İzzeddin'i tahta çıkaralım eğer Gıyâseddin'in tarafını tutarlarsa onlar ızdırap çeksinler"* diyerek onun da onayını alır ancak bu teklif için Kemâleddin Kâmyâr tereddüte düşer. Bu esnada şehirden gelen bir habercinin geç kalındığını söylemesi üzerine Gıyâseddin'in yanına giderek onun saltanatını tebrik etmişlerdir.[572] II. Gıyâseddin Keyhüsrev 5 Şevval 634/1 Haziran 1237 tarihinde Kayseri'de tahta oturduktan sonra gelen bütün elçileri kabul etti.[573] Hapistekilerin salınmasını, devlet adamlarının rütbelerine göre kıyafetlerinin değişmesini buyurdu.[574]

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta çıkınca hem yerli emîrler hem de Hârezmli emîrler endişeye kapılmışlardır. Sultan I. Alâeddin Keykubâd zamanında Hârezmlilerin hizmete alınması, onlara iktâlar verilmesi yerli emirler arasında huzursuzluğa sebep olmuştur. Bu durum Selçuklu bürokrasisi içinde yerli-yabancı çekişmesini doğurmuştur. Yerli emîrler veliaht seçiminde Gıyâseddin'in yanında durmuş ve Hârezmlilerin bu konuda mücadele etmesinden korkmuştur. Zira Hârezmliler I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra kendi içlerinden birini tahta geçirmek istemiş olabilirler. Bu düşünceyi iki tutum desteklemektedir. Birincisi Celâleddin Hârezmşah Ahlat'ı işgal ettiğinde Anadolu'ya sahip olma düşüncesini zikretmesi, ikincisi ise Hârezmlilerin küçük yaşta olan İzzeddin Keykâvus'u desteklemeleridir.[575]

---

[571] İbn Bîbî, **a.g.e.,** II, 449; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 424; Deniz, **a.g.e**., s. 42-43; Koca, "I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", s. 359.
[572] İbn Bîbî, **a.g.e.,** II, 449; Ahmet Kütük, "Kösedağ Savaşı'nın Kaybedilmesinde II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Kişiliği ve Uygulamalarının Rolü", **Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası: 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali**, Sivas 2018, s. 291.
[573] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 80.
[574] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 425.
[575] Kaymaz, **İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 98-99; Geyikoğlu, **a.g.t**.., s. 182.

a. Hârezmli Beylerin Öldürülmesi

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın vârisi olan İzzeddin Keykâvus'un Hârezmlilerle birleşip iktidar olmasından korkan Sâdeddin Köpek kendisine rakip gördüğü herkesi öldürtüyor ve Sultan II. Gıyâseddin'i etkisi altına alıyordu.[576]

1.Kayır Han'ın Hapsedilmesi

Sâdeddin Köpek ilk olarak Hârezmlilerin başı olan Kayır Han ile devlet adamlarını teker teker öldürtmeye başlamıştır. Kayır Han'ın hapsedilmesi durumunda Hârezmlilerin itaat yolu seçeceği fikrine sultanı inandıran Köpek, Kayır Han'ın Zamantı Kalesi'ne (Pınarbaşı- Kayseri) hapsedilmesi ve daha sonra da burada ölmesiyle amacına ulaşmıştır. Beyleri ölünce Hârezmliler Selçuklu hizmetini terk edip Fırat nehrine kadar gittiler ve her yeri talan ettiler.[577] Yollarda yaptıkları tahribatı durdurmak için sultan, Kemâleddin Kâmyâr'ı Hârezmlilerin üzerine gönderdi. Hârezmliler, merhum Sultan Alâeddin'in Hârezmlileri kurtardığını ancak yerine geçen Sultan II. Gıyâseddin'in onlara aynı itibarı göstermediğini ve suçsuz yere Kayır Han'ın hapsedildiğini söylemiş ve barışa yanaşmamışlardır. Bunun üzerine Kâmyâr komutasındaki Selçuklu ordusu ile Hârezmliler arasında savaş çıkmış, galip gelen Hârezmliler büyük ganimet elde ederek Şâm'a yönelmiştir. Harezmliler daha sonra Urfa, Harran, Suruç, Akka gibi birçok yeri ele geçirdiler.[578] Kemâleddin Kâmyâr ise ordusuyla sultanın yanına Kayseri'ye döndü.

---

[576] Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 469; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 427; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 104; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 7.

[577] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 81; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 428; Koca, "Emîr Sâdeddin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", s. 172-175.

[578] İbn Bîbî**, a.g.e**., II, 452; İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 111; Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", s. 174; Kesik, "Sâdeddin Köpek", s. 392-393.

2. Şemseddin Altunaba'nın Öldürülmesi

Hârezmlilerin başıboş hallerinin ve her gittikleri bölgede çıkardıkları sorunların devlete zarar verdiğini düşünen Sâdeddin Köpek, Hârezm beylerini bertaraf etme işini biraz daha hızlandırdı.

Atabeg Şemseddin Altunaba, Sâdeddin Köpek için *"bu köpeği saltanat memurluğundan uzaklaştırmak gerek. O sonunda herkese öyle darbeler vurur ki, hiçbir merhem onu iyileştiremez"* dese de kimse onu dikkate almamıştır. Bunu duyan Köpek, sultana giderek atabeg hakkında iftiralar atmış ve hem sultanı inandırmış hem de Tâceddin Pervâne'yi kendi tarafına çekmiştir. Kış için kullanılan Alanya sarayında divanın toplandığı bir gün Sâdeddin Köpek divana gelmiş ve Atabeg Şemseddin Altunaba'yı sakalından tutarak Emîr-i Candar'a teslim etmiş ve o da hemen Atabeg Şemseddin'in canına kıymıştır.[579]

3. Tâceddin Pervâne'nin Öldürülmesi

Sâdeddin Köpek, Şemseddin Altunaba'nın öldürülmesinde kendi tarafına çekmiş olduğu Tâceddin Pervâne'nin nüfusunun artmasından korktuğu için onu da katletmek istemiştir. Tâceddin Pervâne'nin Alâiye'den Ankara'ya gittiği esnada Akşehir'de şarkıcı bir câriye ile zinâ yaptığına dair iddialar duymuştur. Böylece işi kolaylaşan Sâdeddin Köpek, hiç vakit kaybetmeden imamlardan fetva alıp durumu sultana bildirmiştir. Sultan da yine Sâdeddin Köpek'in lafı ile hareket ederek Ankara'ya getirilen Tâceddin Pervâne'yi recm (taşlama) ile cezalandırmıştır.[580]

---

[579] İbn Bîbî, **a.g.e**, II, 454; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s. 429; Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", s. 177-178; Kesik, "Sâdeddin Köpek", s. 392-393.

[580] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 456; Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 82; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 626; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 469; Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", s. 181; Kesik, "Kösedağ Hezimetinin Başlıca Etkenlerinden Biri: Sa'deddin Köpek Olayı", s. 319.

Her türlü hileye başvuran Sâdeddin Köpek, gittikçe güçlenmekte ve sultanı ikna ederek rakiplerini öldürtmekteydi. Biraz daha ileri giden Köpek, annesi Şehnaz Hatun'un Sultan I. Gıyâseddin'den hamile kaldığını dolayısıyla kendisinin Selçuk soyundan geldiğini dillendirmeye başlamıştır.[581]

4. Hüsameddin Kaymaz ve Kemâleddin Kâmyâr'ın Katledilmesi

Sultanı istediği gibi yönlendirmeyi başaran Sâdeddin Köpek, iktidarını kuvvetlendirmek için Sümeysat (Samsat) kalesini ele geçirmiştir (Zilkade 635/14 Temmuz 1238). Buraya sultanın sancağını dikerek dönen Sâdeddin Köpek, iftira atarak Hüsameddin Kaymaz'ı Malatya'ya hapsetti. Bütün mal varlığına sultan adına el koydu. Hapis hayatına dayanamayan Kaymaz burada öldü.[582]

Köpek, Hüsameddin Kaymaz'dan sonra bu kez de Kemâleddin Kâmyâr'ı hedef almıştır. Hârezmliler, Urfa'ya gitmeden önce Selçuklu kuvvetleri ile karşılaşmış ve onları yenmişlerdir. Selçukluların bu yenilgisini Kemâleddin Kâmyâr'a mâl eden Sâdeddin Köpek, bu olayın üstüne gitmiştir[583] ve bir yalan uydurarak sultana karar çıkarttıran Sâdeddin Köpek, Kemâleddin Kâmyâr'ı tutuklatmıştır ve Gâvele Kalesi'nde onu şehit etmiştir.[584]

b. Hârezmlilerin Selçuklu Hizmetinden Çıkmaları

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta geçmesini istemeyen Hârezmliler İzzeddin Keykâvus'u desteklemişlerdir. Ancak bu durumu çok sürdürememiş ve II.

---

[581] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 458; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 430.
[582] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 461; Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 83; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 211; Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", s. 183.
[583] Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 209.
[584] İbn Bîbî, **a.g.e.**, II, 462; Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 84; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 630-631; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 94; Kesik, "Kösedağ Hezimetinin Başlıca Etkenlerinden Biri: Sa'deddin Köpek Olayı", s. 320.

Gıyâseddin Keyhüsrev'e itaat etmişlerdir.[585] Hârezmliler, Sultan I. Alâeddin Keykubâd döneminde buldukları huzur ortamını oğlu döneminde bulamayacaklarını düşünmüşlerdir. Zaten Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev de hiçbir zaman Hârezmlilere güvenmemiş ve onların saltanatı ele geçireceğine dair şüphe ile yaşamıştır. Bu şüphenin farkında olan Sâdeddin Köpek, sultanın yanından hiç ayrılmamış ve tüm kararlarında onu istediği gibi yönlendirmiştir. İlk olarak Hârezm askerlerinin başı Kayır Han hakkında iddialar ortaya atarak sultanı ona karşı kışkırtmıştır. Sultan'a, Kayır Han'ın başka ülkelere gittiği takdirde Selçuklu ordusu hakkında malumat vereceğini, sultanın itaatinden ayrılacağı gibi yalanlara başvurarak onun Zamantı Kalesi'ne hapsedilmesine sebep olmuştur.[586] Kayır Han burada bir süre kaldıktan sonra hastalığa yakalanmış ve vefat etmiştir (Zilkade 634/Temmuz 1237).[587] Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Sâdeddin Köpek'in lafı ile hareket etmesi genç, tecrübesiz ve nefsine yenik düşerek kibirlenmesine bağlanabilir.

Kayır Han'ın akıbeti yüzünden endişeye kapılan Hârezmliler isyan etmiş ve Fırat Nehri'ne doğru ilerlemişlerdir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Hârezmlileri geri döndürmek için Kemâleddin Kâmyâr'ı görevlendirmiştir.[588] Malatya'ya gelen Kâmyâr, burada kalmış ve buranın sübaşısı Seyfüddevle Ertokuş'u Harput'a göndermiştir. Harput'a giden Seyfüddevle Ertokuş, buranın sübaşısı Seyfeddin Bayram ile birleşmiş ve Fırat'a doğru ilerleyen Hârezmlilerin arkasından gitmişlerdir. Selçukluların kendilerini takip ettiğini öğrenen Hârezmliler sübaşılara elçi göndermişlerdir. I. Alâeddin Keykubâd döneminde huzur içinde olduklarını ancak daha sonra bu durumun bozulduğunu ve liderleri Kayır Han'ın suçsuz yere öldürülmesi yüzünden Selçuklu himayesinden çıktıklarını ve geri dönmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bu durumu sindiremeyen sübaşılar Hârezmlilere saldırmışlardır.

---

[585] Mustafa Kılıç, "Celaleddin Harizmşah'tan Sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi**, V/II, 420.

[586] Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 620-621. İbn Bîbî Kayır Han'ın hapse girdiğini ve burada vefat ettiğini kaydederken İbn Vâsıl ise hapse girenin Bereke Han olduğunu ve daha sonra hapisten kurtularak Hârezmlilerin başına geçtiğini de belirtmektedir. İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 451; İbn Vâsıl, **a.g.e**., V, 135. Bu bilgiler ışığında hem Kayır Han'ın hem de Bereke Han'ın hapsedildiği ancak Kayır Han burada vefat etmesiyle Bereke Han'ın da kurtularak Hârezmlilerin başına geçtiği mümkün görülmektedir.

[587] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 451; Sümer, **Anadolu'da Moğollar**, s. 7; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 425-427.

[588] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 452; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 638; Deniz, **a.g.e**., s. 44-45.

Bozguna uğrayan Selçuklu ordusundan Seyfeddin Ertokuş esir edilmiş, Seyfeddin Bayram da öldürülmüştür. Hârezmliler bu zaferden sonra Selçukluların eşyalarını ganimet olarak almışlar ve Urfa bölgesine gitmişlerdir (634/1237).[589]

E. Sâdeddin Köpek'in Öldürülmesi ve Hârezmliler Politikasındaki Değişim

Görüldüğü üzere Sâdeddin Köpek sultanı istediği gibi yönetmiş ve kendisine rakip gördüklerini öldürtmüştür. Selçuklu sarayından geldiğini öne sürerek tahta göz diktiği için kendisinin I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gayri meşru çocuğu olduğuna dair dedikodular yaymaya başlamıştı ancak bu iddiasına taraftar bulamamıştır.[590] Sultan, öldürülen devlet adamlarını düşününce sıranın kendine geldiğini düşünmüş ve bunun için hassa kölelerinden olan Sivas sübaşısını, Hüsameddin Karaca'ya gönderdi ve Sâdeddin'in yaptıklarını anlatmasını tembihledi. Karaca ve köle Kubâdâbâd Sarayı'na geldiler. Sultan her şeyden habersiz gibi Hüsameddin Karaca için bir eğlence düzenlenmesini istedi. Meclis yapıldı ve eğlenceler devam ederken Hüsameddin Karaca, Sâdeddin Köpek'e vurmaya çalıştı. Sâdeddin de ona karşılık verdi. Daha sonra şaraphaneye kaçan Köpek, kendi yaptığı sarayda şarapdarlar tarafından öldürülmüştür (635/1238-1239).[591]

Sâdeddin Köpek öldürüldükten sonra sultan etlerinin demir bir kafese koyup asılmasını istemiştir. Bu durumu seyretmeye gelen birinin üzerine düşen bu kafes bu

---

[589] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, ; İbnü'l-Adim, **Buğyetül Haleb**, III, 232; Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, II, 537; Kaymaz, **İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 46; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 408; Geyikoğlu, **a.g.t**., s. 186; Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan Harezmliler", s. 373.

[590] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 431; Abdülkerim Özaydın, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev", **İslam Tarihi**, İstanbul 1994, s. 172.

*Sâdeddin Köpek'in annesi olan Şehnaz Hatun, Konya'nın Zengîn bir ailesine mensuptu. Sultanın bu kadına zâfı olduğunu ve kadının, sultanın sarayından iki aylık hamile olarak döndüğünü yaymıştır. Bu sebeple Sâdeddin Köpek saray soyundan geldiğini iddia etmiştir. Ancak sultan bu dedikoduların ardından aklını başına toplamış ve Sâdeddin Köpek'i öldürtmüştür. İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 458; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 432; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 212; Deniz, **a.g.e**., s. 46.

[591] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 464; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 632-635; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 433; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 104; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 213-214; Yinanç, **a.g.e**., s. 147; Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", s. 190.

kişinin ölümüne sebep olmuştur. Bunun üzerine sultan *"o alçağın kötü ruhu, öbür dünyadan da cisimler âlemine kötü etki yapıyor"* demiştir.[592] Sâdeddin Köpek, Kemâleddin Kâmyâr'ı öldürdükten sonra Celâleddin Karatay'ı da görevinden azlettirmişti. Bunu telafi etmek isteyen sultan, Sâdeddin Köpek'ten kurtulduktan sonra Celâleddin Karatay'ın gönlünü almıştır. Hassa hazinesini ve taşthaneyi ona teslim etmiştir. Tercümanlığı da İbn Bîbî'nin babası Mecdeddin Muhammed el-Ca'feri'ye verdikten sonra Konya'ya gitmiştir.[593] Sultan, Sâdeddin Köpek'in öldürülmesinden sonra onun tesiri altında kaldığını fark etmiş ve öncelikle Celâleddin Karatay'ı atabeylik görevine geri getirmiştir. Daha sonra da elçi göndererek Hârezmlileri tekrar Selçuklu Devleti'nin himayesine davet etmiştir.[594]

F. Urfa'daki Harezmlilerin Tekrar Türkiye Selçuklu Devleti Hizmetine Girmeleri

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, iyi bir idareci olamadığı için babasının zirvede bıraktığı ülke yerle yeksan olmak üzereydi. Bir yandan yanlış ve çıkarcı devlet adamlarının sözlerine inanması bir yandan Hârezmlilerin çıkardıkları huzursuzluklar bir yandan da Moğol saldırıları II. Gıyâseddin'e zor günler yaşatıyordu.

Sultan, Sâdeddin Köpek'in öldürülmesinin ardından ülkesini toparlamak için uğraşmıştır. Sâdeddin Köpek'in öldürdüğü devlet adamlarının yerine yöneticiler getirerek güçlenmeyi başlatan sultan, ardından Hârezmlileri davet için seçtiği yeni yöneticileri görevlendirmiştir. Moğol istilasına karşı Hârezm askerlerinden de destek almak isteyen sultan, İbn Bîbî'nin babası Mecdeddin Tercüman'ı Urfa'ya gönderdi. Mecdeddin Tercüman, Hârezmlilere sultanın onları tekrar Anadolu'ya davet ettiğini bildirdi. Hârezmliler bu teklife olumlu baktılar ve sultanın gönderdiği hilâtleri giyerek itaatlerini arz ettiler.[595] Ertesi gün Hârezmliler Kayır Han'ın

[592] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, s. 460; Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", s. 191; Kesik, "Kösedağ Hezimetinin Başlıca Etkenlerinden Biri: Sa'deddin Köpek Olayı", s. 321-322.
[593] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 465; Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 84.
[594] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 84-85; Özaydın, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev", s. 172.
[595] Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 436.

öldürülmesinden sonra zorbalıkla birçok yeri ele geçirdikleri yerlerin kendilerine iktâ edilirse zorluk çıkarmayacaklarını ve sultana karşı gelenler ile savaşacaklarını elçiye bildirmişlerdir.[596]

G. Hârezmlilerin Suriye'deki Faaliyetleri

1. Hârezmlilerin Eyyûbî Hizmetine Girmeleri

Hârezmliler, Urfa, Harran, Suruç ve Rakka'yı işgal etmiş ve buralara yerleşmişlerdir. Bu sırada Bereke Han, Harran'ı merkez yaparak Hârezmlilerin başına geçmiştir. Bir süre Urfa'da bağımsız olarak yaşayan Hârezmliler daha sonra II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in teklifi ile Türkiye Selçuklu Devleti hizmetine tekrar girmişlerdir. Sultana bağlılık sözü veren Hârezmliler bir müddet bu sözü yerine getirseler de sonrasında tekrar yağma faaliyetlerine başlamışlardır. Selçuklu hizmetine girmeyen Hârezmliler ise Suriye'ye gitmişler ve burada Eyyûbî meliklerinin hizmetine girmişlerdir.[597]

Hârezmliler, Eyyûbîlerden el-Kâmil'in oğlu el-Salih'e karşı diğer Eyyûbî melikleriyle anlaşarak ayaklanmışlardır. Bu ittifaka Sultan II. Gıyâseddin de katılmıştır.[598] II. Gıyâseddin, el-Salih'e ait şehirleri savaşmadan melikleri arasında paylaştırmıştır. Halep Eyyûbî Meliki II. Salahaddin Yusuf'a Urfa ve Suruc'u, Mardin hâkimi Nasıruddin Artukiye'ye Sincar'ı, Melik Mücahid'e Habur'u tevdih etmiştir. Âmid ve Samsat'ı kendi idaresinde bulundurmak isteyen sultan, burada hutbe okutmuş ve para bastırmıştır. Eyyûbî Meliki II. Salahaddin Yusuf'un yaşı küçük olduğu için Urfa ve Seruc'u Sâhibe Hatun yönetmiştir. Babası Melik Kâmil'in 22 Recep 635/10 Mart 1238 tarihinde ölmesiyle Mısır'ı yönetmek isteyen Sâlih Necmeddin, Sâhibe Hatun'a sessiz kalmıştır.[599] Ancak bu durum uzun sürmemiş çünkü el-Salih Hârezmlilerle barış yolunu tercih etmiş ve onlardan yararlanmayı

[596] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 469; İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 111; Paydaş, **a.g.m**., s. 160.
[597] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 367; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 437; Paydaş, **a.g.m**., s. 160.
[598] Paydaş, **a.g.m**., s. 158.
[599] Kılıç, **a.g.m.**, s. 417.

uygun bulmuştur. Anadolu ile Suriye sınırına yerleştirilen Hârezmliler buranın siyasetinde önemli rol oynamışlardır.[600]

Salih Eyyûb, Hârezmlilerin yardımıyla Rahbe'yi kuşatmıştır. Ancak bu sırada babası Melik Kâmil'in Dımaşk'ta öldüğü haberini alan el-Salih Rahbe kuşatmasını kaldırmak zorunda kalmıştır (635/1238). Rahbe kuşatmasından bekledikleri ganimetleri alamayacağını düşünen Hârezmliler, el-Salih'e isyan etmişler ve el-Cezîre bölgesini yağmalamışlardır. el-Salih, Halep hâkimi Safiye Hatun'dan yardım istemişse de olumlu bir cevap alamayarak Sincar'a kaçmıştır.[601] Ardından Musul Sahibi Bedreddin Lülü zor durumda olan el-Salih'i yakalatmak ve Bağdat'a göndermek üzere Sincar'ı kuşattı. el-Salih ise Sincar Kadısı Bedreddin Yusuf'u Hârezmlilere gönderdi. Ayrıca Harran'daki oğlu Fetheddin Ömer'e mektup yazarak onlarla anlaşma yoluna gitmesini istedi. el-Salih Sincar, Harran ve Urfa'nın Hârezmlilere verilmesi karşılığında Bedreddin Lülü tehlikesinden kurtulmuş oldu. Mısır'a doğru hareket eden Bedreddin Lülü'ye saldıran Hârezmliler, onu yenilgiye uğratarak pek çok ganimet elde etti.[602]

638/1240 yılında felçli olan Melik Hâfız kız kardeşi Sâhibe Hatun'a bir mektup yazarak Câber ve Balis kalelerinin teslimi karşılığında Azaz'ın kendisine verilmesini istemiştir. Bunun sebebi Hârezmlilerin kendisini Câber'de rahatsız etmeye başlamasıdır. Ancak isteği kabul olsa da 639/1241 yılında Melik Hâfız'ın ölmesiyle Azaz'ı Halep'ten gelen bir elçi almıştır. Hârezmliler, taşkınlıklarına devam ederken Muazzam Turanşah b. Salahaddin Eyyûbî komutasındaki Halep ordusu Hârezmliler üzerine saldırıya geçmiştir. Bu Halep ordusunun bir kısmı Moğol tehlikesi yüzünden II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e yardıma gitmiş diğer kısmı da Câber, Hârim ve Şeyzer kalelerini savunmuşlardır.[603]

---

[600] Geyikoğlu, **a.g.t**., s. 198; Yaşa Şahin, **a.g.t**., s. 75.
[601] Ramazan Şeşen, "Eyyubiler", **Genel Türk Tarihi**, III, Ankara 2002, s. 412.
[602] Paydaş, **a.g.m**., s. 159; Kılıç, **a.g.m**., s. 416.
[603] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 371; Kılıç, **a.g.m.**, s. 417.

Hârezmlilerin yağma faaliyetlerinden bıkmış olan Halep hükümdarı Melik Nâsır metbu oldukları II. Gıyâseddin'den yardım istemiştir.[604] Bunun üzerine Sultan II. Gıyâseddin Keyhürev, Malatya sübaşısı Tercüman Zahireddin Mansur komutasında 3.0000 kişilik bir kuvveti yardıma göndermiştir. Selçuklu ve Halep Eyyûbîleri ordusu önce Harput'a sonra da Birecik'e ulaştıktan sonra Ceylanpınar'da Suriye kuvvetleriyle birleşti. Hârezmlilerin saldırısına uğrayan Suriye ordusu kısa süreli dağılır gibi olsa da Selçukluların ani bir hücumla saldırması üzerine Hârezmliler bozguna uğratılmıştır.[605] Mansur İbrahim komutasındaki müttefikler ile Bereke Han'ın komutasındaki Hârezmliler yenilmiş ve kaçmışlardır (638/1240).[606] Yenilen Hârezmliler Harran'a çekilmiş ve burada bir idareci bırakarak Bağdat'a geçmişlerdir. Halife el-Mustansır Billah, Hârezmlileri karşılayarak onları iyi bir şekilde ağırlamıştır.[607]

Savaş sonrasında Muazzam Turanşah yakalanmış, Melik Sâlih b. Efdal ise öldürülmüştür. Hârezmliler ise önce Haylân'a[608] daha sonra da Fâfîn'e[609] geçerek burada halka zulmetmişlerdir. Hârezmlilerin Halep'e saldırdıklarını öğrenen Hıms sahibi Mansur İbrâhim b. Eseddüddin, Dımaşk'tan kuvvet temin ederek Halep'e gelmiş ve 11 yaşındaki II. Salahaddin Yusuf'u Alemüddin Kayser'in evine yerleştirmiştir. Bu sırada Sâhibe Hatun ise Dımaşk sahibi Melik Salih'ten Hârezmlilere karşı Mansur İbrahim'e yardım etmesini istemek üzere elçi olarak Kemâleddin İbnü'l Adîm'i göndermiştir (638/1240).[610] Aynı yıl Harran'dan Fırat'a geçen Hârezmliler en-Nukra'ya gelmişlerdir. Yol boyunca taşkınlıklarına devam eden Hârezmliler İsmâililere ait Dâru'd'Dave'ye girdiler ve burayı da yağmaladılar. Mansur İbrahim, Hârezmlileri takip etse de önce Kefertâb'ı yakıp yıkan Hârezmliler daha sonra Şeyzer'de yağmalamalarına devam etmişlerdir. Halep ordusu ile

[604] Müneccimbaşı, **a.g.e**., II, 85.
[605] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 471; Paydaş, **a.g.m**., s. 161.
[606] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 85; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye,** s. 437.
[607] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 471.
[608] Halep'e bağlı bir köy. Kılıç, **a.g.m.**, s. 418.
[609] Halep'in kuzeyinde bir köy. Kılıç, **a.g.m.**, s. 418.
[610] Kılıç, **a.g.m.**, s. 418.

Büleyl'de karşılaşan Hârezmliler, mağlubiyete uğradıktan sonra Harran'a gitmişler ve burada da zulme devam etmişlerdir.[611]

Harran kalesinin nâibi Şihabeddin Zenderi,[612] efendisi Bereke Han'ın yenildiğini duyunca Selçukluların hizmetine girmek istemiş ve Harran'ı Selçuklulara teslim etmiştir. Zahîreddin Mansur bunun üzerine Âmid'i kuşatmak isteyerek sultandan yardım istemiştir. Sultan, Mübarizeddin Çavlı komutasında bir orduyu Âmid'e göndermiştir. Zahîreddin Tercüman'ın nâibi olan Nasıreddin Arslan b. Kaymaz, Âmid'te bulunan Kürtlerin yöneticisi Fahreddin Dînârî ile görüşerek şehri kendilerine teslim etmeleri durumunda sultanın ihsanlarına nâil olacaklarını bildirdi. 400.000 dirhem karşılığında Âmid'in sultana teslim edileceği haberinden memnun olan Mübârizeddin Çavlı derhal toparlanarak harekete geçmişse de o gece Fahreddin'in oğulları Selçuklu askerlerini surların üzerine çıkararak idam etmişlerdir. Bunu ihanet olarak kabul eden Âmid büyükleri Nasıreddin Arslan ile görüşerek şehrin teslimi konusunda karara varmışlardır. Selçuklular şehrin sübaşılığını Mübârizeddin İsa Candâr'a vermişler ve kış mevsimine kadar Doğu Anadolu bölgesinde kalmışlardır (1240).[613]

638/1240 yılında Urfa bölgesinde bulunan Hârezmlilere karşı Selçuklulardan yardım alan Halep ordusu zafer kazanarak Hârezmlileri Habur'a kadar kovalamıştır. Hârezmlilerin gitmesinden sonra Harran'ı ele geçiren Mansur İbrahim, burayı II. Salahaddin Yusuf'un elçilerine teslim etmiştir. Halep ordusu böylece Harran, Seruc, Urfa, Re'sülayn, Mevezer ve Rakka gibi şehirlerin hâkimiyetini ele geçirmiştir. Türkiye Selçukluları ise Haleplilerin yardımıyla önce Siverek'i daha sonra da Salih Necmeddin'in oğlu Turanşah'ın hâkim olduğu Âmid'i kuşatmıştır.[614] Burayı ele geçiren Halep ordusu şehri II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e teslim etmiştir. Mansur İbrahim komutasındaki Halep ordusu ayrıca Siverek'i de ele geçirmiş ve bu şehride

[611] Yinanç, **a.g.e**., s. 153; Kılıç, **a.g.m.**, s. 419.
[612] Celâleddin Hârezmşah'ın kâtipliğini ve daha sonra da Bereke Han'ın veziri olan bu kişi Nesevî'dir. İbn Bîbî, Nesevî'yi Şihabeddin Zenderi olarak kaydetmektedir. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.,** s. 472.
[613] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 473; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 438.
[614] Kılıç, **a.g.m.**, s. 419.

II. Gıyâseddin'e bırakmıştır.[615] Halep ve Selçuklu ordusunun Âmid konusunda birlikte hareket ettiğini bilinmektedir ancak dönemin kaynağı İbn Bîbî bu konuda farklı bir rivayet aktarmaktadır. Buna göre Selçuklu ve Halep orduları birlik olmayıp Suriye emîrlerinin Harran ve Urfa'yı hile ile ele geçirdiğini belirtmektedir. Bu duruma sinirlenen Hârezmlilerin ise sultandan aman alarak Âmid'e gittiklerini yani Halep ordusunun bu duruma hiçbir şekilde dahil olmadığından bahsetmektedir.[616]

Hârezmliler, Mansur İbrahim'e yenildikten sonra Meyyâfârikîn hâkimi Muzaffer Şihabüddin'e Âmid'e birlikte saldırmak konusunda başvurmuşlardır. Muzaffer Şihabüddin bu durumu Halep ordusuna bildirmiş ve onlardan Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kendisine saldırması karşılığında yardım beklediğini iletmiştir. Daha sonra Muazzam Turanşah'ın yönettiği Halep ordusu, Hârezmlilerle birlikte Âmid'e saldıran Muzaffer Şihabüddin'in üzerine saldırarak Hârezmlileri Âmid'ten çıkarmışlardır (639/1241). Hârezmliler bunun üzerine Meyyâfârikîn'e çekilmişlerdir. Halep'te Sâhibe Hatun'un otoritesinin tanınması ve Selçuklu topraklarındaki Hârezmlilerin iktâlarının iade edilmesi şartıyla sulh yapılmıştır. Ancak çok geçmeden Muzaffer Şihabüddin, Necmeddin Gazi ve Hârezmliler Musul'a saldırmıştır ve barışı bozmuşlardır. 640/1242 yılında Mansur İbrahim'in Halep'e gelmesiyle Şihabüddin ve Hârezmliler tekrar Re'sülayn'a çekilmişlerdir. Halep ordusu daha sonra Âmid'te bulunan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ordusuna katılmıştır. Mansur İbrahim'in yönettiği Halep ordusu, bu sırada Meyyâfârikin'de bulunan Hârezmliler ve Şihâbüddin Gazi'ye saldırıya geçmek için Selçuklu ordusunun takviyesini beklemiştir.[617]

Selçukluların Âmid'i aldığı esnada Melik Salih Necmeddin Eyyûb, önce Dımaşk'ı ele geçirmiş daha sonra da Mısır'a gitmiştir. Melik Salih'in bölgeden ayrılmasını fırsat bilen Hârezmliler ise Halep, Hıms ve Kuzey Suriye'ye kadar pek çok yeri talan etmişler daha sonra Harran'a dönmüşlerdir. Hârezmliler ile mücadele etmek artık imkânsız hale gelmişti. Kudret sahibi gördükleri Eyyûbî meliklerinden

[615] Kılıç, **a.g.m.**, s. 420.
[616] İbn Bîbî, **a.g.e.**, II, 472.
[617] Kılıç, **a.g.m.**, s. 420.

birinin itaatine giriyor ancak orada uzun süre kalmayıp başka bir Eyyûbî melikinin hizmetine giriyorlardı. Bu durum hem Eyyûbî melikleri için güvencesiz hem de bölge halkı için korkutucu bir durum arz etmeye başlamıştı.[618]

2. Hârezmlilerin Kudüs ve Dımaşk'taki Rolleri

Moğollar Anadolu topraklarına saldırmaya hazırlanırken, Halep ordusu Hârezmlilerle uğraşmaktaydı. Bütün İslâm dünyası için tehdit unsuru olan Moğol tehlikesine odaklanmak yerine Müslümanlar kendi içlerinde kavgalar mücadele halindeydiler.

1240 yılında Moğollar Erzurum ve Harput'a saldırmışlardır. Bu durumdan büyük endişeye kapılan Mansur İbrahim ve Halep ordusu Re'sülayn'a dönmüşlerdir. Hârezmliler ise Düneysir'e gitmişlerdir. Mansur İbrahim, Hârezmlilerin arkasından Mecdel'e[619] gitmiştir.[620]

640/1242 yılında Mansur İbrahim, Halep ordusu ve Musul sahibi Bedreddin Lülü'nün oğlu Salih İsmail, Hârezmlileri yenilgiye uğratmış, bu yenilgi üzerine Hârezmliler ise Nusaybin'e çekilmiştir. Bu yıl Sâhibe Hatun vefat etmiş ve Moğollar da Erzurum'u işgal etmişlerdir. 1243 yılına gelindiğinde ise Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti'ni Kösedağ Savaşı'nda bozguna uğratmışlardı. Selçuklu Devleti aldığı yenilgiden sonra toparlanma evresindeyken II. Salahaddin Yusuf'un küçük yaşta olmasından faydalanan Hârezmliler, el-Cezîre'de Türkmenlerle birlikte huzursuzluk çıkarmışlardır. Suriye'yi kontrolü altında tutmak isteyen el-Salih Necmeddin, gittikleri her yerde sorun yaratan Hârezmlileri Mısır'a davet etmiştir (641/1244). Bu isteğe olumlu yanıt veren Bereke Han, Berdi Han, Saruhan, Küçlük Han gibi Hârezm beyleri emirlerinde bulunan 10.000 atlı ile Fırat'ı geçtikten sonra ikiye bölünmüşlerdir. Bir kısmı Dımaşk üzerine giderken bir kısmı da Baelbak

[618] Geyikoğlu, **a.g.t**., s. 201.
[619] Habur'un güneyinde ticareti ile ünlü bir beldedir. Kılıç**, a.g.m**, s. 9.
[620] Kılıç, **a.g.m.**, s. 421; Paydaş, **a.g.m**., s. 162.

üzerine yürümüştür.[621] Hârezmliler ile Salih Necmeddin ittifakı, Dımaşk hâkimi Salih İsmail'i tedirgin etmiş olmalı ki Salih Necmeddin'e barış yapmayı teklif etmiştir. Salih Necmeddin, bu barış teklifini kabul etmiş gibi davransa da aslında Hârezmlileri kışkırtmaya devam etmiştir. Bunu öğrenen Salih İsmail, Akka Haçlılarından Kudüs, Trablus ve Askalan'ı onlara vermek şartıyla yardım istemiştir.[622]

Hârezmliler 642/1244 yılında Salih Necmeddin'e katılmış ve Kudüs'ü Haçlıların elinden almışlardır.[623] Kudüs'ü alan Hârezmliler sonrasında Gazze'ye girmişlerdir. Mansur İbrahim, Hârezmlilerin saldırısını beklemeyi uygun bulsa da Yafa Kontu Gautier de Brienne sayıca üstün olmalarına güvenerek saldırıya geçmiş[624] ancak işler istediği gibi gitmemiştir. Gazze'de Halepliler, Mansur İbrahim, Salih İsmail ve Haçlılar ile mücadeleye girişen Hârezmliler ve Salih Necmeddin, onları ağır bir yenilgiye uğratmışlardır. Böylece Salih Necmeddin, Hârezmlilerin yardımıyla Gazze ve Kudüs'e hâkimi olmuştur.[625]

Gazze'yi ele geçiren Salih Eyyûb, bu kez de Dımaşk'a göz dikerek emrindeki Hârezmlileri Dımaşk'a göndermiştir. Dımaşk hükümdarı Melik Salih İsmail ve Hıms hükümdarı Melik Mansur İbrahim şehri savunmaya geçmişlerdir. Mücadele sonunda, anlaşma yapılmış ve Salih Eyyûb Dımaşk'ı teslim almıştır (8 Cemaziyevvel 643/Ekim 1245).[626] İbn Kesîr ise Salih Eyyûb'un Dımaşk'ı alması ile ilgili *"Hârezmliler, Alâeddin'in aklı kıt oğlundan Anadolu'yu aldılar"* ifadesini kullanmıştır.[627]

Hârezmlilerin yardımıyla Gazze ve Dımaşk zaferlerini kazanan Salih Eyyûb, onlara Filistin'in verimli olmayan bir arazisini tahsis etmiştir. İstedikleri iktâyı alamayan Hârezmliler ise Salih Necmeddin'e karşı isyan etmişlerdir. Önce Salih

[621] Yaşa Şahin, **a.g.t**., s. 80; Paydaş, **a.g.m**., s. 162.
[622] Kılıç, **a.g.m.**, s . 422.
[623] Philip K. Hitti, **Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi,** II, trc. Salih Tuğ, s. 1052.
[624] Geyikoğlu, **a.g.t**., s. 205.
[625] Kılıç**, a.g.m**., s. 422.
[626] Geyikoğlu**, a.g.t**., s. 206.
[627] İbn Kesîr, **a.g.e**., XIII, 308.

İsmail'e destek veren Hârezmliler daha sonra Kerek hâkimi Nâsır Davud'a katılmışlardır. Hârezmliler 643/1245 yılında Dımaşk'ı ele geçirmiş ve burada ağır tahribatlara yol açmışlardır.[628]

Hıms hâkimi Mansur İbrahim ve Halep nâibi Şemseddin Lülü, Türkmenlerle birleşerek ve 644/1246 yılında Hıms yakınında Hârezmlilerle karşı karşıya geldiler. Oldukça büyük kayıplar veren Hârezmliler liderleri Bereke Han'ı da bu mücadelede kaybetmişlerdir. Bu ağır yenilgiden sonra farklı bölgelere dağılan Hârezmlilerin bir kısmı Moğollara katılmış bir kısmı da Şam ve Anadolu'ya gitmişlerdir.[629]

H. Babaî İsyanı

Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan Hârezmlilerin çıkardığı isyanlara Moğollardan kaçan Türkmenlerin de katılmasıyla âsâyişsizlik iyice artmıştır. Göçebe Türkmenler tam manasıyla İslam dinine vâkıf olamamış ve yarı Şamânî bir inanca sahiplerdi. Bölgede yaşayan Müslümanlar, Hıristiyanlar, Süryani ve Ermenilerle dini bakımdan farklılıklar yaşayan Türkmenler, otlak sıkıntısı da yaşayınca devlete karşı düşmanlık beslemeye başlamışlardır.[630]

Türkmenlerin huzursuzlukları devam ederken dini, siyasî ve sosyal unsurları birleştiren Baba Resul de denilen Ebü'l-Bakâ Şeyh Baba İlyas b. el-Horasanî,, Babaî İsyanını başlatmıştır. Baba İlyas,[631] muhtemeldir ki Moğol istilası sırasında I. Alâeddin Keykubâd'ın emrine girmiş Hârezmli bir Türkmen babasıdır.[632] Bu isyan 637/1239-1240 yılında Türkmenler tarafından II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (634-643/1237-1246) iktidarına karşı başlatılmış bir isyandır.[633]

---

[628] İbn Kesîr, **a.g.e**., XIII, 315; Kılıç, **a.g.m.**, s. 422.
[629] Kılıç, **a.g.m.**, s. 423.
[630] Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 218; Deniz, **a.g.e**., s. 48.
[631] Baba İlyas hakkında detaylı malumat için bkz. Elvan Çelebi, **Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye**, haz. İsmail E. Erünsal- Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2014.
[632] Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 2016, s. 117.
[633] Mikâil Bayram, **Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar**, Konya 2003, s. 171; Ocak, **a.g.e**., s. 173; Özaydın, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev", s. 172-173.

Baba İlyas Amasya'ya yerleşmiş ve burada kendisine mürit toplamaya çalışmıştır.[634] Hatta Şam bölgesindeki Hârezmlilere kendisine inananları göndererek Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in iktidarından şikâyette bulunmuştur.[635] Sultanın içki, kadınlar ve av eğlencelerine daldığını söyleyerek Türkmenleri kışkırtmıştır.[636] Bu esnada Kayır Han Zamantı Kalesi'ne hapsedilmiş ve sonrasında öldürülmüş olması Hârezmlileri zaten isyan çıkarmaya sevk etmiştir.

Baba İshak müritlerini topladıktan sonra Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e karşı isyan başlatmıştır. Onunla birlikte hareket edenlere de ganimetlerden faydalanacaklarını vaat ediyor ve Allah yolundan ayrılmamalarını tembih ediyordu. Baba İshak ve Türkmenler önce Kefersud'u daha sonra da Sümeysat, Kâhta ve Hısn Mansur (Adıyaman) bölgesini işgal ettiler.[637] İsyancıların üzerine Germiyanların başı olan Muzaffereddin b. Alişir gönderilmiş ancak yenilgiye uğrayarak geri dönmüştür. Hatta Malatya'ya dönüp Kürtlerden ve Germiyanlardan asker topladıysa da Baba İshak onu ikinci kez yenilgiye uğratmıştır.[638]

Baba İshak Kefersud'ta uzun süre ortadan kaybolduktan sonra Amasya'da tekrar ortaya çıkmıştır. Bu sefer sultan, Amasya sübaşılığı görevinde bulunan Hacı Armağanşah'ı Baba İshak'ın üzerine göndermiştir. Baba İshak, kendisinin peygamber olduğunu ve ona biat eden kimseye zarar gelmeyeceğini söylüyordu. Ancak Hacı Armağanşah onu öldürmüş ve cesedini surlara asmıştır.[639] Türkmenler, müridi oldukları Baba İshak'ın öldürüldüğünü öğrenince Selçuklulara karşı saldırıya geçmişlerdir. Bunun üzerine sultan, Kubâdâbâd Sarayı'na sığınmıştır.[640] İsyancılar, Selçuklu kuvvetlerini mağlubiyete uğratarak Mübârizeddin Armağanşah'ı öldürmüşler ve Babaîler Konya'ya gitmişlerdir.[641] Bu sırada sultanın emriyle

---

[634] Müneccimbaşı**, a.g.e**., s. 86.
[635] Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 94; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 442.
[636] Deniz, **a.g.e**., s. 50.
[637] İbn Bîbî**, a.g.e.,**II, 478; Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 86; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 442.
[638] İbn Bîbî, **a.g.e.,** II, 479; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 94; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 220; Yinanç, **a.g.e**., s. 161.
[639] Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 651; Şahin, **a.g.e**., s. 171; Deniz, **a.g.e**., s. 52.
[640] Yinanç, **a.g.e**., s. 161; Freely, **a.g.e**., s. 92; Şahin, **a.g.e**., s. 170.
[641] Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 471; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 221.

Selçuklu askerleri hâricileri öldürmek için Franklardan yardım almış ve Babaîlerden 4000 asker öldürülmüştür. İsyanın zor da olsa bastırıldığını duyan sultan, bu müjdeyi aldıktan sonra bezm meclisi düzenletmiş ve emîrlerine hediyeler ihsan ederek askerlerine de evlerine dönüş izni vermiştir.[642] Nihayetinde Türkiye Selçuklu Devleti'ni sarsan isyan bastırılmıştır.

Babaî isyanının sebepleri olarak Türkmenlerin hayvanlarını otlacak mera bulamamaları, halkın ekonomik sıkıntılar yaşaması, Türkmenlerin ezilmesi ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in siyasî yetkinliğinin tam olmaması bu sebeple Sâdeddin Köpek'in ihtirasına birçok devlet adamını gözden çıkarması ve Hârezmlilerin çıkardığı isyanlar görülebilir.[643]

I.Kösedağ Savaşı

Moğolları Anadolu'ya iten ve Kösedağ Savaşı'na sebep olan unsurların başında Türkiye Selçuklu Devleti'nin tahtında istidadlı bir hükümdar olmaması gelmektedir. Bunların yanı sıra I. Alâeddin Keykubâd'ın hem Moğollara hem de Hârezmlilere karşı yürüttüğü siyasetin terk edilmesi, Anadolu'nun refah bir yer olması, Türkmen isyanları ve Moğolların dünyaya hâkim olma düşüncesi bu savaşı tetikleyen sebepler arasındadır.[644]

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Kösedağ Savaşı'ndan önce Moğollara karşı Eyyûbî ve Artuklu hükümdarlarına hediyeler göndermiştir. Onun yanında yer almaları karşılığında bazı yerleri onlara vermeyi vaad etmiştir. Suriye'de olan Hârezmlilere de Harput'u iktâ edeceğini söyleyerek onları da kendi yanına davet etmiştir.[645]

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, tahta çıkışından itibaren emîrlerinin ve askerlerinin çokluğuna güvendiği veeğlenceye daldığı için 1240 yılında vukû bulan Babaî isyanını güçlükle bastırabilmiştir. Bu durumdan haberdar olan Moğollar,

[642] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, 481.
[643] Şahin, **a.g.e**., s. 165; Özaydın, "I. Gıyâseddin Keyhüsrev", s. 173.
[644] Koca, "Kösedağ Bozgunu", s. 42.
[645] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, s.

639/1241-1242 yılında Erzurum'a saldırmışlar. 1241 yılında Cormagon felç olduğu için Moğol ordusunun başında Baycu Noyan bulunmaktaydı.[646] Bir yıl burada kalan Moğollar sultanın hiçbir eylemde bulunmadığını görünce Erzincan'ı da ele geçirmişlerdir.[647] Sultan ise Moğolları ciddiye almayarak hem kendi sonunu hazırlamış hem de babası Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın zirvede bıraktığı Selçuklu Devleti'ni tehlikeye sürüklemiştir.

Moğollar, Erzurum'u alarak Anadolu'yu istilaya açık hale getirmişlerdir. Selçuklu ordusunun gücünün olmadığını düşünen Moğollar büyük bir hücumla saldırıya geçtiler. Bu durumu öğrenen Sultan II. Gıyâseddin, 100.000[648] civarında asker topladı. Kayseri'de toplanan askerler Sivas'a geçtiler. Sivas'a 80 km mesafede olan Kösedağ'da karşılaştılar.[649] Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Selçuklu askerlerine saldırdılar ise daha sonra geri çekildiler. Moğol ordusunun korkudan geri çekildiğini zanneden Selçuklu askerleri, sultana haber gönderdiler. Sultan da bezm meclisi düzenledi ancak bu yerinde bir sevinç olmadı. Zira Moğol askerleri tekrar saldırıya geçti, Selçuklu askerlerini ok yağmuruna tuttular.[650] Kimseye acımayan Moğollar her yeri cesetlerle doldurdular. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev ailesini ve bir kısım hazinesini Tokat'a gönderdi. Kendisi ise önce Tokat'a daha sonra da Konya'ya kaçtı (1243).[651]

Kösedağ Savaşı'nın tarihi ile ilgili İbn Bîbî,[652] 12 Muharrem 641/26 Haziran 1243, Müneccimbaşı,[653] 11 Muharrem 641/1 Temmuz 1243 yılını kaydederken

---

[646] Deniz, **a.g.e**., s. 55; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 9; Koca, "Kösedağ Bozgunu", s. 46.
[647] Grigor, **Moğol Tarihi**, s. 17; Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 472; Geyikoğlu, "Sivas'ın Maruz Kaldığı Saldırı ve İşgaller", s. 249.
[648] İbn Bîbî, 70.000 rakamını verirken Anonim selçukname eserinde 100.000 rakamına rastlanmaktadır. İbn Bîbî, **a.g.e**., II, s. 495; Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 43; Erdoğan Merçil, eserinde 80.000 kişi olarak değerlendirmiştir. A. mlf., **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 472.
[649] Yinanç, **a.g.e**., s. 171; Geyikoğlu, "Sivas'ın Maruz Kaldığı Saldırı ve İşgaller", s. 250.
[650] İbn Bîbî, **a.g.e**., II, s. 499; Grigor, **Moğol Tarihi**, s. 15; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 676; Yinanç, **a.g.e**, s. 175.
[651] Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 43; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 231.
[652] İbn Bîbî, **a.g.e**., s. 493; Yazıcızâde Ali, **a.g.e**., s. 676-677.
[653] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 88.

Anonim Selçukname[654] eserinde 8 Safer 641/28 Temmuz 1243 tarihine rastlanmaktadır. Nikîdî[655] ise Kösedağ Savaşı'nı 641/1243 olarak kaydetmektedir.

Sultan II. Gıyâseddin, savaş sonrasında Konya'ya kaçmış buradan da Antalya'ya geçmiştir. Baycu Noyan komutasındaki Moğollar ise Sivas'ı işgal etmişler ancak bu kez halkın yaşamına dokunmamış ancak surlar tahrip etmişlerdir (641/1243-1244). Daha sonraSivas'tan Kayseri'ye geçen Moğollar karşısında Kayseri halkı direniş göstermiştir. Moğollar ise bu şehirde tek bir canlı bile bırakmayarak Muğan'a geri dönmüşlerdir.[656]

Sultanın Mühezzebüddin adındaki veziri Baycu Noyan'ın yanına giderek Selçuklu ordusunun babasını zehirlettiğini için II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e öfkeli olduklarını, bu yüzden savaşı kaybettiklerini ancak Selçuklu ordusu bütünlüğünü tekrar sağladığı takdirde Moğollar dâhil hiçbir ordunun karşılarında duramayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Moğollar vergi alma şartıyla barış yapmaya yanaşmışlardır. Barış anlaşmasına göre Selçuklular, Moğollara yıllık 360.000 dirhem gümüş para, 10.000 koyun, 1.000 sığır, 1.000 deve verecekleri kararlaştırılmıştır. İstanbul'a kadar gitmiş olan sultan barış yapıldığını öğrenince Konya'ya geri dönmüştür.[657]

6 Muharrem 641/ 26 Haziran 1243 gecesi Selçuklu ordusundan eser kalmamıştı. Sultan, Tokat'tan hazinesini alarak Ankara'ya kaçmıştır. Sultanın kaçışından sonra Moğollar Sivas'ı ve Kayseri'yi talan ederek ele geçirmişlerdir.[658] Türkiye Selçuklu Devleti, Kösedağ Savaşı'ndan sonra bağımsız bir devlet olmaktan çıkmış.[659] Adeta Moğolların himayesine girmişlerdir.

---

[654] Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 43.
[655] Niğdeli Kadı Ahmed, **a.g.e**., II, 443.
[656] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 90; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 236.
[657] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s. 90; Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 43; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 236-239.
[658] Cahen, **Osmanlılardan önce Anadolu**, s. 99; Deniz, **a.g.e**., s. 61.
[659] Mecit, **Anadolu Selçukluları**, s. 223; Jansky, **a.g.m**., s. 125.

Konya'da bir süre kalan sultan daha sonra Tarsus'u kuşatmıştır.[660] Ancak buradan havadan etkilenerek hastalanmış vederhal Konya'ya dönmüş ve burada vefat etmiştir.[661] Sultanın ölüm tarihi ile alâkalı olarak Anonim Selçukname[662] sultanın yedi ay süreyle Tarsus'u kuşattığını ve burada hastalanarak Konya'ya döndüğünü Recep ayının ortasında 643/6 Aralık 1245 tarihinde vefat ettiğini Recep ayının ortası 643/6 Aralık 1245 yılını kaydetmiştir. Müneccimbaşı[663] ise 644/1246-1247 yılını vermiştir. İbnü'l-Verdî[664] ise 654/1256-1257 yılını kaydetmiştir.

.

1. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Ölümünden Sonra Hârezmliler

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sâdeddin Köpek'in yardımıyla tahta çıkmış ve saltanatı boyunca onun tesiri altında hareket etmiştir. Babaî İsyanı ve Kösedağ Savaşı vukû bulurken sultan kaçmayı tercih etmiştir.[665] Sultan, saltanatının ilk yarısını Sâdeddin Köpek'in kışkırtmasıyla hareket ederek devlet adamlarını öldürmek gibi basiretsizce kararlar alarak diğer yarısını ise Moğollardan kaçarak geçirmiştir.

1246 yılında Hıms'ta büyük bir mağlubiyet yaşayan Hârezmliler, daha sonra Moğolların hizmetine girmişlerdir. Suriye ve Filistinde bulunan Hârezmliler ise Eyyûbî ve Mısır Memlüklülerin hizmetine girmiş ve bunlardan bir Memlük sınıfı oluşturulmuştur.[666] Eyyûbîler, Hârezmlilerin yağmacı politikasını eskiden beri bildikleri için onları Mısır'ın merkezine değil de dışında kalan bir bölgeye

---

[660] Anonim Selçukname eserinde Tarsus'un işgali 1244-1245 yılı olarak verilmiştir. **A.g.e**., s. 44; ancak bir başka kaynak Simbat ise Müslümanlar 200.000 kişilik ordu ile 1246 yılında Tarsus'u işgal ettiğini ve burada çok kayıp verdiklerini hatta Tatarlar geldiğinde II. Gıyâseddin Keyhüsrev ölmüş olduğunu bildirmektedir. Simbat, **Vekayiname**, s. 87.
[661] Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 44.
[662] Anonim, **Anonim Selçukname**, s. 44.
[663] Müneccimbaşı, **a.g.e**., s, 92.
[664] İbnü'l-Verdî, **a.g.e**., s. 112.
[665] Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 244.
[666] el-Ömerî, **a.g.e**., s. 374; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Memluk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış"**, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, İstanbul 1971, XXV, s. 5.

yerleştirmiştir. Ayrıca Memlük Sultanı Kutuz[667] döneminde Aynîcâlut[668] Savaşı'nda orduda Hârezmlilerin yer aldığı da bilinmektedir.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde yönetimde yer bulamayan ve Suriye'ye giden Hârezmliler olduğu gibi Anadolu'da kalanlar da olmuştur. Anadolu'da kalanlar, mensup oldukları Kanglı-Kıpçak boy adıyla çoğalarak aşiret halini almışlardır. Bunların haricinde Germiyanoğulları, Saruhanoğulları ve Osmanoğulları gibi Türk beyliklerinin menşei bakımından Hârezmlilerden geldiği öne sürülmektedir.[669] Fuad Köprülü ise bunların doğruluğuna dair bir kaynak olmadığını zikretmiştir.[670]

[667] Sultan Kutuz'un (el-Melikü'l-Muzaffer Seyfedddin el-Muizzî Mahmud Kutuz), babası Memdud, Celâleddin Hârezmşah'ın amcasının oğlu ve annesi de Celâleddin Hârezmşah'ın kız kardeşidir. Dolayısıyla sultanın aslen Memlük değil Hârezmşah ailesinden geldiği bilinmektedir. Tekindağ,"Kutuz", **İA**, VI, 1057-1060.
[668] Aynîcâlut Savaşı hakkında detaylı malumat için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Aynîcâlut", **DİA**, IV, 275-276; İsmail Yiğit, "Memlükler", **DİA**, XXVIIII, 97-100.
[669] Yinanç, **a.g.e**., s. 192.
[670] Osmanlı Devleti ile alâkalı bkz. Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara 1984; Geyikoğlu, Anadolu'da Kalan Harezmliler", s. 376.

SONUÇ

Moğol istilâsı, devrin en önemli devletlerinden biri olan Hârezmşahları parçalanma noktasına getirmiştir. Otrar hadisesinden sonra Sultan Alâaddin Muhammed, Moğollardan kaçmış ve bir adada vefat etmiştir. Yerine geçen oğlu Celâleddin Hârezmşah adeta devletin ömrünü uzatmış, Tiflis'i ele geçirmiş ve Moğol selini durdurmak için mücadele etmiştir. Ancak Celâleddin Hârezmşah'ın İslâm dünyasında yegâne lider olma arzusu Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Bilhassa Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat'ı muhasara etmesi Türkiye Selçuklu Devleti ile Yassı Çimen Savaşı'nın yapılmasının en temel faktörlerinden biridir.

Bir diğer önemli bir husus ise I. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Hârezmşah arasındaki münasebetlerdir. 1225 yılında İran ve Azerbaycan bölgesine yerleşen Celâleddin Hârezmşah ile dostane başlayan ilişkiler kısa sürede gerginleşme safhasına geçmiştir. Aynı din, ırk ve düşman bir kenara bırakılarak iki sultan da hâkimiyet mücadelesine girmiştir. I. Alâeddin Keykubâd'ın ülkesinde refah ve huzuru önemsemesi bu yüzden Moğollara karşı öncelikli olarak barış yapılmasını seçmesi, savaşmayı tercih eden Celâleddin Hârezmşah ile uyuşmamıştır. Gürcülere ve Moğollara karşı savaşan Celâleddin Hârezmşah'ın Doğu Anadolu'da Eyyûbî topraklarına saldırması sıranın kendisine geleceğini gayet iyi bilen I. Alâeddin Keykubâd için artık bir dosttan ve Moğollara karşı bir destekten ziyade onun bir tehdit unsuru haline geldiğini göstermektedir.

Selçuklu-Eyyûbî ittifakına karşılık Celâleddin Hârezmşah, Erzurum Meliki Cihanşah ile ittifak kurmuş ancak yine de Yassı Çimen Savaşı'nda yenilmekten kurtulamamıştır. Zaten savaştan kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var ki o da başta Doğu Anadolu olmak üzere her yer Moğol tehdidi altındayken Celâleddin Hârezmşah'ın Ahlat muhasarasından

vazgeçmemesi ve o devrin en güçlü ismi olan I. Alâeddin Keykubâd'ı karşısına almasıdır. Bunun sebebi Celâleddin Hârezmşah'ın hırsına yenilmesine ve kendine fazla güvenmesine bağlanabilir. Belki de I. Alâeddin Keykubâd'ın kendisini ikaz etmesini dikkate alsaydı Yassı Çimen Savaşı meydana gelmeyecekti hatta Türkiye Selçuklu Devleti ile Hârezmşahlar Devleti Eyyûbîlerle beraber hareket ederek Moğol istilasının yayılmasını engelleyebileceklerdi. 1231 yılında Celâleddin Hârezmşah'ı yok eden Moğollar, İran ve Azerbaycan'a yerleşti bu duruma rağmen I. Alâeddin Keykubâd yine de ülkesini Moğol tehdidinden uzak tutmaya gayret göstermiştir.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Eyyûbîler ile dostane başlayan ilişkilerin devamını sağlayamamıştır. Başta Celâleddin Hârezmşah'a karşı Eyyûbîlerle ittifak kuran sultan, daha sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hâkimiyet mücadelesine girişmiş ve Van, Bitlis, Ahlat'ı topraklarına katarak bu mücadeleyi kazanmıştır.

Tampon devlet olma niteliğini yitiren Hârezmşahlar Devleti'nin yıkılmasıyla hem Türkiye Selçuklu Devleti Moğollarla sınır olmuş hem de Celâleddin Hârezmşah'a bağlı Hârezmliler başsız kalmıştır. Dağılan Hârezmliler Anadolu, Suriye, Irak ve Mısır'a giderek buraların siyasî ve askerî olaylarında önemli rol oynamışlardır. Daha sonra yönetici olarak seçilen beyler ise Eyyûbî ve Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi olarak onların sınırlarında kendilerinin kalıcı olması için uğraşmışlardır.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd hem Hârezmlilerin yağmalarını kontrol altına almak hem de Moğollara karşı kullanmak için Selçuklu hizmetine giren Hârezmli beylere iktâlar vermiştir. Örneğin Kayır Han'a Erzincan, Bereke Han'a Amasya, Küçlü Han'a Larende, Yılanburgu Han'a Niğde verilmiştir. Bu iktâlar sayesinde Hârezmliler bu bölgelere yerleşmişlerdir.

Hârezmliler savaşçı kimlikleri önde olan bir toplumdu. Ancak bunu düzenli bir orduda kullanmak yerine gittikleri her yerde insanlara eziyet ederek ziyan etmişlerdir. Hiçbir devletin içinde barınamayan Hârezmliler, Halep ordusu tarafından

644/1246 yılında Hıms'ta bertaraf edilmiş ve daha sonra da bir kısmı Moğollara katılmış bir kısmı da Şâm ve Anadolu'ya gitmişlerdir.

Celâleddin Hârezmşah dostu olan I. Alâeddin Keykubâd'ı dinleseydi devletinin ömrünü uzatabilirdi. I. Alâeddin Keykubâd ise Celâleddin Hârezmşah ile savaşmak yerine onunla birlik olarak Moğollara karşı koyabilirdi. Çünkü Moğollar hem Hârezmşah Devleti'ni yıkmış hem de Türkiye Selçuklu Devleti'ni dağılma sürecine sokmuştur. Nitekim I. Alâeddin Keykubâd'dan sonra gelen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev hem Hârezmlilere hem de Moğollara karşı doğru bir siyaset takip edememiş ve Türkiye Selçuklu Devleti onun saltanatından sonra yıkılına kadar Moğollara tâbi kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Ağırakça, Ahmet: "Müneccimbaşı, Ahmet Dede", **DİA**, XXXII, 2-4.

Ahmed b. Mahmud: **Selçukname**, Erdoğan Merçil, İstanbul 2018.

Ahmed Eflâkî: **Ariflerin Menkıbeleri**, trc. Tahsin Yazıcı, I-II, İstanbul 1986.

Ahmedünnesevî, Şehabeddin: **Celâlüttin Harezemşah**, trc. Necip Asım, İstanbul 1934.

Aka, İsmail: "Aksarâyî", Kerîmüddin", **DİA**, II, 293.

"Mîrhând", **DİA**, XXX, 156-157.

Aknerli Grigor: **Moğol Tarihi**, trc. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1954.

Alptekin, Coşkun: "Artuklular", **DİA**, III, 415.

Altan, Ebru: **Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)**, Ankara 2018.

"Myrıokephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri", **Türkler**, Ankara 2002, VI, 630-634.

"Ortaçağ'da Antakya", **Işın Demirkent Anısına**, İstanbul 2008, s. 323-334.

Andreasyan, Hrant D. : "Türk Tarihinin Ermeni Kaynakları", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, İstanbul 1950, II, 411.-438.

Anna Komnena: **Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Aleksios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası**, trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.

Anonim: **Gürcistan Tarihi**, Gürcüceden Fransızcaya trc. Marie Félicite Brrosset, Türkçeye trc. Hrand D. Andreasyan, notlar ve yayına haz. Erdoğan Merçil, Ankara 2003.

Anonim: **Tarîh-i Âli Selçuk (Anonim Selçukname**), trc. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Ankara 2014.

Artuk, İbrahim: **Artukoğulları Tarihi**, İstanbul 1944.

Ata Melik Cüveynî: **Tarih-i Cihangüşa,** trc. Mürsel Öztürk, I-III, Ankara 1988.

Ayan, Ergin: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı**, İstanbul 2007.

Ayaz, Fatih Yahya: "Üstâdüddâr", **DİA**, XXXXII, 394.

Ayönü, Yusuf: **Selçuklular ve Bizans**, Ankara 2014.

Azimi: **Azimi Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler (430-538/1038-1144),** yayına haz. Ali Sevim, Ankara 1988.

Azimli, Mehmet: "Artuklular Makalesi", **Artuklu Sempozyumu Bildirileri**, ed. İbrahim Özcoşar, Mardin 2007, I, 11-20.

Barthold, V.V.: **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990.

İlk Müslüman Türkler, Ankara 1993.

Orta Asya Türk Tarihi Dersleri, yayına haz. Hüseyin Dağ, Ankara 2004.

Baş, Eyüp: "Hârizmşahlar (1097-1231)", **İslam Tarihi**, ed. Eyüp Baş, Ankara 2012, s. 678.

Batır, İsmet Burak: **Selçuklu Başkenti İznik**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

Baykara, Tuncer: "Yassıçemen Nerededir?", **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, II, Konya 2017, s. 11-15.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164—1211) Gazi-Şehit, Ankara 1997.

Bayram, Mikail: **Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar**, Konya 2003.

"Alâeddin Keykubad'ın İlmi Şahsiyeti", **I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, ed. Yusuf Küçükdağ-Mustafa Çıpan, Konya 2008.

Bosworth, Clifford Edmund: **Doğuştan Günümüze İslam Devletleri**, trc. Hande Canlı, İstanbul 2005.

Brockelmann, C.: "Nesevî", **İA**, IX, 200-201.

Bünyadov, Ziya: **Azerbaycan Atabegleri Devleti (1136-1225**), trc. İlyas Kemaloğlu, İstanbul 2017.

Cahen, Claude: **Pre-Ottoman Turkey**, Paris 1968.

Osmanlılardan Önce Anadolu, trc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000.

Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, trc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000.

Ceceli, Gülseren: **Hârizmşah Hükümdarı Sultanşah Mahmud**, Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Çakmak, Mehmet Ali: "Moğol İstilası ve Harzemşahlar İmparatorluğu'nun Yıkılışı", **Türkler**, IV, 904-916.

Çelebi, Elvan: **Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye**, haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2014.

Çelik, Aydın: "Hısn-ı Keyfâ Artukluları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul 2006, 161, s. 63-69.

Demiralp, Meltem: **Harezmşahlar Devletinde Alaaddin Muhammed'in Annesi Terken Hatun**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

Demirci, Mustafa: "Abbâsî Bağdat'ı ile Selçuklu Konya'sı Arasında Gidip Gelen Elçiler: Abbâsî Halifeleri ile Anadolu Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", **İslam Tarihi ve Medeniyeti: Abbâsîler II**, VI, 497.

"İktâ", **DİA**, XXII, 43-47.

Demirkent, Işın: "Bizans", **DİA**, VI, 230-244.

"Kılıçarslan I", **DİA**, XXV, 397.

"Misis", **DİA**, XXX, 180.

Haçlı Seferleri, İstanbul 2004.

Dilek, Asuman: **XI-XIII. Yüzyıllarda Harezm Bölgesinde Türk boylarından Kanglılar**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

Donuk, Abdülkadir: "Cüveynî ve Moğol Mezalimi", **İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 2008, XXXXVII, 47-57.

Dudu Kuşçu, Ayşe: "Eyyûbîler", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Abbâsîler Döneminde Kurulan Devletler**, İstanbul 2018, VII, 291-292

el-Hüseynî: **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, trc. Necati Lügal, Ankara 1943.

Erdoğan, Abdülkadir: **Harezmşahlar İmparatorluğunda Askerî Teşkilat**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Ergin, Ali Şakir-Durmuş İsmail: "İbnü'l-Verdî", **DİA**, XXI, 239-240.

Erkiletlioğlu, Halit: "Sultan I. Alâeddin Keykubad Adına, Metbu Meliklerce Bastırılan Müşterek Sikkeler", **Selçuk Dergisi**, Konya 1988, III, 89-96.

Ersan, Mehmet: **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara 2007.

"Kilikya Ermeni Krallığının Türkiye Selçuklularına Tâbiyeti Meselesi", **İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, s. 301-315.

Ertuğrul, Ali: "Niğdeli Kadı Ahmed", **DİA**, EK-2, 359-360.

Freely, John: **At Üstünde Fırtına: Anadolu Selçukluları**, trc. Neşenur Domaniç, İstanbul 2012.

Georgios Akropolites: **Vekayinâme**, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008.

Geyikoğlu Hasan: **Harzemşahlar ve Doğu Anadolu**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1992.

"Anadolu'da Kalan Harzemliler (Horzumlular)", **Türk Kültürü**, Ankara 1977, XXV/410, 371-381.

"Harzemliler'in Türkiye Selçuklu Devleti Himaye ve Hizmetine Alınmaları", **Türk Kültürü**, Ankara 1994, XXXII/373, 277.

"Harzemşah Celâleddin Mengüberti ve Ahlat", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Erzurum 2000, VI, 30.

"Harzemşahlar ve Doğu Anadolu", **Türkler**, Ankara 2002, IV, 917-925.

"Sivas'ın Maruz Kaldığı Saldırı ve İşgaller (1232-1402)", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum 2018, 61, 243-267.

Ghafur, Muhammed Abdul: **The Gorids: History, Culture and Administration (543-612/1148-1215-16)**, Hamburg University, Basılmamış Doktora Tezi, Hamburg 1960.

Gordlevskiy, Vladimir Aleksandroviç: **Küçük Asya'da Selçuklular**, Ankara 2015.

Göde, Kemal: "Alâeddin Keykubad ve Kayseri", **Selçuk Dergisi**, Konya 1988, 3, s. 61-65.

Gökhan, İlyas: "I. Alâeddin Keykubad'ın Eyyûbî Melikleri ile Yaptığı Derbendler Yılı Savaşı", **I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, Konya 2008, s. 53.

Göksu, Erkan: **Türkiye Selçuklularında Ordu**, Ankara 2010.

Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus): **Abû'l-Farac Tarihi**, trc. Ömer Rıza Doğrul, I-II, Ankara 1987.

Grousset, Rene: **Bozkır İmparatorluğu Attila/Cengiz Han/Timur**, İstanbul 1980.

Gürbüz, Meryem: **Hârizmşahlar Devlet Teşkilatı, Ekonomi, Kültür,** İstanbul, 2014.

Günaltay, M. Şemseddin: **İslâm Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler**, İstanbul 1991.

Gündoğdu, Abdullah: "Selçuklu Çağında Harezm", **I. Uluslararası Selçuklu Sempozyum Selçuklu Siyasi Tarihi**, Ankara 2014, I, 25-38.

Hacıgökmen, Mehmet Ali: "I. Alaeddin Keykubat'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma", **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, (2012), II/I, 121-130.

Selçuklu Hanımları: Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun, İstanbul 2017.

Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî: **Tarih-i Güzide**, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2018.

Hartman, Angelika: "Nâsır-Lidînillâh", **DİA**, XXXII, 399-402.

Hitti, Philip K.: **Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi,** II, trc. Salih Tuğ,

Hizmetli, Sabri: "İbnü't-Tıktaka", **DİA**, XXI, 232-233.

İbn Battûta: **İbn Battûta Seyahatnamesi,** trc. A. Sait Aykut, I, İstanbul 2004.

İbn Bîbî: **el-Evâmirü'l-Alâ'iye fi'l-Umûri'l-Alâ'iye**, Selçukname, II, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2014.

İbn Kesîr: **el-Bidaye ve'n-Nihaye,** trc. Mehmet Keskin, XIII, İstanbul 2000.

İbn Vasıl: **Müferricü'l-Kurûb**, nşr. Cemaleddin Şeyyal, Arapçadan Farsçaya trc. Perviz Atabekî (IV), IV-V, Tahran 1369.

İbnü'l-Esîr: **el-Kâmil fi't-Târih**, yay. J. C. Tornberg, C. I-XIII, Beyrut 1979; Selçuklular ile ilgili bölümlerin Türkçe trc. Abdülkerim Özaydın (X-XI), Ahmet Ağırakça- Abdülkerim Özaydın, **İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi**, XII, İstanbul 1987.

İbnü'l-Ezrak Ahmed b. Yûsuf b. Ali: **Meyyâfarikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı**), trc. Ahmet Savran, Erzurum 1992.

İbnü'l-Verdî: **Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular,** trc. ve haz. Mustafa Alican, İstanbul 2014.

İbnü't-Tiktaka: **el-Fahrî**, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul 2016.

İmâdüddin el-İsfahânî: **Zübdetü'n Nusra (Irak ve Horasan Selçukluları)**, trc. Kıvameddin Burslan, İstanbul 1943.

İstahri: **Ülkelerin Yolları**, trc. Murat Ağarı, İstanbul 2015.

İzgi, Özkan: "Harzemşah ve Moğolların İlk Karşılaşmaları ve Otrar Hadisesi", **Türk Kültürü**, XV, 170, s. 28-35.

Jansky, Herbert: "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alaeddin Keykubâd'ın Emniyet Politikası", **Zeki Velidi Togan'a Armağan**, Ankara 2010, s. 117-126.

Kafesoğlu, İbrahim: **Selçuklu Tarihi**, İstanbul 1972.

Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221), Ankara 1984.

"Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul 1979-1980, X-XI/1-28.

Kallek, Cengiz: "Müd", **DİA**, XXXI, 457-459.

Kaya, Önder: "el-Melikü'l-Eşref", **DİA**, XXVIIII, 63-66.

Kaya, Selim: **I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211**), Ankara 2006.

Kayhan, Hüseyin: **Irak Selçukluları,** Ankara 2001.

Kaymaz, Nejat: **Anadolu Selçuklu İntihatında İdare Mekanizmasının Rolü,** Ankara 2011.

Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri, Ankara 2009.

Keçiş, Murat: **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404),** Ankara 2013.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî: **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

Kesik, Muharrem: **Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, Ankara 2003.

At Üstünde Selçuklular, İstanbul 2011.

Dânişmendliler (1085-1178), İstanbul 2017.

1071 Malazgirt, İstanbul 2018.

Anadolu Türk Beylikleri, İstanbul 2018.

"Cenâbî'ye göre Türkiye Selçukluları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 36/213-259.

"Türk-Ermeni İlişkileri Tarihinin İlk Safhaları", **Çeşitli Yönlerden Türk-Ermeni İlişkileri**, ed. Şafak Ural-Kâzım Yetiş-Feridun Emecen, İstanbul 2006.

"Sultan I. Kılıç Arslan'dan Sonra Türkiye Selçuklu Tahtına Kim Geçti?", **Türkiye Selçukluları: Makaleler**, İstanbul 2015.

"Kösedağ Hezimetinin Başlıca Etkenlerinden Biri: Sa'deddin Köpek Olayı", **Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası: 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali**, Sivas 2018, s. 315-325.

"Sâdeddin Köpek", **DİA**, XXXV, 392-393.

Kılıç, Mustafa: "Celaleddin Harizmşah'tan Sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, V/II, 415-426.

Kiragos: **Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar**, trc. Gürsoy Solmaz, Ankara 2009.

Koca, Salim: **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Ankara 1997.

Anadolu Türk Beylikleri Tarihi, Ankara 2012.

"Türkiye Selçukluları", **Türkler**, Ankara 2002, VI, 503-528.

"Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Güvenlik Politikası", **Gazi Türkiyat Türklük Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2009, V, 187-216.

"Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** Konya 2009, XXV, 1-38.

"Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2010, XXVII, 347-369.

"Sultan I. Alâeddin Keykubâd'tan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", **Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı**, Konya 2011, s. 165-195.

"Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Kösedağ Bozgunu, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2015, XXXVII, s. 35-84.

"Osmanlılardan Önce Çukurova'nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu, **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, Konya 2017, 2/29-52.

Koçuk, İsmail: **İznik Bizans Devleti Tarihi Kuruluş Devri (1204-1214)**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

Köprülü, Mehmet Fuad: "Harezmşahlar Devrinde Bir Türk Lisancısı: Muhammed bin Kays ve Eseri", **Türk Yurdu**, Ankara 1927, V/XXVI, 97-100.

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara 1984.

Köymen, Mehmet Altay: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi,** Ankara 2017.

Kuşçu, Ayşe Dudu: "Eyyûbîler**", İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Abbâsîler Döneminde Kurulan Devletler**, VII, İstanbul 2018.

Kütük, Ahmet: "Kösedağ Savaşı'nın Kaybedilmesinde II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Kişiliği ve Uygulamalarının Rolü", **Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası: 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali**, Sivas 2018, s. 289-313.

Mecit, Songül: The Rum Seljuqs: Evolution of a Dynasty, New York 2016.

Anadolu Selçukluları: Bir Hanedanın Evrimi, trc. Özkan Akpınar, İstanbul 2017.

Merçil, Erdoğan: **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1991.

Salgurlular, Ankara 1991.

Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995.

"Türkiye Selçukluları", **Türkler**, Ankara 2002, VI, 503-528.

"Selçuklu Devletlerinde Hâkimiyet Anlayışı", **İslam Târihi ve Medeniyeti: Selçuklular**, X, ed. Yusuf Ayönü-Mehmet Ersan, İstanbul 2018, 517.

"Salgurlular", **DİA**, XXXVI, 29-31.

"Gulâm: İran, Hindistan ve Anadolu", **DİA**, XIV, 180-184.

"Selçuknâme", **DİA**, XXXVI, 397-398.

"Taştdâr", **DİA**, XXXX, 161-162.

Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî: **Tabakât-ı Nasırî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar**, trc. Mustafa Uyar, İstanbul 2016.

Mîrhând: **Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)**, trc. Erkan Göksu, Ankara 2015.

Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah: **Câmiu'd-Düvel**, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, trc. ve yay. Ali Öngül, I-II, İzmir 2001.

Nesevî: **Celâlüttin Harezemşah**, trc. Necip Asım, İstanbul 1934.

Niğdeli Kadı Ahmed: **el-Veledü'ş-Şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk**, trc. Ali Ertuğrul, I-II, Ankara 2015.

Niketas Khoniates: **Historia: Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri**, trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995.

Ocak, Ahmet Yaşar: **Babaîler İsyanı**, İstanbul 1996.

Oğuzoğlu, Yusuf: "Dizdar", **DİA**, VIIII, 480-481.

Öğün Bezer, Gülay: "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2002, XII, 79-113.

Öngül, Ali: **Selçuklular Tarihi**, I-II, İstanbul 2014.

Anadolu Selçukluları, İstanbul 2017.

Özaydın, Abdülkerim: "Mengücüklüler", **İslam Tarihi: Fetihten Sonra Anadolu'da Kurulan İlk Türk Devletleri Anadolu Beylikleri**, İstanbul 1994, s. 35-45.

"I. Gıyâseddin Keyhüsrev", **İslam Tarihi**, İstanbul 1994, s. 171-175.

"Aynîcâlut", **DİA**, IV, 275-276.

"Harzemşahlar Devleti", **Türkler**, Ankara 2002, IV, 883-896.

"Hârizm", **DİA**, XVI, 217-220.

"İbn Bîbî", **DİA**, XVIIII, 379-382.

"İbnü'l-Esîr", **DİA**, XXI, 26-27.

"İbnü'l-İbrî", **DİA**, XXI, 92-94.

"İbn Kesîr", **DİA**, XX, 132-134.

"Kılıçarslan II", **DİA,** XXV, 399-403.

"Muhammed b. Tekiş", **DİA**, XXX, 582.

"Nesevî", **DİA**, XXXII, 577-578.

"Sencer", **DİA**, XXXVI, 507-511.

"Târîh-i Güzide", **DİA**, XXXX, 454-455.

Özbek, Süleyman: **Türkiye Selçuklu-Eyyûbî İlişkileri (1175-1250)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

Özcan, Azmi: "Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyûbîlerin Siyasi İlişkileri", **İslam Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul 2018, VII, 350.

"Sind", **DİA**, XXXVII, 242-244.

Özdemir, H. Ahmet: **Moğol İstilâsı Cengiz ve Hülâgû Dönemleri**, İstanbul 2005.

Özgüdenli, Osman Gazi: **Sultan Sencer ve Kara-Hitaylar: Katavan Savaşı**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

"Hârezmşâh Hükümdarlarına Ait Farsça Şiirler", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2015, II/2, 25-51.

"Merâga", DİA, XXVIIII, 162-163.

"Vassâf", **DİA**, XXXXII, 558-559.

Özmen, Mustafa: **Türkiye Selçuklu Devleti'nde Atabeglik**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2007.

Öztürk, Murat: Irak **Selçuklu Devleti Atabegleri**, İstanbul 2019.

Paydaş, Kâzım: "Moğol İstilasından Sonra Urfa ve Harran'a Yerleşen Harzemlileri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 150, İstanbul 2004, s. 155-163.

Piyadeoğlu, Cihan: "Büyük Selçuklular Devleti", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Selçuklular**, X, İstanbul 2018.

Râvendî: **Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr**, trc. Ahmet Ateş, Ankara 1957.

Redford, Scott: "Kâğıt, Taş, Makas: Alâeddin Keykubad, İsmetü'-Dünyâ ve'd-Dîn ve Selçuklu Tarih Yazımı", **Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum**, ed. A.C.S. Peacock- Sara Nur Yıldız, İstanbul 2018.

Reşîdü'd-dîn Fazlullah: **Cami'ü't-Tevârih (Selçuklu Devleti)**, Farsçadan Türkçeye trc. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul 2010.

Runciman, Steven: **Haçlı Seferleri Tarihi**, trc. Fikret Işıltan, III, Ankara 1986.

Safran, Mustafa: "Alâattin Keykubat'ın Otorite Anlayışı ve Ümera Katli Meselesi", **Selçuk Dergisi**, III, 97-103.

Sakaoğlu, Necdet: **Yitik Bir Anadolu Beyliği Mengücekoğulları**, İstanbul 2017.

Simbat: **Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334),** trc. Hrant D. Andreasyan, 1946.

Sevim, Ali: **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri,** Ankara 1983.

Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Ankara 2014.

Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah, Ankara 2018.

"Keyhüsrev I", **DİA**, XXV, 347-349.

"Kılıçarslan III", **DİA**, XXV, 403-404.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-Zaman**, Selçuklular ile İlgili Kısımları trc. Ali Sevim, Ankara 2011.

Sümer, Faruk: **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara 1990.

"Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Ankara 1970, I, s. 1-147.

"Atsız b. Muhammed", **DİA**, IV, 91-92.

"Keykâvus I", **DİA**, XXV, 352-353.

"Keykubâd I", **DİA**, XXV, 358-359

"Mengücüklüler", **DİA**, XXVIIII, 138-142.

Süryani Mikhail: **Vekâyiname**, trc. Hrant D. Andreasyan, Ankara 1944.

Şahin, Buket Yaşa: **Anadolu Selçuklu Devleti-Harzemşahlar Devleti Münasebetleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

Şahin, Haşim: **Orta Zamanın Türkleri**, İstanbul 2011.

Şapolyo, Enver Behnan: **Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Ankara 1972.

Şeşen, Ramazan: "Eyyûbîler", **Genel Türk Tarihi**, III, Ankara 2002, s. 387-414.

"Eyyûbîler", **DİA**, XXII, 20-31.

Şükürov, Rüstem: **Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme Süreci**, İstanbul 2016.

Talbot Rice, Tamara: **Anadolu Selçuklu Tarihi**, İstanbul 2015.

Taneri, Aydın: **Harezmşahlar**, Ankara 1993.

Celaleddin Harzemşah ve Zamanı, Ankara 1993.

"Candar", **DİA**, VII, 145-146.

"Celâleddin Hârizmşah", **DİA**, VII, 248-250.

"Çaşnigir", **DİA**, VIII, 232.

"Çetr", **DİA**, VIII, 293-294.

"Hâcib", **DİA**, XIV, 508-511.

"Hüsâmeddin Çoban", **DİA**, XXVIII, 513.

Tekin, Arslan: **Selçuklu Tarihi**, İstanbul 2012.

Tekin, Rahmi: **Ahlat Tarihi**, İstanbul 2000.

Tekindağ, M.C. Şehabeddin: "Memluk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul 1971, XXV, s. 1-38.

"Kutuz", **İA**, VI, 1057-1060.

Terzi, Mustafa Zeki: "Gulâm: Emevîler ve Abbâsîler", **DİA**, XIV, 178-180.

Tomar, Cengiz: "İbn Vâsıl", **DİA**, XX, 438-440.

Turan, Osman: **Doğu Anadolu ve Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 2001.

Makaleler, haz. Altan Çetin-Bilal Koç, Ankara 2010.

Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 2011.

Selçuklular Hakkında Resmi Vesikalar, Ankara 2014.

Selçuklu Tarihi Araştırmaları, Ankara 2014.

"Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı", **Belleten**, XI/42, Ankara 1947, s. 197-236.

"Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", **Belleten**, XI/43, Ankara 1947, s. 415-430.

Turan, Refik: **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezîr ve Divân)**, İstanbul 1995.

Uğurlu, Kâmil: "Kubâdâbâd", **DİA**, XXVI, 299-300.

Uluçay, Mustafa Çağatay: **İlk Müslüman Türk Devletleri**, İstanbul 1965.

Umanç, Fırat. **Atsız Dönemi Harezmşahlar Tarihi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2017.

Urfalı Mateos: **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, trc. Hrand D. Andreasyan, notlar Edouard Dulaurer-Mükrimin Halil Yinanç, Ankara 1962.

Uslu, Recep: "Huzistan", **DİA**., XVIII, 1998, 436-439.

Uyumaz, Emine: **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)**, Ankara 2003.

"Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", **Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı**, İstanbul 2005, s. 147-172.

Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler, İstanbul 2011.

"Türkiye Selçuklu Devleti'nde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri", **İ.Ü.E.F Tarih Dergisi**, İstanbul 2006, 43/37-51.

"Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Tebaası ile Olan İlişkilerine Dair", **I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, Konya 2008, s. 45-50.

Vardapet, Vardan: **Türk Fütuhatı Tarihi (889-1269)**, İstanbul 1937.

Vassâf: **Târîh-i Vassâf**, nşr. Abdülmuhammed Ayeti, İran 1346.

Yaşa Şahin, Buket: **Anadolu Selçuklu Devleti-Harzemşahlar Devleti Münasebetleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

Yazıcı, Nesimi: **İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi**, Ankara 2008.

Yazıcızâde Ali: **Tevârîhi Âl-i Selçuk,** İstanbul 2009.

Yiğit, İsmail: "Memlükler", **DİA**, XXIV, 90-97.

Yinanç, Mükrimin Halil: **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri,** I-II, Ankara 2014.

Yorulmaz, Osman: **"Harzemşah Kanglıları/Kanklıları Etkileri, Rolleri ve Akıbetleri**", Türk Dünyası Araştırmaları,162, Haziran 2006, s. 151-172.

Yücel, Yaşar: **XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çoban-Oğulları-Candar-Oğulları Beylikleri**, Ankara 1980.

Zencânî: **Sultana Öğütler Alâeddin Keykubad'a Sunulan Siyasetnâme**, haz. H. Hüseyin Adalıoğlu, İstanbul 2005.

EKLER[671]

LXIV

صورت نامهٔ سواد سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه 184 b
منکبرتی[1] بن محمد (بن) تکش (بـ)سلطان
علاالدین انار الله براهینهما

المفتخر بولایة
منکبرتی[1] بن المحمد

ریاض دولت مجلس اسمی سلطان معظم عالم عادل مؤید مظفر منصور مجاهد مرابط علاالدنیا والدین غیاث الاسلام والمسلمین سید الملوك والسلاطین قاتل الکفره والمشرکین قاهر الخوارج والمتمردین کهف الغزاة والمجاهدین حامی العباد ماحی الحاد شهریار ایران وتوران سلطان العرب بریاحین امانی وازاهر شادمانی جاودانی ناضر[2] باد ، ورود وفود اقبال بدان منبع جلال بر توالی بخت کامکاری مکافی و مجازی و معادی وموالی بحمد وعترته سلام وتحیتی که خورشید ازخجلت صفاء آن حجله بندد تبلیغ می افتد وثناء ومدحتی که فوایح آن برکلبهٔ عطار خندد ارسال می آید واگر درشرح اشتیاق که زواياء ضلوع واحناء سنیه را مستوعبست شروعی رود درعبارت ازان حال (ولو ان مافی الارض من شجرةٍ اقلام) باید خواند وباز آنکه حدیث بحد اطناب واسهاب کشد درضمیر آید که همانا طریق ابتاء وقت مسلوك داشته اند وگرد تکلف وتصلف برآمده لا وحق الکعبه که اندیشهٔ ادراك سعادت

[1] Metin منکری gibidir ; [2] Metin ناظر .

[671] Osman Turan, **Resmi Vesikalar**, s. 94-105.

اجتماع دردل جای همه اندیشها فرو گرفته است ورخت همه هستیها بیرون نهاده از صنایع لطف ولطایف صنع آفریدکار جل
185 a ذکره نومیدی نیست (من حیث لایحسب) راهی | بوصول گشاده‌کند؛

ان لله بالبریة لطفا سبقاً الامهات والآباء

پارسال که بسبب مادهٔ قطع تاتار و قمع ملاعین کفار اطبق الله علیهم البوار ازین دیار غیبتی افتاد، جماعت مخالفان ضعیف بنیت خبیث عقیدت مانند خفّاش که خفاش ظهور تمام دارد پرواز کردند وغیبت رایات همایون را غنیمتی انگاشتند واز مواد خویش ببغی[1] حافظ ثغور اسلام وضابط امور عام وتجدید معاهدات با اهل حرب مستحیل گردانیدند ایشانرا مساعی خویش ثمره نداد ومارا ازان فواید بسیار روی نمود ومعلوم شده است که مجلس اسمی را در آن وقت باطفآء نائرهٔ فرنك ابادهم الله اشتغال تمام بوده است ولله الحمدکه این روزکار بزرك فراخور مصلحت دین ودولت نشست ولولا ذاك امروز نعوذ بالله جهان از طوفان فتنها موج بر آورده بودی وآسیب آن بمخلص وممازق ومخالف وموافق ومؤمن وموافق رسیدی (وان لهذا الناس ربّاً ینصره)،

اکنون وقتست که مخالفان فرصت جوی از برای فرصت خویش سفك دما و هتك استار مؤمنین ومؤمنات می خواهند وفراغت خویش در پریشانی عیال اسلام نصره‌الله واللهم لاتنصرهم می‌طلبند، نه ایشانرا درتقویت دین وحمایت بلاد ورعایت عباد اثری، نه از مجاهدت حماة وکماة غزات خبری، سرهٔ ممالك در دست گرفته وهمگی همت بر فسق وفجور مقصور گردانیده

[1] Metin سنی

سزای افعال و جزای اعمال بد خویش یابند [وسیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون] ، خطابی وعتابی که پیش ازین مجلس اسمی را [1] با صاحب دار النصر ارزنجان رفته است بجای خویش بوده است وا گر نه آنستی که چنان معلوم شدکه صاحب ارزن الروم ایمان یأسی [2] آورده است وباذیال طاعت مجلس اسمی اعتصام نموده درین وقت سزای خویش یافته بودی ، این مفاوضه عاشر ذی‌حجه حجهٔ خمس وعشرین وستمایه نوشته [3] ازحدود ارمن صادر گشت وباعث برین نهضت درین فصل‌همی آن بودکه واردان این اطراف
185 b می نمودند که مجلس اسمی برادری سلطانی | لازال سامیاً [4] بحدود ارزنجان است شغف ادراك سعادت اجتماع وآرزوی ملاقاتی که سالها است تا در سمیر ضمیر است بر نهضت باعث شد ، خود بر سرحد ارزن الروم روشن شد که دیرگاهست تا مراجعت فرموده است ، آن آرزوی دردل ماند [وای نعیم لایکدره الدهر] وچون زیادت ازسال می گذردکه امیر سفهسلار کبیر عالم عادل مؤید مظفر شمس‌الدولة والدین ظهیر اسلام نصیر الملوك والسلاطین ملك الامرا قتلغ همایون سو باشی دام تأییده برسالت اینجانب نامزد شده است ومدافعتی که حصاد لیم طبیعت می نمایند مانع مبادرت او گشته ، همانا که رسالاتی که کارهاء کلی و قرارهاء اصلی بدان باز بسته است متکفل ومتحملست از ینجانب نیز اندیشهاء خوب‌که در ضمیر موج می‌زند موقوف رسیدن اوداشته آمد و این نوبت بزرگی ومعروفی که در حسابست فرستاده شدکه چون او برسد ورسالت تبلیغ کند کلمات او را استماع فرماید که آنگه

---

[1] Metin اسمی ; [2] Metin böyledir ; [3] okunuşu takribîdir ;
[4] Metin آسما

بنیاد کارها عظیم وکامل نهاده آید و تعاضد هردو دولت دریکدیگر پیوندد وفواید یسبار مدخر گردد ، اگرچه بدین استظهار مزیدی نیست وازجانبین ضمایر وعقاید بولا وهوا آراسته است همواره در انتظار ورود مفاوضات راحت بخش سلوت افزای می باشد ، اقبال وکامرانی جاویدانی باد .

LXV

صورت نامهٔ[1] که مرحوم[2] سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه[3] رحمه الله تعالی[4] بخدمت[5] سلطان علاالدین کیقباد رحمه الله[6] بافتتاح فرستاده بود

المفتخر بولایة
منکبرتی بن محمد[7]

186 a امداد سلام واوراد تحیت ووظائف ثنا[8] و رواتب[9] مدحتی[10] که نسیم صفاء عقیدت ونقاء طویت[11] بمشام دل رساند وقواعد وداد ومبانی اتحاد[12] راسخ گرداند ، هر لحظه سوی مجلس سامی سلطان معظم عالم عادل مؤید مظفر مجاهد مرابط[13] علاالدنیاء والدین

---

[1] S A مکتوب : [2] S A مرحوم yok ; [3] S A خوارزامشاهی ; [4] S A ... محمد [7] S A ; سلجوق [6] S A ; بسلطان روم [5] S A ; رحمه الله تعالی yok ; İb'de haşlık mevcut değil; بافتتاح yok; Tr de منکری منکبرتی gibi-dir ; [8] Tr در وظائف ثنا yok ; [9] S A رویت ; [10] S A مدحی ; [11] SA و شمیم بقأ طویت ; [12] SA اتحاد را ; [13] Tr مرابط yok ; İb سلطان معظم مرابط yok ;

معزالاسلام[1] والمسلمین فخرالملوك والسلاطین قامع‌الکفره والمشرکین قاهرالخوارج والمتمردین حافظ الثغور حامی‌البلاد راعی العباد جمشید عهد ذوالقرنین وقت سلطان غازی شهنشاه مغرب دام سامیاً[2] ولحمی‌الملك[3] حامیاً توجه می یابد ، آرزومندی باحراز سعادت اجتماع ونزاع بادراك کرامت التقا که بر مؤثات دولت ومساعدت روزگار آن امنیت[4] با قیست نه بدان حد است که قلم هرچند سرتیز ودو زبانست[5] بواسطهٔ تقریر آن تواند کرد ، مصراع[6] :

ایحیط ما یفنی بما لاینفذ

واگر پیش ازین تغیر[7] روزگار وتقلب احوال[8] راه مکاتبت ومراسلت راکه در هنگام مهاجرت واوقات[9] مفارقت سلوت دوستان وسرور محبان[10] بدان تواند بود مسدود می داشته است ، بعدالیوم در رفع[11] حجاب مغایرت وبیگانگی[12] وفتح باب مودت[13] ویگانگی می باید گوشید واز جانبین (تمسك ان ظفرت بود حرّ ، فان الحرّ فی‌الدنیا قلیل) برخواند[14] ، چه بحمدالله تعالی ومنّه[15] مشارکت در مشایعت سنت جهاد ومحاربت اهل عناد[16] ثابت است[17] ومساهمت در توافق[18] دین وملت حاصل (وانّ اول الناس بودّك

---

1 Tr فخرالملوك ... دام سامیا İb ؛ 2 قطب الاسلام İb ، معین الاسلام فلك المعالی شمس الاعالی ظل الله فی العالمین افتخار آل سلجوق yerinde ibâresi vardır; 3 SA ویحمی‌الملوك ملك ملوك السلاطین برهاز امیرالمؤمنین . 4 İb آن امنیت yok; 5 İb SA ؛ دونده است 6 Tr İb مصراع yok ; 7 Tr İb تغایر ؛ 8 İb ادوار ؛ 9 İb اوقات yok ; 10 İb سرور محبان yok ; 11 Tr رفع ؛ 12 Tr İb بیکانکی yok; 13 Tr SA مودت yok ; 14 İb برخواند ؛ 15 Tr S A و منه yok ; 16 İb اهل عناد yok ; 17 Tr یاراست yok ; 18 S A ترفیق .

وخليلك [1] مَن وافقك فی دينك وملتك) از پادشاهان مغرب مجلس سامی است دام سامیاً [2] که واسطهٔ سد ثغور وقمع اهل کفر وفجور است ودر دیار مشرق [3] مایيم که بواسطهٔ شمشير آبدار آتش فتن [4] کفار من نيشانيم ،

پس بوجود چندين [5] قراين جنسيت اگر راه مکاتبه ومفاتحه [6] گشاده نداريم وجادهٔ اتحاد نسپريم [7] و در جذب منافع ودفع مضارّ مشارك ومشابك [8] نشويم ، شعر [9] :

فایّ الناس نجعله صديقاً وای الارض نسلکه [10] ارتياداً

186 b | اين مفاوضه از شهر مراغه عمرها الله تعالی [11] | که اين ساعت مرکز رايات ماست حفّت [12] بالميامن والنصر والظفر در اواخر جمادی‌الآخر [13] که بر مجلس ســامی غرهٔ کامرانی وصباح شادمانی باد محرر می‌گردد وبحمدالله تعالی ومنّه [14] وبيمن همت وتأييد آن مجلس [15] اسماه الله غاية السموّ [16] احوال دولت واعمال مملکت ما موجب صد هزار حمد است ، اسباب کامرانی وآلات جهانبانی از اجتماع لشکر [17] وانبوهی حشر [18] واتفاق کلمات ويك گروهی ومطاوعت اکابر ملوك ومشايعت خانان بزرك وضبط ممالك [19] موروث [20] ومکتسب يکبارگی [21] بنام ايزد [22] فراهم آمده است ودر

---

[1] Tr خلتك ، İb خلنك ; [2] Tr SA دام ساميا yok; [3] Tr از پادشاهان مشرق : [4] Tr فتن yok ; [5] Tr İb باچندين ; [6] İb SA مباسطت . [7] Tr نسپريم yok ; [8] İb SA متشارك ومتشابك ; [9] İb SA شعر yok; [10] Tr نسلکها ; [11] İb تعالی yok ; [12] Tr SA خصت ; [13] SA جمادی‌الاول ; وتأييد دولت آن مجلس İb ، همت آن مجلس SA ; [14] Tr SA منه yok ; [15] İb ، حشم S A [16] İb S A لشکر منصور [17] İb سامی دام ساميا [18] İb مضبوط وموروث Tr [19] ، ممالکی Tr ، ملك İb ; yok اجتماع ... واتفاق [20] Tr بنام ايزدی [21] SA بيکبار ، بنامزد SA

مدت غیبت رایات همایون ما ازین[1] ممالك مملکتی طویل وعریض از دیار هند وسند[2] در ضبط کارداران ما آمده[3] وهمگی همت وعزیمت ما بر انتقام[4] اعدای دین وسلوت[5] دلهای[6] اهل اسلام قرار گرفته ومحقق است که مجلس سامی دام سامیاً[7] برونق طراوت حال ملك ودولت ما که استنامت[8] رعیت واستقامت کار ملت[9] در آن پیوسته است چگونه مبتهج وبا چه حد[10] شادمان شود[11]، هر سعادتی[12] که آن مجلس را[13] روی نماید ما[14] خویشتن را دران سهیم وقسیم می دانیم ؛

درین حال صدر معظم عالم مجتهد قوام الملك مجیر الدوله والمله والحق والدین[15] شرف الاسلام[16] والمسلمین نصیرالملوك والسلاطین سناء الدولة القاهره ضیاء الملة الباهره مجتبی الخلافة المعظمه امام الدنیا علم الهدی[17] علامة الزمان[18] ناقعة الدوران[19] افتخار خوارزم وخراسان ملك النواب قاضی القضاة فی الممالك ابو الملوك والسلاطین[70] طاهر را[71] ادام الله تمهیده[22] وحرس تأییده[23] که واسطهٔ عقد اکابر وخلاصه[24] زمرهٔ مفاخر است واز قدمأ اعیان حضرت

---

[1] Tr İb درین ; [2] İb SA وسند yok ; [3] SA آمد ; [4] İb از انتقام ; [5] İb SA تشفی ; [6] S A صدر ; [7] S A اسعاداته ; [8] S A استدامت ; [9] Ib ملت yok ; [10] İb چه غایت ; [11] SA فرحان باشد ; [12] İb سعادت ؛ [13] SA آن مجلس را yerine Tr ما yok. [14] Tr اورا ; [15] S A صدرمعظم مجیرالدین ; [16] SA ظهیرالاسلام ; [17] İb نصیرالملوك... الهدی yok ; [18] SA نعمان الزمان ; [19] SA ناقه الدوران yok ; [20] SA ... والسلاطین قاضی القضاة... yok ; [21] Tr ادام الله تأییده Tr [22] ; صدر معظم مجیرالدین طاهر را yani lâkaplar yok ; [23] Tr SA حرس تأییده yok ; [24] S A خاصه .

وبقایای ارکان دولت ، قرنت با لخلود والدوام بمزید تقریب ومزیت ترحیب مخصوص و در معظمات مهمات مشار الیه و متفق علیه[1] ، بسوی[2] آن حضرت توجه دادیم[3] وبزبان رسالتی[4] که راه مباسطت بگشاید وغبار بیگانگی ومغایرت از آیینهٔ اتحاد[5] وبگانگی[6] بزداید ، عیار مصافات ما که دران وقوف[7] تمام دارد باز نماید ورفع[8] حجاب مباینت وبیگانگی وفتح باب موافقت ویگانگی واجب دارد[9] ، چنانکه بعدالیوم تردد رسولان[10] واختلاف سفیران[11] وآمد شد بازرگانان[12] متواتر باشد[13] ، بایدکه مجلس سامی دام سامیاً سخن اورا که همواره بر مسامع ملوك وسلاطین گذشته است بسمع رضا اصغا فرماید وجمله گفته و پیغام او را رسول و فرستادهٔ ما داند و بعرض ملتمسات ورفع مقترحات کمیت وکیفیت مصافات ما از خلوص نیت وصفآء طویت بظهور رساند والحمدلله رب العالمین[14].

---

[1] SA متفق علیه است ; [2] Tr بدان , İb سوی ؛ [3] Tr. کردیم
[4] İb SA رسالت ; [5] Tr اتحاد yok ; İb دل ؛ [6] İb یگانگی yok ;
[7] İb وقوق ; [8] SA رفع ; [9] Tr واجب دارد ...عیار مصاف yok ; [10] İb رسل
[11] SA سفرا ; [12] SA شد آمد تجار و ائتلاف اهوا ; [13] SA metin bitiyor:
متحملست امید است که اقوال وکلمات او را بسمع [14] Tr بزداید den sonra
رضا اصغا وارغا (؟) وکفتهٔ این مخلص داندکه پادشاهی وجهانبانی روز افزون باد بجوده وفضله مجهوده .

LXVI

جواب سلطان مرحوم علاء الدین بخدمت
سلطان مغفور جلال‌الدین خوارزمشاه [1]

از آنجاکه ایزد تبارك [2] و تعالی انتظام جواهر مفاخر واجتماع غرائب مناقب در ذات شریف وطینت لطیف مجلس عالیٔ سلطان معظم شاهنشاه [3] اعظم شهریار بنی آدم اسکندر ثانی [4] صاحب قران عالم جلال الدنیا والدین علاء الاسلام والمسلمین محی‌العدل فی‌العالمین [5]
187 a مظهر الحق بالبراهین | المخصوص بعنایة الله رب‌العالمین ملك الملوك والسلاطین ادام الله تضاعف جلاله ولقاه فی‌الدارین نهایة آماله وصرف عین الکمال عن کماله بمحمد وآله [6] تعبیه وتقریر کرده [7] است وبحمدالله تعالی [8] براهین لطف عمیم وکرم جسیم هرچه صادقتر درجلوهٔ تحقیق آورده (لیس من‌الله بمستنکر ان یجمع العالم فی واحد) ، چنین خواست که ابتداء استمالت آرا وافتتاح استعطاف اهواکه [9] سرمایهٔ جهانداری وپیش پایهٔ [10] کامرانی است هم ازان حضرت التماس [11] رود [12] تا بکلی اقسام دلداری وتودد وانواع تلطف وتعطف آن جناب کریم لابل آن جنات نعیم را مسلم ومسخر ومیسر ومقرر شود (ابی الفضل الا ان یکون لاهله) ، هم بنابرین [13] قاعده با این مخلص افتتاح مکاتبت فرمود وقصب السبق درروایت تأکد قواعد وداد ربود غیر مدفوع عن‌السبق الغراب

---

[1] SA تبارك ، İb başlık yok ; [2] S A جواب سلطان علاالدین المذکور yok ; [3] İb SA پادشاه ; [4] İb SA دوم ; [5] SA محی‌العدل فی‌العالمین yok ; [6] Tr اهواله ; [7] SA فرموده ; [8] İb SA تعالی yok ; [9] Tr محمد وآله yok ; [10] SA پیش yok ; [11] Tr İb التماس yok ; [12] İb بود ; [13] İb بنابرین .

چون خطاب بزرگوار [1] که مایهٔ مباهات وافتخار بود رسید ، شوقی که درجوانح کامن و در سینه متمکن بود [2] مضطرم گشت وزبانهٔ آتش التیاع بثریا پیوست (وابرح ما یکون الشوق یوماً اذا دنت الخیام من‌الخیام) علم‌الله تعالی [3] که تا [4] سمعهٔ حرکت [5] رایات منصور بانتقام کفار تاتار [6] ملاعین و تحصیل تشفیٔ دلهای [7] اهل دین متواتر گشته است وسیما اکنون که بشایر علو همت [8] وامداد درود کامرانی [9] بمضای عزایم مجلس عالیٔ سلطانی [11] متظاهر شده [12] لحظه بلحظه تمنای مباسطت درخدمت زیادت [13] بوده است و بواعث بشاشت [14] از روی [15] حرکت گستاخی مکاتبت افزوده اما از خدمت پوشیده نیست که پیوسته این مخلص را (رحلة الشتآء والصیف تحت ظلال السیف) با چهار جانب کفار [16] مجاهده نموده [17] است وهمان معنی چنانکه مجلس عالی درخطاب شریف فرموده است وذکر [18] قراین جنسیت تقدیم نموده در تمهید [19] عذر کفایتست ودوم آنکه از خدای عز وجلّ کرامت [20] افتتاح ومزیت آن حضرت را فرموده است واین لطائف عواطف را بجانب او خواسته [21] بخلاف مقدور وبر آن اقدام نمی شایست نمود [22] ، اکنون که اجازت مباسطت [23] فرمود همانا که [24] تواتر مکاتبات

---

[1] SA شریف ; [2] Tr درجوانح متمکن بود ; [3] İb تعالی yok ; [4] SA با ; [5] Tr حرکات ; [6] İb SA تاتار yok ; [7] İb SA دلهای yok ; [8] Tr کلت ; [9] İb تشفی اهل دین درود امداد کامرانی متواتر علو همت SA ، درود امداد کامرانی [10] Tr İb امضاء ; [11] İb سلطان معظم ; [12] Tr İb شده است ; [13] Tr SA زیادت yok ; [14] İb SA ساعت بساعت ; [15] SA آرزوی ; [16] Tr İb کفار yok ; [17] Tr İb نموده yok ; [18] İb در ذکر ; [19] İb SA تمهید عذر درتمهید yok ; [20] Tr درین ; [21] Tr مزیت آن حضرت وازالطاف عواطف مزیت آن حضرت را SA آن جناب خواسته بود و آن اورا نمی شایست نمود [22] Tr [23] Tr SA مفاتحت ; [24] SA همان که .

خدمت را [1] ملالت خواهد افزود وجانب محروس صدرکبیر [2] عالم [3] مجیر الدوله والدین ظهیر الاسلام والمسلمین نصیر الملوك والسلاطین سنآء الدولة القاهره ضیاء الامة الباهره مجتبی الخلافة المعظمه آمر الدنیا علی الهذی ملك ملوك نواب قدوة الاکابر والصدور نعمان الزمان صدر صدور خوارزم وخراسان افتخار جهان طاهر [4] ادام‌الله تمکینه وجعل الصدق [5] قرینه رسید [6] ومشافهات [7] شریف رسانید وازمطالع [8] آن الطاف‌عمیم تباشیر خلوص عقیدت دمید و روزی چندکه [9] اینجایکاه بود دلهارا بذکر معالی پادشاهانه ربود [10] واستظهار جانها بدان مکارم خسروانه [11] فزود وبجواب رسالت [12] امیر اسفهسلار صلاح‌الدین ادام‌الله تمکینه [13] موسوم‌کشت [14] توقع مستحکم [15] است‌که چون درخدمت آن حضرت بزرگوار شرف زمین بوس یابد [16] آنچه گوید ونماید بر آن جمله تعویل فرماید گفتهٔ این مخلص شمرند وآن قاعدهٔ [17] دلداری‌که نهادند [18] بتواتر مخاطبات وتعاقب اشارات متأکد گردانند [19] (لوکان فیما تراه مِن کَرَم فیه مزید فزادك الله [20])، تا این مخلص بر جادهٔ خدمت متقرر [21] باشد وطریق پیوستگی ورزد [22] فرستادیم می باید که مجلس سامی سخن او راکه همواره بمسامع ملوك وسلاطین گذشته

---

[1] Tr SA خدمت را yok ; [2] SA کبیر ; [3] Tr SA عالم yok; [4] Tr SA رسید yok ; [5] İb الیقین ; [6] Tr SA مجیرالدوله والدین ادام الله تمکینه ; [7] Tr SA با مشافهات ; [8] Tr از مطالعه İb، از مطلع ; [9] SA چند روزی‌که ; [10] Tr بدان مکارم خسروانه yok ; [11] Tr زیادت برانچه بوده بود ; [12] İb SA مستعد خدمت کشت ، SA ; [13] Ib SA ادام الله تمکینه ; [14] Ib بجواب آن yok ; [15] Tr مستحکم ; مستعد ومصحوب او بدان جناب عالی توجه نمود ; [16] İb شرف یابد SA شرف مثول یابد ; [17] SA این واقعهٔ ; [18] Tr نهاده بود ; [19] Tr متکاثر کرداناد İb کردانید ; [20] Tr فرده الله ; [21] İb مستمر SA ; [22] İb والسلام ile bitiyor. مستظهر :

است بسمع رضا استماع فرماید ورسول فرستاده می آید وتعریف ملتمسات ورفع مقترحات کیفیت مقامات بازداند تا نمونهٔ آن خلوص طویت وصفآء عقیدت بظهور پیوندد ان شآء الله تعالی[1] .

XVII

نامهٔ عزالدین کیکاوس بجلال‌الدین نو مسلمان 3b
بعد از فتح انطالیه[2]

مجلس عالی ملکی کبیری عالمی عادلی مؤیدی مظفری منصوری مجاهدی مرابطی جلال الدوله والدین مغیث الاسلام والمسلمین محی الملة علأالامه عمدةالانام فلك المعالی قطب الممالك حامی البلاد ماحی الالحاد کهف الجیوش غیاث المجاهدین قاهر الکفره والمشرکین قامع الخوارج والمتمردین افتخار الملوك والسلاطین ادام الله تعالی علوّه مخلص ومحب است بتحایای وافر واثنیهٔ فایح وعاطر وآرزومندی طلعت زاهر ورواد باهر بیرون از تخیل اوهام وضمایر وتصور افهام وخواطر ودعاوی استحکام اوامر واستحصاف مزید در مودت ومحبت متظاهر وامداد (ا) تحاد از صفای اعتقاد متوالی ومترادف | ومتواتر ، امید بتوفیق ربانی چنانست که تناجی سرایر 4a

[1] SA بپوستکی ورزد انشا الله تعالی اقبال مجلس عالی ومسند متعالی مستدام باد سعادت طالع ووفور کرامت متتابع ، بیت : همواره بنای دولت باد ، چون قاعدهٔ سپهر محکم بالنبی و آله الاکرم صلی الله علیه وسلم الی یوم یجمع فیه الامم

[2] Bu vesîka I.İzzeddin Keykâvus tarafından Antalya'nın istirdadı münasebetile yazılmış bir *fetihname* olup başlık müstensih tarafından yanlış olarak سلطان علاء الدین کیقباد سلجوق şeklinde konmuştur. بسلطان جلال‌الدین خوارزمشاهی نوشته